

43708

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

İLGİN'İN TEKKE KÖYÜNDEKİ MANEVİ HALK İNANÇLARINA SOSYOLOJİK BİR YAKLAŞIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof.Dr. Mehmet AYDIN

HAZIRLAYAN
Nedim ÖZ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

KONYA -1995

I

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

KISALTMALAR.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ.....	1
I. KONU VE ÖNEMİ.....	1
II. AMAÇ.....	2
III. ÇALIŞMANIN SINIRLARI.....	2
IV. METODOLOJİ	3
V. KAYNAKLAR	5
I. BÖLÜM	
I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HALK İNANÇLARININ ÇIKIŞ SEBEPLERİ	6
A. TANRIYI KAVRAMANIN GÜÇLÜĞÜ.....	8
B. KÜLTÜREL SEBEPLER	8
C. ÖRF VE ADETLER.....	10
D. CEHALET	11
E. KORKU VE TEHLİKELERDEN KORUNMA.....	12
F. KAYNAKTAN UZAKLAŞMA	13
II. BÖLÜM	
II. TEKKE KÖYÜ'NDEKİ MANVİ HALK İNANÇLARI.....	16
A. KÖYÜN GENEL DURUMU.....	16
1. Tarihçe:.....	16
2. Coğrafi Durum	20
3. Sosyal Hayat.....	20
4. Ekonomik Hayat.....	22
5. Kültürel Hayat	23
6. Siyasal Hayat	25
B. TÜRBE İLE İLGİLİ İNANÇLAR.....	26
1. Adak Kurbanı.....	26
2. Mum Yakmak.....	27
3. Çaput Bağlamak.....	28
4. Taşa Yüz Sürmek	29
5. Dualı Orman	31
6. Ciğer Hastalığı.....	32
7. Türbeye Yakın Cenaze Defnetme.....	33

II

C. HASTALIK VE SAĞLIKLA İLGİLİ İNANÇLAR.....	34
1. Ocaklar	34
2. At Sancısı	37
3. Çocuğa Okuma.....	38
4. Nazarla İlgili İnançlar	38
D. DİĞER MANEVİ HALK İNANÇLARI	40
1. Muska Yaptırmak.....	40
2. Kurt Ağız Bağlama	41
3. 40 ve 52. Geceler	42
4. Uğur ve Uğursuzluk İnançları.....	43
5. Nişan, Nikah ve Düğün Merasimleri	45
6. Ad (İsim) Koyma.....	46
7. Yağmur Duası.....	46

III. BÖLÜM

III. MANEVİ HALK İNANÇLARININ SOSYOLOJİK YORUMU.....	51
A. HALK İNANÇLARININ TABİATİ.....	51
B. TÜRBE İLE İLGİLİ İNANÇLARIN YORUMU.....	55
C. HASTALIK VE SAĞLIKLA İLGİLİ İNANÇLARIN YORUMU.....	73
D. DİĞER MANEVİ HALK İNANÇLARININ YORUMU.....	84
SONUÇ	99
BİBLİYOGRAFYA.....	103

III

KISALTMALAR

a.g.d.	: Adı geçen dergi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.Ü.İ.D.F.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
A.Ü.D.T.C.F.D.	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.E.Ü.İ.F.D.	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
E.Ü.İ.F.D.	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
III. M.T.F.K.B.	: III. Milletlerarası Türk Folkloru Kongresi Bildirileri
IV.M.T.H.K.K.B.	: IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri
s.	: Sayfa
S.Ü.İ.F.D.	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
S.Ü.F.E.F.D.	: Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi
T.D.T.D.	: Türk Dünyası Tarih Dergisi
T.F.A.	: Türk Folklor Araştırmaları
U.Ü.İ.F.D.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
I.U.T.F.K.B.	: I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri

IV

ÖNSÖZ

İslâm Tarihi boyunca Kur'an ve Sahih Sünnet'in ortaya koyduğu İslâm ile tamamen zıt veya az çok farklılıklar gösteren ve İslâm'la içiçe, birlikte yaşatılan birtakım inanış ve anlayışların İslâm toplumlarında yer aldığını görüyoruz. Bunun kaçınılmaz bir yansıması olarak benzer durumlar Anadolu insanının sosyo-dini hayatında da görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, gerek eski kültürlerin ve gerekse çeşitli halk inanışlarının İslâmî bir renge bürünerek İslâm toplumlarında yaşamış ve halen yaşatılmakta olduğunu müşahede ediyoruz. Bunun tipik örneğini ise halk tabakalarında gördüğümüz, şekil ve muhteva zenginliği bakımından değişik biçimlerde tezahür eden manevi halk inançları oluşturmaktadır. Zaten araştırmamızın konusunu da bu teşkil etmektedir.

İncelediğimiz bölgede yaşayan bazı manevi halk inançlarının, bölge halkını nasıl etkilediğini, onların günlük hayatlarında ne gibi roller oynadığını ve nasıl bir fonksiyon icra ettiğini bu çalışmada ortaya koymaya çalışacağız. Müslüman bir toplumda İslâmîyetle birlikte, İslâm'la hiç bağdaşmayan, bu inanaçların, bölge insanımızda nasıl bir uzlaşmaya girdiğini, yaptığımız tesbit ve tahlillerle göstermeye çalışacağız. Yine bu çalışmamızda manevi halk inançlarının toplumdan kolayca silinip atılacak bir sosyal olgu olmadığını da müşahade ettik. Biz yine de bu inançların tahlilini yaparken birtakım sebep-sonuç ilişkilerine dikkat çekerek, bunlardan kurtuluş yollarını da göstermeye çalıştık.

Son olarak, özellikle kaynak, ele alış tekniği ve muhteva yönünden yaptığı uyarılarla bu çalışmanın ortaya çıkmasında önemli bir payı olan değerli hocam Prof.Dr. Mehmet Aydın'a ve üzerimizde emeği olan diğer zevat'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Nedim ÖZ

Konya - 1995

GİRİŞ

I. KONU VE ÖNEMİ

Din sosyolojisinin görevi dinin mahiyetini tartışmak değil, belli bir toplumda yaşayan insanın dini davranışlarını tesbit edip toplumla bağlantılı olarak yorumlamak veya benzeri çalışmalardır.

Gerçekte toplumun ortaklaşa dini hayatını ilahiyat, felsefe, tarih, psikoloji, etnoloji vs. gibi bilimler yönünden de incelemek mümkündür. Ancak, bütün bu disiplinlerin konuya bakış açıları, din sosyolojisinin konuya bakış açısından az çok farklılık gösterir. Burada, bu farklılıklar üzerinde durmayacağız. Fakat diğer disiplinlerden farklı olarak din sosyolojisi, dini yaşandığı gibi inceleyen bir disiplindir. Dinin topluma etkileri olduğu gibi toplumsal durumlar ve güçlerin de dini tecrübelerin anlatımları üzerinde etkisi vardır. Çünkü toplum karşılıklı ve karmaşık bir etki-tepkiler bütününden ibaret olup, dini tecrübenin anlatımları da belli ölçülerde bunun dışında kalmamaktadırlar.

Dinin yaşanması kavramının akla getirdiği diğer bir fikir de, dinin bir sosyal kurum olduğu ve insan davranışını belirleyen yönlerinin, öteki sosyal kurumlarınkiyle benzerlikler gösterdiğiidir. Meseleye konumuz açısından baktığımızda, yaşanan halk inanışlarının dinsel gücü ve bu gücün insan davranışlarını belirleyici fonksiyonu ile karşılaşılır. Zira gündelik hayatta kendini gösteren, uğurlu uğursuz gün, hayvan, eşya, sayı, nazar, büyü, sihir, suyu ağaçları, dağları, taşları kutlu tanımak, eşik, ocak, adak ve adak yerleri, evliya-eren ve türbeler ile ilgili inançlar az ya da çok her yerde bulunduğu gibi araştırma yöremizde de bulunmakta ve varlığını sürdürmektedir. İşte, bu çeşitli inançlar, ağırlık, farklılık noktaları olmakla birlikte, bazan din yanında dinle beraber veya dinle karmaşık/içiçe yaşatılan bu halk inanışları asıl konumuzu teşkil etmektedir.

Değişik zaman ve mekanlarda, farklılıklar ve benzerlikler gösteren manevi halk inançlarının sosyolojik açıdan incelenmesi, toplumumuzun dini hayatı ve onun sosyol tezahürlerini anlamaya katkı sağlayacağından, ayrı bir önemi haizdir. Böylece din-toplum ilişkisi bakımından, özellikle yöre halkının nasıl bir dini anlayış ve yaşayış eğilimi gösterdikleri ortaya konulmuş olacaktır. Bu da, yöre halkının manevi inançları tesbit

edilerek, sosyo-kültürel ve sosyo-dini yönlerden değerlendirmeye tabi tutularak yapılacaktır.

II. AMAÇ

Bu konuyu seçerken yöre halkının inançlarıyla yaşayışları arasındaki bağlantıyı ortaya koymak belli başlı hedefimiz olmuştur. Dolayısıyla amacımız, müslüman Türk insanının fitri/dini ihtiyaçlarını hangi koşullarda nasıl ve nelerle, hangi psiko-sosyal ve sosyo-kültürel ortamlarda objektifleştirmeye veya sürdürmeye çalıştığını ortaya koymaktır.

Yukarıda belirtmiş olduğumuz Türk insanının manevi halk inançları ile ilişkileri konusunda yeterli çalışmaların yapıldığı söylenemez. Bunun için, önce monografik çalışmaların yapılması daha sonra bu çalışmaların bir değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Neticede bu çalışmayla vereceğimiz monografik örnek, aynı istikametteki monografilerle birleştirilmek suretiyle ülkemizin manevi inançlarının toplu bir değerlendirmesinin yapılmasına katkı sağlayacaktır. Bunun da ancak, ülkemizin manevi inanaçlar alanındaki potansiyelini ortaya koyan monografik çalışmalar sayesinde gerçekleştirilebileceği kanaatindeyiz.

III. ÇALIŞMANIN SINIRLARI

Çalışmamız Konya-İlgın Tekke köyü ile sınırlı tutulmuştur. Zaten monografi, dar boyutlu ve sınırlı alanlarda, derinlemesine araştırmalar yapmak için kullanılan bir metod özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla yöre halkının sosyal hayatının çeşitli faaliyet alanları arasında önemli bir yer tutan dini inançları ve bu inançların pratik tezahürleri tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmamızı yaparken öncelikle yöre halkının manevi inançlarının gözlemi yapılmış, daha sonra bu veriler sosyo-kültürel ve sosyo-dini veriler ışığında yoruma tabi tutulmuştur. Kuşkusuz daha geniş bir alanda araştırma yapılabilirdi. Fakat çalışmanın derinliğine ve daha verimli olması düşünüldüğü için bu yol tercih edilmiştir. Ayrıca daha geniş ve kapsamlı bir alanda çalışma yapılabilmesi için sürenin ve ekonomik koşulların yetersizliği ve benzeri faktörler, bizi böyle bir tercih yapmaya sevketmiştir. Bunun için çalışmamız, sosyal bir olgu olan, tekke köyü halkının inançlarıyla yaşayışları arasındaki bağlantıyı daha iyi ortaya koyacağından, yöreyle sınırlı tutulmuştur.

IV. METODOLOJİ

Araştırmamızın manevi halk inançları bazında Ilgın-Tekke köyüyle sınırlı tutulduğunu daha önce belirtmiştik. Bu bakımdan bir monografi çalışması yaptığımız görülecektir. Dolayısıyla önceden hazırlanmış soru kağıtları ve görüşme kılavuzuna dayanarak elde ettiğimiz ve yazılı bilgiler haline getirdiğimiz verilerin sosyo-kültürel, sosyo-dini ve sosyo-psikolojik yönlerden tahlili yapılmaya çalışılmıştır.

Yöre halkının inançlarını tesbit etmede kullanılabilecek en önemli metod dolaysız gözlemdir. Dolaysız yoğun gözlem tekniklerinden olan mülakatlar, araştırma konusu olan toplumdan seçilen belli kişilerle, araştırmacıların konusu ile ilgili sorular sorması ve aldığı cevapları kaydetmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir. Görüşme yapmak demek, karşılıklı konuşmaya açıklık, kesinlik ve güvenirlik kazandırmak demektir. Bu tekniğin temeli karşılıklı konuşmadır. Çağdaş toplum bilimlerinin araştırmalarında en sık başvurulan bir gözlem tekniğidir(1).

Amaç, manevi halk inançları yönünden yöre halkının inançları ve buna bağlı ortaklaşa dini yaşayışının tasvirini yapmaktır. Kaynağımız ise yöre halkıdır. Bunun için ilk yapılacak şey, onlarla karşılıklı görüşme olacaktır. Bu sebeple, tesadüfi örnekleme metoduna göre seçtiğimiz kişilerle bireysel görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin konusu geniş bir yığın değil, tek tek kişiler ya da küçük bir kümedir. Bu tip görüşmelere, bireysel birimlerden kişisel, özel ya da olabildiğince derinliğine bilgiler elde etmek amacıyla başvurulur(2). Burada bizim yaptığımız, gözlem aracı olarak bir görüşme kılavuzu kullanmak olmuştur. Böylece görüşmeleri, kendiliğinden gidiş içinde doğabilecek rastlantılara bırakmaksızın önceden hazırlanmış bir kılavuz uyarınca, belli konulara yöneltmeye çalışılmıştır. Neticede görüşmeler sonucu sorulara verilen cevaplar/sözlü açıklamalar anında kaydedilerek yazılı bilgilere dönüştürülmüştür.

Yöre halkının inançlarını tesbit etmede mülakata konu olan kişiler, tesadüfi örnekleme metoduna göre seçilmiştir. Dolayısıyla 32'si erkek, 6'sı kadın olmak üzere toplam 38 kişiyle karşılıklı görüşme yapılmıştır. Diğer bir husus da, mülakattan ayrı olarak anket uygulaması yapmış olmamızdır. Anket formu 6'sı kadan, 17'si erkek olmak

(1) Muzaffer Sencer, Toplum Bilimlerinde Yönetim, İstanbul, 1989, s. 141.

(2) Sencer, a.g.e., s. 152.

üzere toplam 23 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Sözkonusu ankette iki amacı hedeflemiş bulunmaktayız. Bunlardan birincisi, görüşmelerde elde ettiğimiz halk inançlarıyla ilgili bilgilerin farklı bir metodla tesbit edilmesi ve daha sağlıklı hale getirilmesidir. Diğer ise, araştırmamızın asıl amacının dışında fakat ilişkili olması yönünden, müslüman halkın İslâmî bilgi seviyesinin, kısmen de olsa, tesbit edimesine yönelik olmuştur.

Şu halde, anket ve mülakat yoluyla bilgilerine başvurduğumuz örneklem sayısı, 61 kişiyi bulmaktadır. Yaklaşık 2500'lük nüfusun, lise seviyesinin altındaki oranı dışarda tutarsak, örnekelmin temsil yeteneği ortaya çıkmış olur. Ancak, halk inançlarına rağbeti daha bir fazla olan kadın kesimiyle fazla sayıda görüşememiş olmamız, dezavantaj olarak değerlendirilebilir. Fakat bu durumun, doğrudan doğruya bizden değil, bir taraftan köyün haricinden olan kimliğimiz, diğer taraftan halkın kadın konusundaki tutum ve tavırlarından kaynaklandığını belirtmeliyiz.

Köyün tarihiyle ilgili birden fazla yazılı kaynak bulunmamaktadır. Bu kaynak, aynı köylü olan, bizzat köy halkından ve özellikle öğretmen Osman Ertekin'in derlemelerine dayanan Dünder Aydoğdu'ya aittir(3). Biz de, sözkonusu kaynakla birlikte konuyla ilgili bilgileri, olabildiğince köy halkından, özellikle Osman Ertekin'in derlemelerinden aktarmaya çalıştık(4). Bu sebeple köyün tarihçesini, sözkonusu derlemelerle birlikte Anadolu'nun tarihi ve kültürel bütünlüğü ile bağlantılı olarak vermeye çalıştık.

Son olarak, konuyla ilgili yazılı literatür imkan ölçüsünde taranarak, yörede tesbit etmiş olduğumuz inançların, din sosyolojisinin kalıpları içinde diğer sosyal bilimlere bağlı disiplinlerden, özellikle Genel Sosyoloji, Dinler Tarihi, Din Psikolojisi ve Türk Kültür Tarihi verilerinden istifade edilerek bir değerlendirmesi ve yorumu yapılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca, çalışmamızda varolan olguları bütünüyle İslâm açısından değerlendirmeyi düşünmedik. Yine ilkesel olarak, b.u sabit ve değişken değerler hakkında kişisel tercihimizi öne çıkararak değerlendirme yapmaktan kaçındık. Kuşkusuz geniş kapsamlı bir çalışmaya duyulan ihtiyaç, bu monografiyle ortanad kalkmış değildir. Bizim

(3) Dünder Aydoğdu, Beykonaklım, İzmir, 1994.

(4) Osman Ertekin, Kasabamızın Tarihçesi (Dosya halinde).

amacımız, Türk insanının inançlarını tesbit etmede önemli bir fonksiyonu ifa eden monografik çalışmalara, sosyo-dini ve kültürel yönden katkıda bulunmak olmuştur.

V. KAYNAKLAR

Araştırmamıza konu olan yöredeki inançları, tesbit etmede birinci kaynak elbetteki yöre insanı olmuştur. Çünkü bu inançlara sahip olan ve onları sürdürenler bizzat köy halkıdır. Bu sebeptendir ki, sözkonusu inançların derlenmesinde köy halkından tesadüfi örnekleme metodu ile seçilen kişilerle mülakatlar yapılarak, onların sözlü açıklamalarına başvurulmuş ve bunlar kaydedilerek anında yazılı bilgilere dönüştürülmüştür.

Ülkemizde, özellikle din sosyolojisinin kalıpları içinde yapılmış monografi çalışmalarının yeterli seviyede olmadığı bilinen bir husustur. Bu sebeple, önümüzde fazlaca model çalışmalar bulunmadığından, bu tür konularda inceleme yapmak için, gerekli malzemeler yeterli sayılamaz. Bununla beraber bu çalışmamızda, konumuzla dolaylı veya dolaysız bakımdan ilgili olan bazı incelemeler önemli ölçüde bize ışık tutmuştur. Bunlar, dipnot ve bibliyografya'da görülmektedir.

I. BÖLÜM

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HALK İNANÇLARININ ÇIKIŞ SEBEPLERİ

Her devirde, her toplumda az-çok, ama mutlaka görülen halk inanışları, toplumların ortak problemi olarak daima gündemde kalmıştır(5). "Halk", sosyolojik bir oluşumdur. Türk sosyoloji geleneğinde, halk kavramını yorumlayan, ona sosyolojik bir biçim veren Ziya Gökalp'tir. Gökalp, toplum yapısını halk ve aritokrasi olmak üzere iki tabakada düşünmektedir. Aynı şekilde Batı'da aristokratlar yüksek tabakadan, halk ise orta ve aşağı tabakadan sayılırlar. Bu toplumlarda yüksek seçkinler, "halk"tan az okumuşlarla hiç okumamışların tabakalarını kastederler. Bu anlamda, "halk sınıfı"ndan, "halk şiiri"nden, "halk edebiyatı"ndan, "halk zevki"nden, "halk elbisesi"ndne, "halk kültürü"nden ve "halk inançları"ndan söz açılabilir(6). Böyle bir sınıflamada, halkın bütünü düşünülmüş değildir. Düşünülen şey sade orta ve aşağı tabakadır.

Gerçekten de toplumlarda ayrı bir "Halk dini" veya "Halk İnançları" ile karşılaşırız. Örneğin Homeros'un destanlarında gördüğümüz efsanevi tanrılar, asiller zümresinin dinini temsil ediyordu. Fakat bunun yanında tanrısal veya yarı-tanrısal varlıklara iman eden bir köylü sınıfının dini, bir halk dini de mevcuttu(7). Benzer durumlar Türk toplumunda da görülür. Zira İslâm, bütün bir din ve kültür kompleksinin adı olarak, yayıldığı alanın özelliğine göre farklı çehreler göstermiştir. Arap yarımadasında başka, Kuzey Afrika ve Mezopotamya'da başka, İran ve Anadolu'da başkadır. Kitabî-Şer'i tarafı ile ilk İslâm belki hepsi için atlanıp geçilemeyecek bir ön-etap sayılabilir. Ancak kendi kültür çevremiz olan Anadolu'yu göz önüne alınca, kütlenin dünya görüşünü şekillendirmede ağırlığı Şer'i-Ortodoks kurallardan çok kütle ahlak ve itikatlarının taşıdığına şüphe yoktur(8). Hatta dinin kitabı belli tarzda bir mantık kitabı olmadığı gibi, fıkri yorumlamalara da kapalı olmayıp değişik zamanlarda ayrı durumlar ve ihtiyaçlar için indirilmiş hükümler toplamı olduğundan, aynı dini kaynaktan birbirine zıt iki akımın doğması mümkün olmuştur. Neticede fafalist-teslimiyetçi ve aktif-iradeci iki

(5) İsmail L. Çakan, Hurafeler ve Batıl İnançlar, İst. 1992, s. 12.

(6) Orhan Türkdoğan, "Halk Kültürü-Kitle Kültürü Farklılaşması", IV. M.T.H.K.K.B., C. I, Ank. 1992, s. 101.

(7) Hans Freyer, Din Sosyolojisi. Çev. T. Kalpsüz, Ank. 1964, s. 22.

(8) Sabri F. Ülgener, Zihniyet ve Din, İst. 1981, s. 15.

akım, tarih boyunca aynı dinin çatısı altında var olabilmışler, ikisi de aynı temel kaynaktan dayanacakları temel ilkeleri bulabilmişlerdir(9).

Esasen bu konu, din-toplum ilişkilerinden doğmuş, karşılıklı etkileşmeyi ortaya koyan bir sorundur. Dolayısıyla bir taraftan, halkın önceden sahip olduğu inançlar dini anlayışı etkilemekte, ortodoks din anlayışından farklı bir eğilimi ortaya koymaktadır. Bir taraftan da dinin etkisinde kalan halk inançları yeni bir anlam ve değer kazanmakta, yeni bir değişim ve gelişim sürecine girmektedir(10). Burada önemli olan, bu anlayışların kişisel bir görüş, bir teori olarak kalmadığıdır. Yani halk inançları, bir değer bilgisinin ötesinde kitlelerin tutum ve davranışlarını belirleyen bir "dünya görüşü" niteliği taşımaktadır.

Bu açıdan bakıldığında her toplumun İslâmı az-çok kendine uygun bir biçimde anladığını söyleyebiliriz. Önceden belirtmiş olduğumuz gibi milli gelenek, inanç ve değerler, ona belli bir şekil vermiş ve böylece Arap, İran veya Türk'ün anlayışı, birbirlerinden farklılıklar göstermiştir. Mesela eski Türk kültüründeki Alp, yiğit ve eren İslâm döneminde Korkut Ata, Baba veya Dede ile yer değiştirmiştir. Şekil aynı kalmış, ancak anlamları farklılaşmış, milli önderler, dini bir nitelik kazanmışlardır. Yani dini ve milli olan, aynı olgu üzerinde toplanmış; dini olan özü, milli olan ise şekli oluşturmuştur(11).

Şu halde, kitabî-Şer'i/ortodoks kuralların dışında bir halk inançlarından sözederken bundan, İslâm'ın herhangi bir toplumun halk tabakasındaki etnik, sosyol, kültürel inanç ve davranışlarının dini bir nitelik kazanmasını kastediyoruz. Başka bir deyişle dinin halk seviyesine indirilmiş ve bulunulan ortama göre yeni formlar kazanmış olduğunu kastetmekteyiz. Böylece özünü İslâm'dan almış olmasına rağmen, halk tabakalarında inaniş, düşünüş ve uygulayış bakımından kuralları kendine uydurulmuş bir din ve inanç biçimi ortaya çıkmaktadır ki buna, "halk inançları" adı verilir.

Sosyolojik bir olgu niteliği taşıyan "halk inançları" kavramını yukarda açıklamış bulunmaktayız. Ancak bu yeterli değildir. Zira sözkonusu kavramın muhteva olarak

(9) Ülgener, a.g.e., s. 124.

(10) Mustafa Aydın, Alt Tabakalarda İslâmı Anlayış Farkları (Yayınlanmamış Yük. Lisans Tezi), Konya, 1987, s. 55.

(11) Orhan Türkdoğan, Milli Kültür Modernleşme ve İslâm, İst. 1983, s. 4.

ortaya konulması gerekmektedir. Bir başka deyişle halk katındaki bu inanış, düşünüş ve davranış biçimlerinin menşei nedir? Bunlar, toplumda hangi fonksiyonları icra etmektedirler? Bu inanışların ortaya çıkması ve varlığını sürdürmesinde birçok faktör etkili olmuştur. Ancak biz bu faktörlerden bir kısmını şöylece sıralayabiliriz.

A. TANRIYI KAVRAMANIN GÜÇLÜĞÜ

Her dinin özünü oluşturan en önemli kavram "Tanrı"dır. Her monoteist din gibi, İslâmiyet'in "Allah" kavramı da son derece soyut, basit bir insanın idrakinin çok üstünde kalan bir kavramdır. Basit ve iyi bir eğitimden geçmemiş bir kafanın, soyut fikirleri kavraması zor hatta bazen imkansızdır.

Son derece soyut "Tanrı", halkın çok üstünde ve uzağında olduğundan ona ulaşması ve onunla doğrudan ilişkiler kurma ümidi kalmamaktadır. Bu nedenle halk kendisine daha yakın, somut, kutsal varlıklar aramağa yönelmiştir(12). Bir başka deyişle burada, antropomorfik bir tanrı anlayışının izleri görülmektedir. İslâmiyette ölümlerden yardım ve şefaet bekleme şiddetle reddedilmesine rağmen, halk evliyalarından, yatırlardan, bir takım büyüklerin türbelerinden yardım ummakta, bunun karşılığında onların mezarlarına çaput bağlayarak, adaklar adayarak, mum dikerek, kurban keserek, ümidini veya şükranını ifadeye çalışmaktadır. Çünkü halk, her sıkıntısı ve üzüntüsü için, kavrayamayacağı uzaklıklara değil, mahallesinde, iki sokak ötedeki selvinin altında yatan ve pekçok derde deva bulduğu herkesçe söylenen "evliya" ya başvurmayı yeğ tutmaktadır. Aslında, çeşitli inançların doğmasına sebep olan bu durum, kutsalın müşahhas varlığını ve yakınlığını hissettirme ihtiyacından kaynaklanmaktadır(13).

B. KÜLTÜREL SEBEPLER

Halk inançlarının ortaya çıkışı daha çok sosyo-kültürel bir olgudur. Bununla anlatmak istediğimiz; bir yerden bir yere göçle birlikte getirilen kültür unsurları ile yeni muhitte(14) karşılaşılan İslâm öncesi kültür ve kurumların, yeni Din/İslâm'la birlikte yaşatılmaya çalışıldığı olgusudur.

(12) Turgut Akpınar, "Din Sosyolojisi Açısından Halk İnancı ve Tarikatların Doğuşu Hakkında Düşünceler", Türk Folkloru, Sayı: 87, Ekim, 1986, s. 3.

(13) Gustav Mensching, Dini Sosyoloji: Çev. Mehmet Aydın, Konya, 1994, s. 141.

(14) Mümtaz Türhan, Kültür Değişmeleri, İst. 1994, s. 71.

Vakıa, bütün kültürler, kendi yaşamlarını sürdürmeye çalışırlar ve bu çabalarında birbirlerine benzerler. Kültür değiştirmelerinde eski kültür hiçbir zaman tamamen ortadan silinip gitmez(15). Onun tamamen silinip gitmemesi, kültürel öğelerin, toplumun üyelerine bir doyum veya hizmet sağlayarak(16) varlığını sürdürmesi fonksiyonundan kaynaklanmaktadır. Fakat bir kültür unsurunun daimi olarak kabul edilebilmesi için sadece faydalı olması kafi gelmemektedir. Aynı zamanda mevcut sistem ve teşkilatla uyuşması da icab etmektedir(17).

Gelenekçi insan toplulukları, en eski devirlerin manevi kültür kalıntılarını ruhlarının derinliklerinde sürükleyip, zamanımıza kadar getirmiştir(18). Esasen farklı dinlere mensup olup da fetih yoluyla İslâmı kabul etmiş insanların bir anda eski din ve kültürlerinden, hayat tarzı ve karakterlerinden uzaklaştıkları söylenemez. Tabiatıyla bunlar eski kültürlerinden kalan ve yeni dinin ilkelerine açıktan ters düşmeyen veya ters düşmediğini sandıkları unsurları yeni bir kalıba dökmüş, tabir caizse onları da müslümanlaştırma yoluna gitmişlerdir. Bunun en açık örneği Türkler arasında görülmüştür. Mesela Alevi adı verilen kesim eski dinlerinden gelen kültür bakiyelerinden vazgeçemeyince, onları yeni bir yorum ve kalıp içinde yaşatmaya devam etmişlerdir(19). Ancak, bu yeni biçim ve yorum tarzını sadece Alevilerle sınırlamak mümkün görünmüyor. Benzer sentezler ve yorumlar hemen hemen Anadolu'nun her yerinde görülür. Mesela, birkaç örneği şöyle sıralayabiliriz: İslâmîyet'ten önceki Türk Alp- Erenler, savaşan dervişler şekline girdiği görülmektedir(20). Yine Türk halkının doktorları olduğu söylenen ocak sahiplerinin, Orta Asya Şamanlığının izlerini taşıyan kimseler olduğunu söylemek mümkün olduğu gibi(21), yeni çevrede asli karakterini

(15) Turgut Akpınar, Türk Tarihinde İslâmîyet, İst. 1993, s. 142.

(16) Bozkurt Gvenç, İnsan ve Kültür, İst. 1991, s. 103.

(17) M. Turhan, a.g.e., s. 55, 57.

(18) Abdulkadir İnan, Hurafeler ve Menşeleri, Ank. 1962, s. 37.

(19) Ethem Ruhi Fıçlalı, Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri, Ank. 1986, s. 26-27; Celalettin Vatandaş, Vahiyden Kültüre, İst. 1991, s. 18.

(20) Muammer Gül, "Tasavvuf Hareketi ve Türkler Arasında Yayılması", T.D.T.D., Sayı: 76, Nisan, 1993, s. 21.

(21) Sevgi Şar, "Afyon Yöresi Halk Hekimliğinde Görülen Uygulamalar", IV.M. T.H.K.K.B., Cilt: IV, Ank., 1992, s. 224.

muhafaza edemeyen Kam tipinin dini fonksiyonunu artık, derviş, aşık, şeyh, veli gibi İslâmi karakterli tipler temsil etmeye başlamıştır(22).

Netice olarak burada, bir kültür temasının olduğu görülür. Yani Anadolu'daki eski medeniyetlerin izleri ve Türkler'in Orta Asya'dan getirdikleri kültür gelenekleri, sosyolojik bir olgu olarak, İslâm medeniyetinin kültür gelenekleri ile meczolmuş ve adeta yeni bir kültürel sentez oluşmuştur denilebilir(23). Dolayısıyla eski toplumlarda, farklı şartlar ve ihtiyaçlardan doğan, farklı zaman ve mekanlarda görülen birçok inanç şekillerinin, yeni muhitte ve yeni dinle farklı şekil ve yorumlar kazanarak halk inançlarını oluşturduğu görülür. Bu durum aynı zamanda, kolay değişmeyen ve süreklilik gösteren, halk inançlarının sosyal fonksiyonu da açıklar

C. ÖRF VE ADETLER

Halkın kendiliğinden yarattığı ve uyguladığı bu kurallara, Türkçemizde "halk tarzları" denilir. Bunlar, insan toplumlarında, hiçbir organ tarafından açık bir biçimde konulmadıkları ve arkalarında resmi bir otorite bulunmadığı halde, kendiliğinden ve dereceli olarak oluşan ve toplum içindeki ilişkileri yöneten bir tür sosyal normlardır. Bir takım sosyal baskılar insanları bu kurallara uymaya zorlar. Bu sosyal baskılar, çeşitli ayin ve törenlerle de pekiştirilerek toplumda içselleştirilir ve alışkanlık kesbeder(24).

Kim tarafından ve nasıl ortaya çıktığı bilinmeyen, yavaş yavaş ve kendiliğinden oluşan bu törelerin, çeşitli kültürlerin teması neticesinde yeni bir yorum olarak tezahür ettiği görülür. Ne var ki, bu yeni yorum ve inanç türü, bir kere şekillendikten sonra toplumda etkisini sürdürmekte devam eder(25). Söz konusu kültürel öğeler ve dini değerlere, toplumun üyelerine bir doyum sağladığı ve toplum dayanışmasının devamına hizmet ettiği oranda uyum beklenir(26).

Kültür dendiğinde akla töreler gelir. Çünkü kültürün sürekliliğini gelenek ve görenekler sağlar. Gelenek ve görenekler, halk inançlarının oluşmasında önemli bir yer

(22) Yaşar K. Kalafat, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara, 1990. s. 66; Osman Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, C. 1-11, İst. 1979, s. 108.

(23) Bkz. H. Ziya Ülken, "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri", A.Ü.İ.F.D., Cilt: XVII, Ank. 1969, s. 2; Kemalettin Erdil, Yaşayan Hurafeler, Ank. 1991, s. 13.

(24) Sulhi Dönmezer, Sosyoloji, Ank., 1982, s. 266-267.

(25) Ülgener, Zihniyet ve Din, s. 29.

(26) Dönmezer, a.g.e., s. 268; Güvenç, a.g.e., s. 103.

işagel eder. Yani alışılmış ve kullanılmış olanı muhafaza etme eğilimi olan kitleler, özellikle dini kitleler, eski din ve kültürlerinden kalan unsurları yeni dini unsurlarla birleştirerek halk inançlarının ortaya çıkmasını sağlamaktadırlar. Zira halk, kültürel, dini ve tıbbi alanlarda, kendisini tamamen gelenek görenek ve kültürel mirasın, yakın çevresinin etkisine göre şekillendirmektedir(27). İnançlar, insanoğlunun en fazla hassasiyet gösterdiği konulardır. İnsan; inancının yanlış, gittiği yolun tehlikeli olduğunu görse bile, çoğu zaman alışkanlıklarından vazgeçemez. Eğer bir de bazı menfaatlerinin yok olacağı evham ve endişesine kapılırsa daha da hassaslaşır. Hatta bu onu, daha da tutucu hale getirir ve sertleştirir(28). Aslında bu durum, eski dini-kültürel gelenek görenek, örf ve adetlerin yaşatılmasıyla ortaya çıkan halk inançlarının sosyo-dini fonksiyonunu da açıklar mahiyettedir.

D. CEHALET

Halk inançları, genel eğitimle birlikte özellikle dini eğitimin yetersiz ve organizesiz olduğu toplumlarda daha yaygındır(29). Halk, ümmidir. Bilip öğrendikleri daha çok gelenek ve göreneklerden ibarettir.

Ancak insan fert olarak düşünüp, akledip, araştırarak din değiştirir ve kültürel gelenekleri süzgeçten geçirirse, eski inanç ve geleneklerini büyük oranda terketmesi beklenebilir. Ne var ki çoğunluğu eğitim görmemiş veya yetersiz eğitim görmüş zümrelerin, sosyolojik bir olgu olarak, sözünü ettiğimiz dinamik yapısı mevcut değildir. Bunun tabii bir sonucu olarak kitleler, eski ve yeniye ait olan şeylerden ne buldularsa alarak dine halk tabakalarının görüş tarzı ve eğilimleriyle bakmakta, dinin dinamik özünü kaçırarak halkın günlük hayattaki değişik inanış ve yaşayışlarını din kisvesi altında toplayıp yoğurmaktadırlar(30). Böylece cehalet fakötrünün etkisiyle ortaya bir halk inançları olgusu çıkmış olmaktadır. Hemen belirtmeliyiz ki bu inançlar, halkın pratik ihtiyaçlarına cevap verdiği orada kabullenilip yaşatılmaktadır.

(27) Ali Çelik, "Asr-ı Saadet'te Halk İnançları", Bütün Yönleriyle ASr-ı Saadet'te İslâm, C. 5, İst. 1994, s. 416.

(28) Erdil, a.g.e., s. 9.

(29) Bedri Katipoğlu, "Psikososyol Yönleriyle Batıl inançlar" Din Öğretimi, Sayı: 26, Ocak-Şubat, 1991, s. 65; Fazlur Rahman, İslâm, Çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, İst. 1992, s. 210.

(30) Bkz. Mustafa Aydın, a.g.t., S. 18-19; Vatandaş, a.g.e., s. 18.

Belirtilmelidir ki halk inançları, sadece eğitim seviyesi düşük zümreler arasında görülen bir olgu değildir. Çağdaş kültürün en yüksek seviyesine erişen batılı milletlerin halk topluluklarında da eski çağlardaki müşrik inanışlarının izlerini görmekteyiz. Aslında bugünkü milletlerin hiçbiri hurafelerden tam anlamıyla arınmamışlardır. İnanırları dinin kuralları içerisinde daha önceki dinlerden mutlaka birtakım inanışlar, adetler girmiştir. Mesela eski Şamanist kavimlerin ağaç kültü (bazı ağaçları kutsal sayma adeti) hristiyanlara geçerek "noel ağacı" olmuştur(31). Aynı şekilde görüyoruz ki, bu adet yılbaşlarında hristiyanlarınkine benzer şekilde, şimdi de bizim bazı müslüman "evlerine" ve "vitrinlerine" girmiştir.

E. KORKU VE TEHLİKELERDEN KORUNMA

Korku duygusu insanda fitri bir hadisedir. Korkulan şeylerden korunma ihtiyacı da fitri bir eğilimdir. Ancak burada problem, korkulan şeylerden nasıl korunulacağı noktasında düğümlenmektedir. Söz konusu problemin çözümü, kişi ya da toplumların genel eğitim seviyesi ve özellikle dini (İslâm) eğitim seviyesiyle yakından alakalıdır. İyi bir dini eğitim sayesinde toplumlar, bu ihtiyaçlarını her an, her şeyi gören ve gözetken, hazır ve nazır olan bir Allah'a sığınarak tam bir güven içinde çözebileceklerdir. Ancak böylesi bir dinamik Allah inancından yoksun olanlar, hayatın çeşitli faaliyet alanlarında zuhur eden korkularını dini, kültürel, sihirsel eski ve yeni ne buldularsa onlarla gidermeye çalışacaklardır. Tabiidir ki bu eğilimlerin birleştirilmesi ve ortaklaşa uygulanması, yeni yorumların bir başka deyişle halk tarzları ve inançlarının ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

Mesela hayatın orijinal kuvvetlerine duyguları ile erkekten daha yakın olan kadın, tabiatıyla erkekten çok, halk inançlarına daha meyyaldır. Meslek sınıfları arasında ise köylülerdir. Onların hayatları ve işleri, köylüleri, esrarlı şeylere, toprağın sırları ile ve karanlık güçlerle daha sıkı temasa geçirmektedir. Bunun içindir ki, karanlık ve esrarlı güçler onun müttefikleri olduğu kadar, düşmanlarıdır da. Yine, avcılar ve denizciler, özellikle, sihirsel halk inançlarına meyyaldır. Çünkü bu meslekler, insana özellikle bağımlılığı taddırırlar. Bu bağımlılık içinde insan, aklı ile ve mesleki kabiliyeti ile hakim olmadığı bir durumda bulunmaktadır. Bundan dolayı, hedefi etkilemek veya elverişli bir rüzgar elde etmek için kurşun dökme gibi büyü işlemine başvurmaktadır. Özellikle, halk

---

(31) Erdil, a.g.e., s. 13.

inancına eğilim gösteren meslekler arasında askerliği de sayabiliriz. Her zaman ölümün tehdit ettiği insanlar olarak askerler, öldürücü kurşundan korunmak için sihirsel halk inancının vasıtalarına sığınarak korunmaya çalışmışlardır(32).

Bilindiği gibi İslâm dini büyü, sihir, falcılık gibi şeylerle uğraşmayı ve bunlara inanmayı yasaklamıştır. Buna rağmen, bu gibi olaylara inanç, çeşitli faktörlerin etkisiyle müslümanlar arasında da yayılma imkanı bulmuştur. Birtakım gizli tekniklerle tabiatüstü güçlerle bağlantı kurarak etki edilebileceği temeline dayanan bu tür inançlar, çoğunlukla uygulanması ve daha pratik görünmesinden ve özünde gizil bir yön taşıdıklarından tarih boyunca insanların sürekli ilgisini çekmişlerdir. Esrarlı yönü bakımından dine benzediği için dinle büyü arasındaki ilişki çeşitli kuramların ortaya atılmasına bile neden olmuştur(33). Dolayısıyla günümüz toplumlarında da çeşitli zümreler arasındaki insanların pozitif yollarla çözemedikleri problemlerinin muhtemel çözümü olarak bu tür uygulamalara yöneldiklerini ve çeşitli inançların ortaya çıkmasına neden olduklarını görüyoruz.

F. KAYNAKTAN UZAKLAŞMA

Evrensel dinleri karakterize eden en önemli husus, onlarda dini tesis eden bir şahsın (Peygamber, din kurucusu) mevcudiyetidir. Din kurucularının, sırf dini tecrübelerini çevrelerine açtıkları zaman onların etrafında, bir "ilk cemaat" in teşekkül ettiği görülür. Bu ilk cemaat yapısı içerisinde din kurucusu, şahsiyeti ve statüsü itibariyle merkezi bir mevkiye sahip olup, yeni dinin taraftarları onun etrafında toplanmışlardır. Ancak, yeni teşekkül etmekte olan dinin ilk formasyon safhasını oluşturan bu ilk dini cemaat içerisinde, din kurucusunun vefatı önemli bir dönüm noktasını teşkil edecektir(34). Başka bir ifadeyle din kurucusu, evrensel dinin bu ilk tecrübesinde, yerli dinden tamamen ayrılır ve yeni iman için serbest şekilde yaşamaya başlar. Ancak müntesipler halkası, onunla doğrudan doğruya temas imkanları olmadığından, bu yaratıcı gücün yokluğu nedeniyle, eski gelenekle olan bu ayrılığı tüketir ve pratikte derhal, yeni hayat alışkanlıkları ve şekilleri yaratarak yeni bir gelenek meydana

(32) Mensching, Dini Sosyoloji, s. 140-141, 257; M. Emin Kötaş, Türkiye’de Dini Hayat, İst. 1993, s. 104.

(33) Köktaş, a.g.e., s. 104.

(34) Ünver Günay, Din Sosyolojisi Ders Notları, Kayseri, 1986, s. 170-173.

getirirler(35). Dolayısıyla din kurucusunun ölümü ve dinin geniş sahalara, farklı sosyal ve kültürel çevrelere yayılması, dini cemaatin bünyesinde ayin ve ibadet konularında bir zenginleşme ve çeşitlenmeye imkan verirken; bunun dejenerasyonlara sebep olduğu da görülür.

Böylece dini grubun genişlemesi, ilk halkanın yerini diğer müntesiplere bırakması ve dinin geniş sahalara, farklı sosyal ve kültürel çevrelere yayılması, merkezin/kaynağın ruhi otoritesini azaltır. Birliği ve otoriteyi temin etmek, artık bırakılan yazılı metinlere ve tedris sistemine aittir(36). Yani dini mesajın ve bu mesaj etrafında şekillenen yeni geleneğin sağlam bir şekilde aktarılması ihtiyacı yeni dini cemaat içinde teşkilatlanmaya sebep olacaktır. Hemen belirtmeliyiz ki amacımız ne ilk cemaatin teşekkülü ve ne de onun teşkilat yapısıyla ilgilenmektir. Esasen burada ilk cemaat ve onun teşkilatlanması, yazılı metinler ve tedris sistemi gibi öncülleri tamamlamış, hatta geniş sahalarda, farklı sosyal ve kültürel ortamlarda yayılarak diğer kurumlardan etkilendiği kadar onları etkileyen bir din ve onun müntesipleriyle karşı karşıya bulunmaktayız. O halde zaman bakımından kaynaktan (din kurucusu) uzaklaşmaya çeşitli kültür ve inançlarla teması, din dilinin kaybedilmesi/bilinmezliğini, hayatın din merkezli organizasyondan yoksunluğu ve bununla bağıntılı dini eğitimin yetersizliğini de eklediğimiz de, otantik olmayan bir din ve yaşayışla karşı karşıya olduğumuz görülür.

Neticede, tabiatı icabı dindar olan insan ve özellikle halk kitleleri, din kurucusu ve yararlanamadığı literatürden (bu iki kaynaktan) uzaklaşsa bile dinden kopamayacak, asgari de olsa ona yönelecektir. Dolayısıyla onlara bir dünya görüşü sağlayacak, sahih bir dine uyma imkanından yoksun olan insanlar, ya eski dinlerinden kalma bazı inanç, ayin ve adetleri yeniden canlandıracaklardır. Yahut da, yeni dinin bazı unsurları ile eski dini unsurları birleştirip başka ne buldularsa onları da buna katarak bu fitri ihtiyaçlarını karşılama yönüne gideceklerdir. Böylece, peygamberlerin öğrettiği ve sahih literatürün naklettiği tevhid inancından uzaklaşmak suretiyle, batıl(37) olsa bile, kitlelere bir dünya görüşü sağlayan halk inançlarının ortaya çıktığı görülecektir.

(35) Mensching, Dini Sosyoloji, s. 210-211.

(36) Yünni Sezen, Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar, İst. 1990, s. 226.

(37) İnan, Hurafeler ve Menşeleri, s. 3; Erdil, Yaşayan Hurafeler, s. 9.

Halk inançlarının dini anlayışlar üzerindeki etkisi, dini kendine göre şekillendirme eğilimi büyük olmuştur. Fakat bu anlayışların kişisel bir görüş, bir teori olarak kalmadığı da sosyolojik bir realitedir. Yani halk inançları, bir değer bilgisinin ötesinde kitlelerin tutum ve davranışlarını belirleyen bir "dünya görüşü" niteliği taşımaktadır. Ne var ki kitlelerin dünya görüşü olma niteliğini taşıyan halk inançlarının çıkış sebeplerini, sadece yukarıdaki faktörlere bağlamak mümkün değildir. Daha bir çok sebeplerin etkili olabileceğini ve fakat bizim burada en belli başlılarına temas ettiğimizi belirtmeliyim.

II. BÖLÜM

II. TEKKE KÖYÜ'NDEKİ MANVİ HALK İNANÇLARI

A. KÖYÜN GENEL DURUMU

1. Tarihçe:

Tekke Köyü, Sultan Dağları'nın bir kolu olan Kembos Dağı'nın Ilgın Ovasına nazır eteklerinde kurulmuş suları bol, manzarası güzel Ilgın'a bağlı şirin bir köydür. Bağlı olduğu Ilgın'a 18 km uzaklıktadır. Halen Beykonak kasabası olarak bilinmektedir(38).

Kasabanın 1961 yılına dek adı Mahmuthisar Tekkesi olarak geçer. 27 Mayıs 1960 devriminden sonra yerel adlardaki Türkçeleştirme hareketi içerisinde adı değiştirilerek "Beykonak" olmuştur. Beykonak adının nereden esinlendiği neden bu ismin seçildiği konusunda yazılı bir bilgi mevcut değildir(39). Ancak köylülerin ifadesine göre "Beykonak" ismi; çok önceleri burada Bey'lerin iskan etmelerinden dolayı verilmiştir. Köye bu ad'ın verilmesi bir rastlantı ve yakıştırma ihtimalini taşımaktadır. Oysa ki, ilk adı kültürel ve toplumsal varlığı kanıtlanmış Dediği Sultan'dan ve Onun Tekkesinden gelmektedir.

Dediği Sultan ve Tekke'siyle ilgili bazı bilgilere sahip olduğumuz halde, köyün kuruluşuyla ilgili özellikle yazılı bir bilgiye ve belgeye sahip değiliz. Fakat köyün tarihi, sözlü bilgilere dayanılarak "Dediği Sultan" ile başlatılır. Konuyla ilgili bilgileri emekli ilkokul öğretmeni Osman Ertekin'in derlemelerinden alıyoruz. Dediği Sultan ve beraberindekiler Orta Asya'da Altay Dağları'nın eteğinde ve Hazar Denizi kıyılarında yaşayan bir Türk boyudur. Kuraklık nedeniyle bölgede yaşamak zorlaşınca büyük göçler başlar. O devirde bizim dedelerimiz de göçe karar verirler. Başlarında Dediği Sultan (Halit), Ömer Baba ve Mehmet Dede olduğu halde yola çıkarlar. Bir hayli gezip dolaştıktan sonra Konya'ya gelerek Selçuklu Türkleri'ne sığınır. Zamanın Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan (1112-1192) bunları Ala Dağ'a ve Konya-Seydişehir yolu üzeri

(38) M. Zeki Oral, "Turgutoğulları, Eserleri-Vakfiyeleri", Vakıflar Dergisi, Sayı: 111, Ankara, 1956, s. 43.

(39) Aydoğdu, Beykonakım, s. 7.

Bağırsak Deresi mevkiine göndererek oraların asayişini sağlamak üzere yerleştirilmişlerdir.

Dediği sultan ve hizmetindekiler belirtilen mevkide yıllarca kalarak asayiş sağlamış ve elebaşı eşkiyanın başını padişaha getirmişler. Bunun üzerine Dediği Sultan ve beraberindekiler, mükafaat olarak Ilgın'ın doğusunda bulunan ve Ilgın'a 18. km uzaklıktaki yere yani bugünkü türbenin bulunduğu tepenin eteklerine yerleştirilirler. O devirde, buralarda da yine yolları kesen, kervanları talan eden eşkiyalar mevcuttmuş. Dediği sultan buraların asayişini sağlamada da başarılı olur. Yine mukafaat olarak padişah tarafından yörede bulunan Elengeç Dağları, Kızıl Viran, Tuz Yolu, Tuz Gölü, Sadık Köyü, Bulcuk ve Aşağı Çiğil Dağları, Ak Gakrık, Topraklık, Kızlar Kayası ve Sasan Yuvasına kadar olan yörelerin tapusu kendilerine verilmiş. Buraların öşürünü Dediği Sultan ve varisleri alır, bununla Tekke (Türbe)'de bir mutfak kaynatılır. gelen-geçen ve fakirlere yemek verilirmiş. İşte köy türbenin bulunduğu bu dağın eteğine kurulmuş. Sık sık savaşlar oldukça halk savaşa katılır, elde edilen ganimetlerden de Tekke köyüne bir hisse ayrılırmış(40). Elde edilen ganimetlerden bir hissenin köye ayrılmış olması bizi, vakıf olgusu ile karşı karşıya getirmektedir. Nitekim bir başka araştırmada "daha Karamanoğulları günlerinde bile buradan" Dediği Sultan Zaviyesi" olarak bahsediliyor ve bazı vakıflar bağlanıyor"(41) diye sözedilmesi bunu teyid etmektedir.

Köy halkı yıllarca türbenin çevresindeki alanda oturduktan sonra, su yollarının bozulması ve savaşlarda büyük tahribata uğraması sonucunda bugünkü mezarlığın bulunduğu yere taşınmışlar. Zamanla oradan da, suların çekilmesi neticesinde bugünkü havuzun bulunduğu mevkiye, eski adı ile Hatırlı Pınarının başına gelip yerleşmişlerdir. Daha sonra buralara çeşitli yörelerden gelen ailelerin de katılımıyla bugünkü Tekke köyünü oluşturmuşlardır.

Köyün kuruluş tarihine, ilk defa kimlerin ve nasıl yerleştiklerine dair yazılı bir bilgi veya belgeye rastlamadığımızı daha önce belirtmiştik. Harap oluşu ve birkaç senedir sürdürülen restorasyon çalışmaları sonucu iyice yıpranan türbeye ait kitabe ve mezar taşlarını okumak da imkansız hale gelmiştir. Ancak konuyla ilgili atrihi bilgiyi,

(40) Osman Ertekin, Kasabamızın Tarihçesi, (Dosya halinde).

(41) Orhan C. Tunçer, "Konya-Ilgın-Beykonak Köyü" Dediği Mahmut Sultan "Mescidi", Milli Kültür, Sayı ve Yer Yok, Eylül, 1977, s. 55.

yine Osman Ertekin'in derlemelerinden alabiliyoruz. Buna göre köyün kuruluşunun başlangıcı sayılan türbe, muhtemelen H. 576 (m. 1160)'da yapılmıştır. M. Zeki Oral'da, türbenin muhtemelen kendisinin de burada medfun bulunduğu II. Kılıç Arslan'ın azatlı cariyelerinden Sanavber Hatun'un yaptırdığını belirtir(42).

İlgın'dan başlayan ve güneydoğu doğrultusunda uzanarak, Kızılviran ile Konya arasında Değirmen köyü yakınlarında, Beyşehir asfaltına bağlanan bir Şose vardır. Bu yol üstünde, İlgın'dan, 15. km. uzaklıkta ve eski adı Mahmuthisar olan Beykonak Köyü ile buradan 2 km. uzaklıktaki Dediği Sultan Tekkesi arasında 800 senelik bir bağlantı olduğu nakledilir(43). Bu şosenin, İlgın ve Doğanhisar bölgesinin Konya ile bağlantısını sağlayan tarihi bir değeri olup; Dediği sultan ve beraberindekilerin bu şose üzerine yerleştirildiklerini belirtmiştik. Zaten Eldaş, Mahmuthisar ve Mahmuthisar Tekkesi köyleri de bu yol üzerinde bulunmaktadır. M. Zeki Oral bu köylerin yerinde ilk ve orta çağlarda bir şehir bulunduğunu kabul ettirecek bir çok gayri İslâmî kitabeler, mezar taşları, kabartma resimler ve heykeller olduğunu belirterek, bu tarihi değere işaret etmektedir. Ne var ki özellikle türbede bulunan kitabeler ve mezar taşlarını restorasyon çalışmaları ve harap oluşu nedeniyle okumaya imkan bulamıyoruz. Fakat türbede kuş, yılan, balta ve öküz tasvirlerinin bulunduğunu bizzat müşahade ettiğimizi belirtmeliyim.

Bir Anadolu köyü olan ve tarihiyle ilgili önemli bir yazılı bilgi ve belgeye rastlayamadığımız köyün, çeşitli kültür ve medeniyetlere sahne olmuş Anadolu'nun bu sosyo-kültürel ve dini yapısıyla bağlantısının olmadığı düşünülemez. Zira Anadolu çağlar boyunca birçok akın görmüş, bir çok ulusun yolu, durağı ve konağı olmuştur. Anadolu'da tarihçe bilinen kesin olaylar olarak, Hititler çağından perslerin Anadolu'yu ele geçirmelerine değin (İ.Ö. VI. yüzyıl) olan ulus kaynaşmaları çoktur(44). Bu ulusların kendilerine has gelenek görenekleri ve inançları vardır. Bunlar Anadolu'nun inançları, gelenek ve görenekleri ile elbette karışmış kaynaşmıştır. Bu kaynaşmalardan birtakım yeni inançlar ve yeni gelenekler doğmuştur.

Anadolu topraklarının eski dünyanın din bakımından en faal ve verimli olduğu bilinen bir gerçektir. Dinler Tarihi ilmi kurulmadan önce bile Anadolu'nun Hristiyanlığın

(42) M. Zeki Oral, a.g.m., s. 44.

(43) O.C. Tunçer, a.g.m., s. 52.

(44) İsmet Zeki Eyuboğlu, Anadolu Halk İnançları, İst. 1977, s. 225.

ilk çağlarında taşıdığı önem büyüktür. Mesela, "Montanismus" Hristiyanlığın mezheplerinden biri olup Anadolu'nun umumi bir temeli ile münasebetlidir(45). Araştırma köyümüzün sınırları içinde bulunduğu Konya, Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biridir. Anadolu'nun birçok yerlerinde olduğu gibi Konya'da da ilk siyasi birlik, yazının icadıyla ve Hitit'lerle başlamıştır. Konya'nın çeşitli bölgelerinde Hitit öncesi ve Hitit çağı yerleşim merkezlerinin izlerine rastlanıldığı bilinmektedir. Daha sonra sırasıyla konya'da Frigyalılar (M. Ö. VII), Lidyalılar (M.Ö.561-546) ve Perslerin hakimiyeti görülür. Daha sonra ise, Büyük İskender'in eline geçen Konya bölgesi, onun ölümüyle Kilikya'ya tabi olur ve nihayet tam anlamıyla bir Roma şehri haline gelir (M.S.41). Hristiyanlığın ilk yıllarında Aziz Pavlos. Konya bölgesine kadar Hristiyanlığı yaymaya gelmiş ve neticede Hristiyanlık döneminde Konya önemli bir din merkezi haline gelmiştir. Sonra Doğu Roma imparatorluğu hudutları içine giren Konya, uzun bir Bizans dönemi yaşar. M.S. VII. yüzyılda İslâm akınlarına uğramaya başlayan Konya, 1071 Malazgirt Zaferinden kısa bir zaman sonra, Anadolu Selçuklu Devleti'nin eline geçer ve bu devletin başşehri olur (M.S.1097). Böylece Konya'da İslâm dönemi başlar. Karamanoğulları ve nihayet Osmanlılar'ın hakimiyetine giren Konya, o gündür bu gündür dokuz yüz yıllık bir kültür mirasımızı bağrında taşımaktadır(46).

Araştırma yaptığımız köyün tarihçesi ile ilgili yazılı bilgi ve belgelere rastlayamadığımızı bir kez daha belirtelim. Fakat, bununla birlikte yöre Konya'nın ve Anadolu'nun bir parçası durumundadır. O halde araştırma birimimiz, Konya'nın ve diğer Anadolu şehirlerinin beşitlik ettiği çeşitli örf adet, gelenek görenek, inanç, kültür ve medeniyetlerle muhtemelen karşılaşmış, en azından bu külür ve medeniyetlerden nasibini almış olmalıdır. Bu sebeple, nasıl ki Anadolu ve Konya bölgesi tarih öncesinden başlayarak birçok medeniyetlerin merkezi olmuş ve çeşitli kültürel birikimleri nesilden nesile aktarılmışsa; Tekke köyü de, bu tarih öncesi medeniyetler ve kültürlerden payına düşeni almışa benziyor.

(45) Ahmet Özcan, "Anadolu'nun Tarih Öncesi Yaşayanları ve Günümüze İntikal Eden İnançları", Din Öğretimi, S. 29, Temmuz-Ağustos, 1991, s. 51-53.

(46) Mehmet Aydın, "Konya'daki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili", S.Ü.İ.F.D. Sayı: 1, Konya, 1985, s. 19-20.

2. Coğrafi Durum

Tekke Konya İli'nin Ilgın İlçesi'ne bağlı bir köydür. Ilgın ile Kadınhanı arasında yer alan köy, ilçeye 18 km uzaklıktadır. Güney doğusunda Barakmuslu, güneyinde Gökçeyurt, batısında Mahmuthisar, kuzey batısında Sadık, Ağalar, kuzeyinde İhsaniye ve Karasevinç, kuzey doğusunda ise Çeşmecik ile Osmancık Köyleri vardır. Bu köylerden Karasevinç, Çeşmecik ve Osmancık Kadınhanı ilçesine bağlıdır.

Tekke köyü, bir vadinin yatağında kurulmuş olup, kuzey ve batı tarafı plato niteliğindeki alçak engebelerle, güney ve doğusu, Sultan Dağları'nın doğuya doğru sokulmuş, bir kolu üzerinde yer alan; Ambayıt, Kirazlı, Kuzubaşı tepeleriyle çevrilidir. Tepelerden vadiye uzanan yamaçlarda, çifte Koyaklar, Domuz Koyağı, Kavuğun Toku, Keçi Ağılı, Armutlu Koyak gibi düzlük ve çukurlar yer alırken, bu alanları Şavaltı, incirlik ve Muram dereleri birbirinden ayırır. Atucan Tepelerinden doğup, batıya doğru derin vadilerden geçerek ovada Bulaşan Çay'ına karışan Yukarı Çay, köyün güneyini yalayıp geçer. Düzensiz bir debiye sahip bu Çayın Suları, kış mevsiminde çevresine zarar verecek düzeye erişirken(*) yaz mevsiminde son derece azaldığı görülür. Yukarı Çay'ın devamlı kaynaklarından en büyüğü Yeşil Göl'dür. Yeşil Göl zemini ve çevresi yeşil bitki örtüsüyle kaplı, derin ve soğuk sularıyla tipik bir kaynak gölüdür. Yeşil Göl'ün her mevsim azalmayan suları Mahmuthisar'a ve ovaya uzanan kolları üzerinde su değirmenlerinin kurulmasına neden olmuştur. Bettik, Abaz, Gavur gibi değirmenler, uzun zamanlar çevre köylülerinin gereksinimlerini karşıladıktan sonra elektrik enerjisinin devreye girmesiyle tümtüyle kapanmışlardır.

Tekke, coğrafi konumu nedeniyle kara ikliminin etkisi altındadır. Yazları sıcak ve kurak, kışları ise, soğuk ve karla kaplıdır. Bu yüzden, bitki örtüsü daha kısa ve bodur bir özelliğe sahiptir.

3. Sosyal Hayat

Sosyal yaşamı, toplumun çekirdeği olan aileden başlayarak ortaya koymak uygun olur. Köyde aile, dede, baba ve torundan oluşan üç kuşağın birlikteliğidir. Bu birliktelikte karar erki, kural olarak dedededir. Zaman zaman babanın da karar erkine ortak olduğu

---

(*) 1992 yılı baharında bu çay'ın özellikle içinden geçip gittiği Mahmuthisar köyünde, bazı ev ve ahırları tahrip ettiği tarafımızdan müşahade edilmiştir.

görlür. Ancak, son zamanlarda Türk toplum yaşamındaki değişmeler ve köyde okuyanların artması sebebiyle geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına kaymaların olduğu da bir vakiadır. Tarla ve bahçede daha çok erkekler çalışıp evin geçimini üstleniyor olsalar bile, kadınlar da bu konuda erkeklerden geri kalmamaktadırlar. Yani başta erkekler olmak üzere ailenin geçimi, bütün aile fertlerinin ortaklaşa çabalarıyla giderilmeye çalışılır.

Toplumsal yaşamında aile bireylerinin rolleri kadar akrabalar arası ilişkiler de önemlidir. İş yaşamında olsun, özel yaşamda olsun, akrabalar arası dayanışma karakteristik bir özellik gösterir. Düğünlerde, asker ve hacı uğurlamalarında aile büyükleri ortalıkta görünmezler. Törenin organizasyonunu ve uygulamasını tümüyle akrabalar üstlenir. ev sahipleri yalnızca karar verir, konukları karşılar, gelen gidenin gönlünü hoş tutar o kadar. Bu törenlerin dışındaki oturmelerde ayak hizmetlerini evin gelini, gelin yoksa kız ve erkek çocukları yapar. Yukarıda belirtilen bu dayanışmanın iş yaşamındaki adı imecedir. Ekim, dikim, sökümler ve benzeri işler, yaygın bir şekilde imece usulüyle gerçekleştirilir.

Toplumsal değişim ve dönüşümler köyün giyim kuşamını etkilemiş görünüyor. Erkek giyimleri büyük ölçüde modernleşirken kadın kıyafetlerinde geleneksel motifler varlığını korumaktadır. Mesela erkekler arasında klotlu pantolon, astarlı işlik, kravatlı çorap, kuşak ve el örmesi başlık terkedilmiştir. Kadın biçimi pileli pantolon, şalvar ve yakasız gömlek giyenlerin sayısı iyice azalmış; bunların yerini modaya uygun kıyafetler almıştır. Kadınlar arasında pullu baş örtüleri, kalın bel kuşakları, gümüş ve altınlarla süslü çuha takkeleri terkedilmiş, şalvar giyimi özellikle genç kızlar arasında azalmıştır. Yer yer etek ve gömlek giyimlerinin görüldüğü kadınlar arasında kılık kıyafet değişimi ağır bir tempo izlemektedir.

Köyün toplumsal yaşamında konuk odalarının ayrı bir yeri vardır. Yetişkin erkekler, boş zamanlarını odalarda muhabbet ederek değerlendirdikleri gibi, töresel toplantıları da burada yaparlar. Özellikle kış aylarında odalar daha bir canlanınca yaşama ayrı bir renk gelir.

Köyde her sülalenin bir konuk odası vardır. Adı da Sülalenin adıdır. Uzunalilerin Odası, Hacıferzlerin Odası, Kara Yusufaların Odası gibi. Bu gün için etkinlik gösterenleri yirmi civarındadır. Yılın her gününde hizmete hazır, yerli geleneklere uygun biçimde

dayalı döşeli bulunurlar. Köy dışından olsun, köy içinden olsun, odaya uğrayan konuklar sıcak bir ilgi ile karşılanır, ağırlanır ve dostça uğurlanırlar. Bu nedenle, Tekke'ye gelen bir yabancının barınma ve beslenme sorunu pek olmaz.

Odalar, salt konuklarla muhabbet edilecek bir mekan değildir. Düğünlerde, dini bayramlarda, ölü başı olarak isimlendirilen başsağlığı dileklerinde, hacı ve asker uğurlama törenlerinde de buluşma mekanıdır. Özellikle dini bayramlarda, odalar arı kovanı gibi çalışan, küskünlerin barıştığı dost ve akrabaların kucaklaştığı yerlerdir. Bayram namazından sonra tüm mahalle, genciyle yaşlısıyla odada toplanır. Sini sini evlerden gelen yemekleri yerler, birlikte söyleşir, birlikte konuklarını ağırlarlar. Öğleden sonra, beldenin gençleri, çocukları, öbek öbek odaları ziyaret edip bayramlaşırlar. Oda büyükleri, ziyaret eden küçüklere şeker, yeni yetmelere şerbet, büyüklere de kahve ikram ederler.

Görülüyor ki odalar Tekke'de sosyal yaşamı düzenleyen bir fonksiyon icra etmektedirler. Ancak, toplumsal barışın ve kaynaşmanın aracı olan bu mekanların şimdilerde ihmal edilmeye başlandığı da bir realitedir. Bu noktada genel toplumsal değişim ve dönüşümlerin, özellikle de kahvehanelerin açılması ve buralardaki duysal-görsel yayınların daha etkili olduğunu söyleyebiliriz.

4. Ekonomik Hayat

Ekonomik yaşam, başta tarım olmak üzere hayvancılık ticaret ve taşımacılık alanlarını kapsar. Az da olsa küçük el sanatları, tuğlacılık gibi etkinlikler de görülür.

Köy nüfusunun % 90'ı tarımla uğraşır. Tarıma elverişli, sulu ve kıraç arazide her türlü tarım yapılmakla birlikte önceliği tahıl ekimi alır. Endüstriyel bitkilerden şeker pancarı, haşhaş, nohut ve ayçiçeği ekimi son yıllarda tahıl ekimine yaklaşmıştır. Bunun yanında meyvecilik ve sebzeçilik yeterince pazarlanamadığından gittikçe önemini kaybetmektedir.

Ekonomik hayatın en önemli dayanaklarından biri de hayvancılıktır. Tarımla uğraşan her aile gücünden, etinden, yününden, sütünden hatta derisinden yararlanmak için hayvan beslemektedir. Bu nedenle Tekke ailelerinin ağıllarında; koyun, keçi, ahırlarında da inek, öküz, at, eşek ve manda beslenir. Ancak son yıllarda makinanın

tarıma girmesiyle gücü için bulundurulmuş at ve öküz cinsi tümüyle, şimdilerde orman idarelerinin baskısıyla da koyun ve keçi cinsi önemli ölçüde azalmıştır.

Son yıllarda kredili besicilik yaparak, besilenen hayvanlarını pazarlayarak ekonomik yaşamlarını sürdürenler de vardır. Yavaş yavaş yaygınlaşmaya başlayan bu iş kolu, esasen Tekke'nin doğal yapısına, tarımsal yan ürünlerin değerlendirilmesine çok uygun düşmektedir. Bu tür hayvancılığın, hatta ondan da önce, gelişen süt inekçiliğinin devlet kredisıyla desteklenmesi, nihayet et ve süt ürünlerinin kooperatifler aracılığı ile pazarlanması Tekke'nin ekonomisine yeni bir boyut kazandırmıştır.

Neticede arazi bakımından pek zengin sayılmamakla birlikte, tek geçim kaynağı tarımsal uğraş olan Tekke halkının can damarı, tahıl üretimidir. Ailenin ekonomik gücü tarımsal üretimiyle ölçülür. Bununla beraber, teknolojinin tarıma girmesi ve yeni gübreleme tekniklerinin geleneksel tarımcılığın aksine üretimi artırdığı görülüyorsa da; arazinin yetersizliği düşünülünce Tekke halkı zengin kategorisinde sayılamaz.

5. Kültürel Hayat

Kuruluşuya ilgili yazılı bilgi ve belgelere sahip olmadığımız köyde ilkokul 1936 yılında açılmıştır. Meslek okullarının ilk basamağını oluşturan ilköğretim hizmeti, Tekke'de altın dönemlerini 1960-1965 yılları arasında yaşamış, bu dönemde yatılı meslek okullarına en çok öğrenciyi Tekkeliler yerleştirmiştir. Bu dönemin yaratıcı eğitimcileri köyde takdirle anılırlar. Fakat köye önemli ölçüde damgasını vurmuş olan Köy Enstitüsü Kadır Aydoğdu'nun halk arasında daha çok takdir edildiği görülmektedir(47). Buna ilaveten köy okulunda yıllardır Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenlerin görev yaptığı düşünülürse, bu kişilerin, köyün maddi ve manevi kültür hayatında önemli tesirleri olduğu söylenebilir.

1967 yılında kurulan ortaokul yaptırma ve yaşatma derneğinin çalışmaları sonucu 1972 yılında bir Ortaokul eğitime açılır. Bu okul Tekke'nin yakınında bulunan mahmuthisar Köyü'nün ihtiyacını da belli oranda karşılamaktadır. Ancak yörenin ortaöğretim potansiyeli sadece köydeki ortaokulla sınırlı değildir. Son zamanlarda ulaşım imkanının artması ve daha kaliteli bir öğrenim görme gibi nedenlerden dolayı Ilgın'ın merkezindeki çeşitli okullardan istifade edenler de bulunmaktadır. Mesela, Ilgın İlçesi

---

(47) D. Aydoğdu, a.g.e., s. 54.

Milli Eğitim Müdürlüğü'nün verilerine göre halen köyde 1994-95 Eğitim Öğretim Yılı itibarıyla 6 öğretmen gözetiminde 207 öğrenci ilköğretimde; 5 öğretmen gözetiminde 99 öğrenci, ortaöğretimin birinci kademesinde öğrenim görmektedir.

Köyde ilkokulun 1936 yılı gibi erken bir dönemde açıldığını belirtmiştik. Dolayısıyla köyün tümüne yakını okuryazar olma seviyesinde bu eğitimden geçmiştir. Hatta belde halkının yüzde doksan beşi'nin okur yazar olduğu belirtilir(48). 1994 yılında açılan okuma salonu ve kitaplığı, önemli bir işlerliğe sahip değildir. Günlük gazeteleri okumak süreli yayınları izlemek, bireysel çabalarla mümkündür.

Kültür konusunu değerlendirirken halk kültürüne daha doğrusu geleneksel köy kültürüne ve bu kültürü mücessemleştiren oda geleneğine yeniden değinmek gerekiyor. Çünkü toplumun değişim sürecinde köylülük hızla yerini kentliliğe bırakmakta ve bu dönüşüm değişik kaynaklardan da özendirilmektedir. Bu bağlamda köy ve köylülük değerleri özünü yitirerek yerine sığ, yoz, kişiliksiz bir kimlik bırakılmaktadır.

"Sosyal Hayat" alt başlığında üzerinde durduğumuz oda geleneği, misafirperverliğin, sevgi, saygı, hürmet, yardımlaşma ve dayanışmanın öğrenilip muhafaza edildiği mekanlar olmakla birlikte en önemlisi geleneksel köy kültürüne hizmet ediyor olmasıdır. Zaman zaman buralarda toplanan farklı kuşaklar arasında adeta bilgi alış-verişi ve kültür aktarımı yaşanır. Özellikle genç kuşaklar, gelenek, görenek, örf adet ve çeşitli inanç biçimlerini samimi bir ortamda büyüklerinden buralarda öğrenirler. Böylece oda geleneğinin, geleneksel köy kültürü ve inançlarının öğrenilmesi ve sürdürülmesi fonksiyonunu önemli ölçüde üstlendiği görülür.

Tekke'nin yaşamını etkileyen, örf-adet ve inançlarında Dediği Sultan bilgeliğinin izi de görülür. Bu etkileşimde yüzyıllarca Anadolu insanının, dinsel odaklara bağlılığının, veli olarak nitelediği halk önderlerine olan saygısının önemli bir payı vardır. Dediği Sultan tekkesini çevreleyen Eski Kuru ile Boldacı(*) gibi varlıklara ait korumacı inançlarla; uğursuzluk, hastalık ve kısrılık gibi onulmaz rahatsızlıkların giderilmesi

(48) Aydoğdu, a.g.e., s. 55.

(*) Dediği Sultan Tekke'sinin doğusunda yer alan Eski Koruluğun sınırını teşkil eden derenin içindeki bir su kaynağıdır. Rivayete göre, üç dost evliya uzun bir yolculuktan sonra burada uyuya kalmışlar. Susuzluktan dudakları çatlamış, bu üç kişiden birisi, uykusunda, derinden bir ses duyduğunu kayaların kökünden sular aktığını söylemiş. Üçü birden kaldıklarından, bakmışlar ki kaya yarıklarından sular dökülüyormuş.

amacıyla yapılan türbe ziyaretleri bu inancın eyleme dönüşen yüzüdür(49). Türbe ziyaretleri yöre insanıyla sınırlı kalmamakta, yakın ve uzak yerlerden özellikle bilen ve duyan birçok insan, çeşitli nedenlerden dolayı burayı ziyaret etmektedir. Buraya dışardan ziyaretçiler gelmiş olması köy halkının sahip bulunduğu türbenin zaten var olan üstünlük ve kutsallığını daha da artıracaktır; bununla da kalmayarak yerli ve yabancı ziyaretçilerin arasındaki temas neticesinde kültürel bakımdan özellikle türbe ve ziyaret kültüründe zenginleşme olacağı sosyo-kültürel bir olgudur.

Son olarak, özellikle dini kültür bakımından camilerden de bahsetmek gerekir. Köyde bir resmi Kur'an Kursu ve üç cami bulunmaktadır. Kur'an Kursu çok az bir süre faaliyet göstermiş, fakat öğrenci yetersizliğinden kapatılmıştır. Üç camiden ikisinde görevli bulunurken bir tanesinde halen bulunmamaktadır. Faaliyet gösteren iki camide, dini kültür ve eğitim sadece cuma günleri hutbe okumakla sınırlı tutulmuş görünmektedir. Yani cuma günü okunan hutbeyi dinleme ve öğrencilerin okullarda gördüğü Din Kültürü ve Ahlak Bilgisinin dışında başkaca bir dini faaliyet ve eğitim göze çarpmamaktadır.

6. Siyasal Hayat

Köyün tarihçesinden bahsederken onun kuruluşunun türbenin kuruluşuyla başlatıldığını belirtmiştik. Türbe ise, muhtemelen H. 576 (m. 1160)'da yapılmıştır. Bir başka yerde bu tarih M. 1180 olarak belirtilmektedir(50). Tekke köyü 1972 yılında Belediyelik olana kadar Ilgın'a bağlı muhtarlıkla idare edilen bir köydür. Muhtarlıktan önceki durumu ile ilgili bilgiye sahip bulunmamaktayız.

Belde, 1972 yılında belediye statüsü kazanırken üç mahalleye bölünür. Üç ayrı muhtarı bulunan bu mahalleler; Tekke mahallesi, aşağı mahalle ve yeni mahalle adlarını almaktadır. Belediyeleri ilgilendiren yerel hizmetler mevcut belediye tarafından görülürken, diğer resmi hizmetler çoğunlukla Ilgın İlçe merkezinden yürütülmektedir. Sağlık hizmetleri kısmen de olsa 1977'de açılmış olan sağlık ocağı tarafından karşılanmaktadır. P.T.T. hizmetleri de 1968'de bir şube olarak açılmış ve halen tek personeliyle hizmet vermeye devam etmektedir. Beldeye telefon 1970 yılında gelmiştir.

---

(49) Aydoğdu, a.g.e., s. 53.

(50) Aydoğdu, a.g.e., s. 27.

Görülüyor ki belde, daha çok bir kırsal alan niteliği taşımakla birlikte, son zamanlarda sosyal hizmetlerin bir kısmına sahip kılınmış bulunmaktadır. Son 1990 sayımı itibariyle nüfusu 25000 olan ve halen fazla bir artış göstermediği gözlenen bu nüfus yoğunluğuyla beldenin, yine de sosyal hizmetler açısından yeterli olmadığı söylenebilir.

B. TÜRBE İLE İLGİLİ İNANÇLAR

İnsanlar, istek ve ihtiraslarının gerçekleşmesi zorluğu ve imkansızlığı karşısında ya büyüleyici ya da kutsal bildikleri varlıklara yaklaşarak, onlara karşı çeşitli eylemlerde bulunarak, ihtiyaçlarını gidermeye ve kaderlerini değiştirmeye çalışırlar.

İşte insanların, kendilerine yardım ve faydası dokunacağına inandıkları mekan ve varlıklardan biri de türbeler ve buralarda bulunan yatırlardır. Bunlar, sağlıklarında zühd, takva, ibadet ve muhabbetle birlikte, milleti uğrunda şehadet mertebesine ulaşan, Tanrı'nın sevgili kulları arasında kabul edilen kimseler olduğu gibi, Tanrı katında yüksek hatırlarının kırlamayacağı inancı ile ilk dilek kapısı olarak değerlendirilen, kült haline gelmiş velilerdir.

Şimdi ise, yukarıda yaptığımız açıklamalar doğrultusunda, mahallinde yaptığımız tesbit ve derlemeleri kaynak kişilerden aktarmaya geçebiliriz.

1. Adak Kurbanı

Halk arasında çocuksuz aileler vardır. Bu tür aileler, toplumun geneli açısından bakıldığında pek fazla bir yekün teşkil etmezler. Fakat iki ayrı cinsin birleşmesi sonucu kurulan aile yuvasında en çok arzu edilen şey, ailenin süsü ve neşesi kabul edilen çocuktur. Çoğu kere manevi eksikliğinin yanında çocuklu aileler karşısında ezikliği duyulan bu çocuksuzluk durumu, yörede türbeye kurban adamak suretiyle giderilmeye çalışılır. Çocuğu olmayan aday (kadın) türbeye giderek "eğer bir çocuğum olursa, bir evlat dünyaya getirirsem burada (ekonomik durumuna göre) bir koyun, keçi, sığır vb. kurban kesip insanlara dağıtacağım" diye adakta bulunur. Bu işlem yapılırken, çocuğu olmamış olan kadın türbe içerisinde bulunan bir direğe bağlanmış bulunur. Bundan

dolayı, eğer erkek çocuk doğarsa adı "satı" kız olursa "satılmış" olarak konur. Bununla, doğan çocukların "adanmış" yani "satılmış" olduğu ifade edilmek istenir(51).

Aynı şekilde "bana musallat olan kaza-beladan, felaketten, sıkıntıdan vb. kurtulursam... kurban keseceğim" denilir. Bunun yanısıra kişi iki rekat namaz kılar dua eder ve arkasından dileğini belirtir. Yapılan dileklerin gerçekleşmesi halinde ise, vadedilen adaklar yerine getirilir. Dileklerin gerçekleşmemesi durumunda ise çoğunlukla adaklar yerine getirilmez(52).

Buna karşılık adak kurbanı ve onun fonksiyonuna inanmayanlar olduğu gibi(53) yukarıda belirtilen durumlarla karşılaşmadığından dolayı adağa gerek duyulmadığını ama inandıklarını ifade edenler de vardır(54).

2. Mum Yakmak

Çok çeşitli istek, arzu ve dileklerini arz etmek için türbeye giden kişilerin, burada, bir de mum yaktıkları görülür. Türbede mezarı bulunan kişilerin zühd, takva, ibadet ve muhabbet yönünden üstün ve ayrıca Allah'ın sevgili kullarından olan evliyalardan kabul edildiğini belirtmiştik. İşte mum yakma işi de bu kişilerin mezarlarının çevresinde gerçekleşmektedir.

İki adet mum yakılır. Bunlardan biri o veli kabul edilen kişinin mezarının sağ tarafına diğeri ise sol tarafına yakılır. Yakılan mumlar, dileklerin yapılması, namaz kılınıp dua edilmesi ve çaputların bağlanması gibi işlemlerden sonra yani oradan ayrılırken genellikle söndürülür.

Yakılan mumların, yakılış amacının ne olduğu meselesine gelince; çoğunluk tarafından bunun maksadının bilinmediği ifade edilmiştir. Çok eskiden beri uygulanan bir

(51) Mehmet Ocak (65), Kadir Aydoğdu (65), Mustafa Akkaya (78), H. Kadir Kaya (72), Osman Ertekin (78), Mehmet Kılınç (77), Mevlüt Candan (43), Hanife Demir (89), Fadimana Bütün (57), Abdullah Gün (50), Hakkı Özcan (61), Hazret Yıldız (21).

(52) Mükremin Alkan (47), Kadir Aydoğdu (65), Mustafa Akkaya (78), Mehmet Ocak (65), Hasan Akkaya (72), S. Ali Ertekin (75).

(53) Adem Akbulut (56), Hacı Şerif (60), Mustafa Kocaoğlu (43), İsa Albayrak (70).

(54) Bekir Ceylan (66), Memiş Alkan (45), İsmail Cesur (51), İbrahim Kuru (62), Hasan Ocak (51), Mehmet Altun (49), İbrahim Cesur (53), Satı Ağırcan (32), Havva Bütün (25), Şerife Gün (50).

pratik olup, geleneksel olarak yapageldiklerini ifade etmektedirler(55). Bir kısmı mum yaktığını ama sebebini bilmediğini, bir kısmı aydınlık olsun diye yakarken, bazıları ise türbede medfun bulunanların kullanmaları ve yararlanmaları amacıyla mumları bıraktıklarını söylemektedirler(56). Çünkü mumu söndürüp geldiği halde, bir süre sonra baktığında mumun azaldığını yani oradaki yatanlar tarafından kullanıldığını ifade edenler vardır. Zira türbedeki yatanların gece kalktıkları, hatta temizlik yaptıkları (boy abdesti) aldıkları zaman zaman görülen ıslaklıklar-nemlerden mülhem olmak suretiyle kabul edilmektedir(57).

Bütün bunlara rağmen esas amacın bilinmediği ve eskiden beri üstelik çoğunluk tarafından yapılageldiği kesin ve ortak bir yön olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna mukabil mum yakma ve onun tesir gücüne inanmayıp batıl sayanlar da vardır(58).

3. Çaput Bağlamak

Bu inanç da, Türk toplumunda çeşitli derecelerde varlığını sürdürmektedir. Türk tarihi ve toplumunun ve kültürünün içerisinde gelişip varlığını sürdüren araştırma kasabamızın halkının da bu inançtan payını aldığı görülür.

Çaput bağlama hadisesi, genellikle, evliya, eren, mürşid, veli olduğu kabul edilen veya inanılan kişilerin mezar ve türbelerinin çevresinde görülür. Söz konusu mekanların çevresinde bulunan bir ağaç, çalı, kapı sütunları, taş... gibi şeyler, düğüm/bağlama özelliğine göre kullanılırlar. Kadın erkek, yaşlı genç farketmeksizin kişi türbeye ziyaret için gelir. Bazen özel hazırlanmış olarak evden getirilen, bazen de türbeye gelindiğinde kişinin kendi üzerinden yırttığı bir parçayı orada bulunan meşe ağacına veya yukarıda zikrettiğimiz vasıtalarından birine bağlar. Bununla birlikte seremoniyi tamamlayan başka şeyler de yapılır. Mesela; kişi bildiği kadar dua eder, Fatiha, İhlas Surelerini okur ve salavat getirir, getirmelidir. Dualarla birlikte yapılan çaput bağlama olayının niçin ve ne

(55) Kadir Aydoğdu (65), Mustafa Akkaya (78), Mevlüt Candan (43), Mehmet Yüce (75), Şerife Gün (50), Satı Ağırca (32), Mehmet Altun (49), Mükremin Kaya (63), Hasan Ocak (51), İbrahim Kuru (32), Hazret Yıldız (21), Hanife Demir (89), Abdullah Gün (50), Fadimana Bütün (57), , Zeynep Akbulut (37).

(56) Hasan Akkaya (72), S. Ali Ertekin (75), Mehmet Ocak (65), Kadir Aydoğdu (65), Mustafa Akkaya (78), Hakkı Özcan (61).

(57) Mehmet Yüce (75), Hasan Akkaya (72), S. Ali Ertekin (75).

(58) İsa Albayrak (70), Adem Akbulut (56), Mustafa Kocaoğlu (43), Memiş Alkan (45), İsmail Cesur) Köy imamlarının bu tür inançlarla ilgili yeterli izah ve açıklamalarda bulunamamalarına rağmen, zaman zaman menfi tutum ve tavır sergilediklerini belirtmeliyiz.

amaçla yapıldığını sorduğumuz da; birbirine yakın cevaplar aldık. Bir kısım "bazı dert ve hastalıklar çaput bağladıkça dökülür"(59). Baş ağrıyan ve daha değişik hastalıklardan kurtulmak amacıyla"(60) yapıldığını, veya genel olarak herhangi bir isteğin, dileğin-ister bir şeyden kurtulma isterse onu elde etme adına olsun-arzedilmesi olduğu ifade edilmiştir(61).

Ayrıca dileklerin arzedilmesi, duaların, fatiha ve ihlas'ın okunması, salavat getirilmesinden sonra bağlanan çaput adeta "Verdiğimiz Söze karşı bir bağlantı oluyor, okumadan bağlanan şeyin kıymeti olmaz, buraya geldik, dua edip namaz kıldık" şeklinde bir işaret-alamet, bağlantı amacını da taşır(62). Buna mukabil, bunun batıl olduğuna inananlar bulunduğu gibi(63), genellikle adeten ve eskilerden beri yapılagelmesi sebebiyle uyguladıklarını söylemektedirler. Ama çoğunluk, zaman zaman imamların bu işlemlerin asılsız ve saçma olduğunu söylemeleri nedeniyle, şimdilerde bu uygulamanın gittikçe azaldığının görüldüğünü ifade etmektedirler(64).

4. Taşa Yüz Sürmek

Türbe ve yatırların bulunduğu mekanların dilek ve isteklerin takdim edildiği yerler olduğunu belirtmiştik. Daha önce "adak kurbanı" başlığı altında, genelde, bütün türbelerde görülen "Çocuk isteği" ne işaret edilmişti. Burada aynı isteğin diğerlerinden farklı ve araştırma birimimize mahsus bir uygulamasını aktaracağız.

Türbe içerisinde beyaz renkli, büyücek bir taş vardır. Gerçi Onarım ve restorasyon nedeniyle bu taş eski yerinden kaldırılmış, iki parça haline gelmiş, onarım süresince belediyede muhafaza edildikten sonra tekrar türbeye yerleştirilmiştir(65). Bu işlemlerin, onun istekler karşısındaki etkinliğini halk nazarında azaltıp azaltmadığını tesbit edebilmiş değiliz.

(59) Hasan Akkaya (72), S. Ali Ertekin (75).

(60) Kadir Aydoğdu (65), Mustafa Akkaya (78), Zeynep Akbulut (37).

(61) Abdullah Gün (50), Hanife Demir (89), Mükremin Kaya (63), Satı Ağırcan (32).

(62) Kadir Aydoğdu (65), Mustafa Akkaya (78), Mehmet Yüce (75), Mevlüt Akpınar (72), Ali Uyanık (55), Mustafa Bozkır (55), Mehmet Yazdı (63).

(63) Mehmet Ocak (65), İbrahim Cesur (53), Hasan Ocak (51), İsa Albayrak (70), Adem Akbulut (56), Mustafa Kocaoglu (43), Memiş Alkan (45).

(64) Şerife Gün (50), Mehmet Altun (49), İbrahim Kuru (62), Mustafa Pınarbaşı (67), Hazret Yıldız (21), Fadimana Bütün (57), Bekir Ceylan (66).

(65) S. Ali Ertekin (75), Hasan Akkaya (72), Mevlüt Akpınar (72), Mehmet Yüce (75).

Bazen erkekler, çoğunlukla da çocuksuz kadınlar, yukarıda belirtmiş olduğumuz türbede bulunan bir taş yüzlerini sürerler. Erkek çocuklarının olmasını isteyenler mezkur taş'ın tırtırlı (saydam olmayan) tarafına, kızlarının olmasını isteyen dilek sahipleri taşın saydam kısmına, her iki cinsten (erkek-kız) çocuklarının olmasını isteyenler ise taşın her iki kısmına yüzlerini sürerler. Bu iş yapılmadan önce, ön hazırlık olarak, dilek sahipleri abdest alır, namaz kılar, dua eder, üç ihlas ve üç fatiha okur, sonra ise "kız veya erkek çocuk sahibi olursam bir kurban adağım olsun" denilerek dilekte bulunur. Kişinin isteğinin yerine gelmesi, karşılanması halinde koyun, keçi, sığır, tavuk...v.b. hayvanlardan belirlenmiş olanlar kesilebileceği gibi genel olarak ifade edilen adaklardan herhangi biri boğazlanarak verilen söz yerine getirilmiş olur. kesilen adakları dilek sahipleri kendileri yemezler genellikle başkalarının istifadesine sunarlar.

Bütün bu işlemlerden sonra çocuk dünyaya getirilirse eğer, çocuklar türbeye adandığı diğer bir ifadeyle "satıldığı" için kız olursa "satı", erkek olursa "satılmış" adları verilir(66).

Her ne kadar, kız yada erkek çocuğa sahip olabilmek için az da olsa farklı işlemler yapıldığı görülüyorsa da, yapılan şu işlemten dolayı kız, diğer işlemten dolayı erkek çocuk meydana gelmiştir diye net bir hususun tecrübe edilmediği ifade edilmiştir. Ancak kesin olmamakla birlikte dilek sahiplerinden bazılarının, bu seremoniden sonra çocuklarının olduğunu ifade etmektedirler. "Bu işlemlerden sonra ve buna bağlantılı olarak çocuk sahibi olunduğunu nasıl izah edebiliyorsunuz?" şeklindeki sorumuza verilen cevap şudur: "Bunca zamandır mahrum kalınan ve özlemi çekilen birşeye, bu işlemlerden sonra kavuşmak hadisenin izahı için yeterlidir." Ayrıca uygulamanın devam ettiği fakat birkaç yıldır türbenin restore edilmesinden dolayı eski canlılığını yitirdiği de vurgulanmaktadır(67).

Herhangi bir yerde bulunan şu taş veya ağaca insanın yüzünü sürmek suretiyle çocuğunun olamayacağına ve bunun batıl olduğuna inananlar da vardır(68). Zaten bu seremoniyi kasaba insanından ziyade dışarıdan gelenlerin canlı tuttuğu söylenir.

(66) Mevlüt Akpınar (72), Ali Uyanık (55), Mehmet Yazdı (63), Mustafa Bozkır (55), Mehmet Yüce (75), Kadir Aydoğdu (65), S. Ali Ertekin (75), Hasan Akkaya (72), Mehmet Ocak (65).

(67) Aynı Kişiler.

(68) Hacı Şerif (60), İsmail Cesur (51), İsa Albayrak (70), İbrahim Cesur (53) Adem Akbulut (56), Memiş Alkan (45), Mustafa Kocaoglu (43).

5. Dualı Orman

Sözkonusu türbe Tekke köyünün yerleşim alanının ikiyüz metre kadar dışında, köyün eteklerinde kurulduğu dağın tepe kısmına yakın bir mevkide bulunmaktadır. Esasen köyün ilk yerleşim alanının türbenin şu andaki bulunduğu mevki olduğu yaşlı köylüler tarafından ifade edilmektedir. Bu mevkiinin yerleşime müsait olmaması ve dağın tepesine yakın rampa özelliğine sahip olması vb. nedenlerden dolayı zamanla terkedildiği müşahade edilmiştir.

Burada Türbenin çevresinden başlayan ve dağ boyunca uzanan bir ormanlık/koruluk vardır. Burada çok büyük, yaşlı ve asırlık ağaçlar göze çarpar. Türbe civarındaki sınırlı bir alanı oluşturan bu koruluktan, genellikle köy sakinlerinden hiç kimse bir şey kesmez veya koparmaz. Zira buradan herhangi bir şey kesenlerin başına bela ve musibetler gelmektedir. Ancak kurumuş ağaç ve çalılar bundan istisnadır.

Kişinin başına gelen bela ve musibetler bizzat koruluktayken gelebildiği gibi evindeyken de olabilmektedir. Mesela; koruluktan, herhangi bir şey keserken, o anda, kesici aletin insanın herhangi bir uzvunu kesmesi, herhangi bir parçanın insanın kafa ve gözüne isabet ederek yaralanmasına hatta ağacın insanın üzerine düşüp ölümüne bile sebep olması bunlardandır. Ormandan kesilip eve götürülerek gerek yapılarda gerekse diğer ihtiyaçlarda kullanılan malzemenin "hayır etmiyeceği"ne inanılır. Mesela, bu durumda, yangın, hastalık, bu işi yapan kişinin evinden insan veya hayvanların ölmesi ve daha nice musibetlerin meydana geleceğine inanılır. Ancak bu vukuatlar hemen olabileceği gibi bir-iki gün, bir hafta, bir ay içerisinde veya daha sonraki bir zaman diliminde de zuhur edebilir. Bu tür üzücü hadiselerin defalarca yaşandığı, kaynak kişilerin müşahadesiyle sabittir.

Yukarıda sıraladığımız üzücü şeylerin meydana gelmesinin sebebi nedir? sorumuza "Orman dualı olduğu için" cevabı verilir. Kim tarafından, nasıl bir dua ve niçin? Bu türbedeki yatırlar "Bu ormanı kesenin başına çeşitli bela ve musibetler gelsin, çocuğu ve hayvanı ölsün, evi yansın" diye dua etmişlerdir. Ayrıca "orman dua ile kurulmuştur" denilmektedir. Ancak niçin kesilmemesi ve bunun öneminin ne olduğu konusunda herhangi birşeyin bilinmediğini de müşahade etmiş bulunmaktayız.

Duadan kaynaklanan bu yasaklı ormanı köy sakinleri kesemez ve kullanamazken, köy dışından gelen insanların hiçbir sıkıntı ile karşılaşmadan yararlanabildikleri ifade edilenler arasındadır. Köye özel bir yasak olup olmadığı da bilinmemektedir. Bunun yanında cami, okul, köprü, çeşme vb. amme hizmetleri ve hayır kurumlarına kesilip kullanılması halinde hiçbir zarar ziyan ve anormal durumun yaşanmadığı ifade edilir(69).

Bütün bunlara rağmen bir ormanın dualı olduğu ve kesilmesi halinde çeşitli kaza ve musibetlerin olabileceğine inanmayanlar da vardır(70). Bununla birlikte sözünü ettiğimiz koruluğun genellikle kesilmeyip varlığını muhafaza ettiği de bir gerçektir.

6. Ciğer Hastalığı

Türbe çevresinde görülen ve şekillenen uygulamalardan birisi de hayvanlarda meydana gelen ve zamanın şartlarına göre önlenemez durumdaki ciğer hastalığının tedavisine yönelik olan inançtır.

Kaynak kişilerin ifadesine göre çoğunlukla küçük-baş (keçi, koyun) hayvanlarda, bazen de büyük-baş (sığır, at) hayvanlarda bir tür ciğer hastalığı meydana gelmektedir. Hastalığın vuku bulduğu ahır veya sürülerin, bu hastalık sebebiyle, adeta soykırıma uğradıkları söylenir. Bu sebeble ölen hayvanların ciğeri, şifa amacıyla, türbeye asılır. "İzin Allah'tan, sebeb ondan (yatr)" denilerek asılan ciğer, asıldığı yerde kurudukça, hastalandığı halde henüz ölmemiş olan diğer hayvanların hastalığı iyi olur ve böylece bu toplu ölümler durdurulmuş olur. Bu uygulama sadece ciğer hastalığına bağlı olarak değil, hayvanlardaki nedeni bilinmeyen bazı ölümler için de uygulanan bir pratiktir.

Ciğer hastalığından doğan ölümle birlikte nedeni bilinmeyen diğer ölümlerle ilgili, türbeyle bağlantılı başka bir pratik daha vardır. Yine "izin Allah'dan, Sebeb ondan" denilerek, türbenin içinden bir miktar toprak alınır. Alınan toprak tuz ile karıştırılır ve

(69) Osman Ertekin (78), Mehmet Kılınç (77), Hasan Akkaya (72), S. Ali Ertekin (75), Kadir Aydoğdu (65), Mustafa Akkaya (78), Mevlüt Akpınar (72), Ali Uyanık (55), Mustafa Bozkır (55), Mehmet Yazdı (63), Mevlüt Candan (43), Mehmet Yüce (75), Mehmet Ocak (65), Adem Akbulut (56), İsa Albayrak (70), Hasan Ocak (51), Zeynek Akbulut (37), Abdullah Gün (50) Hanife Demir (89), Mükremin Kaya (63), Şerife Gün (50), Satı Ağırca (32), Mehmet Altun (48), Hazret Yıldız (21), Fadimana Bütün (57).

(70) Memiş Alkan (45), İbrahim Cesur (53), İsmail Cesur (51), İbrahim Kuru (62), Eyup Kaplan (30).

hayvanlara yedirilir. Böylece hastalıkların iyileşeceği ve ölüm olayının duracağına inanılır.

"Ne yapıyorsa onlar yani türbede yatanlar yapıyor" diye ümit bağlanan türbeye yönelik bu pratik zaman zaman uygulanıyorsa da eski canlılığını yitirdiği de ifade edilmektedir(71). Ancak bu işin uzmanının, en iyi tedavi edecek olanın veteriner hekim olup diğerlerinin batıl olduğuna inananlar da bulunmaktadır(72).

7. Türbeye Yakın Cenaze Defnetme

Ülkemizin birçok yerinde bulunan türbe ve yatırlara yakınlığı ile bilinen kişiler, aile ve sülaleler vardır. Bu yakınlık dolayısıyla o kişiler, türbeye ve orada medfun bulunan kişilere sahip çıkar, oraların bakımını yapar, temizler, açıp kapatır ve ziyarete gelenlere hizmet sunarlar.

Araştırma yaptığımız birimde de böyle bir durum yaşanmakta ve sadece bir sülale cenazeleri türbenin çevresine, yakınına defnetmektedir. Bu kişilere yani sözkonusu sülaleye türbeye hizmet edenler manasına tekkeşin denilir. Bunların daha önceki âbâ-u ecdadı türbe ve hayattayken yatırlara hizmetçilik yapmışlardır. O gün bugün, aynı aileden gelenlerin torunları ve çocukları aynı şekilde buraya hizmet etme işini sürdürmektedirler. Neticede türbe ve müstemilatına hizmetkarlık yapan bu kişilerden vefat edenler, adeta hizmetlerinin karşılığı olarak, manevi feyiz ve gücü olduğuna inandıkları yatırlara yakın bir yere defnedilerek ödüllendirilmiş olurlar. Mezkur uygulama halen varlığını bütün canlılığı ile muhafaza etmektedir(73).

(71) Mehmet Yüce (75) Kadir Aydoğdu (65), Mustafa Akkaya (78), Mehmet Ocak (65), Mevlüt Candan (43), Mevlüt Akpınar (72), Hasan Akkaya (72), S. Ali Ertekin (75), Fadimana Bütün (57), İbrahim Kuru (62), Şerife Gün (50), Mükremin Kaya (63), Hanife Demir (89), Satı Ağırcan (32), Abdullah Gün (50).

(72) Mustafa Kocaoğlu (43), Memiş Alkan (45), Adem Akbulut (56), İsa Albayrak (70), Hasan Ocak (51), Mehmet Altun (49), Hazret Yıldız (21), Hacı Serin (60), Mustafa Pınarbaşı (67), Hakkı Özcan (61), Havva Bütün (25).

(73) Mustafa Akkaya (78), Kadir Aydoğdu (65), S. Ali Ertekin (75), Hasan Akkaya(72), Mehmet Ocak(65), Mevlüt Akgündüz(72), Ali Uyanık(55), Mustafa Bozkır(55), Mehmet Yazdı(63), Hakkı Özcan (61), Havva Bütün (25), Hazret Yıldız (21), Mustafa Pınarbaşı (67), Adem Akbulut (56), İsa Albayrak (70), Hasan Ocak (51), Mehmet Yüce (75), Hacı Serin (60), Mehmet Altun (49), Mevlüt Candan (43), Satı Ağırcan (32), Abdullah Gün (50), Bekir Ceylan (66), Mükremin Kaya (63), İbrahim Kuru (62), Mevlüt Akpınar (72), Zeynep Akbulut (37), İsmail Cesur (51), Şerife Gün (50), Hanife Demir (89), Mehmet Kılınç (77), İbrahim Cesur (53), Fadime Bütün (57).

C. HASTALIK VE SAĞLIKLA İLGİLİ İNANÇLAR

İnsanoğlu sosyal hayatta çok değişik ve çeşitli problemlerle karşı karşıya gelir. Zaten problemsiz bir yaşam tasavvur etmek de mümkün değildir. Her toplumun kendine has bölgesel ve yöresel şartlarından kaynaklanan sorunları olduğu gibi dünya ölçeğinde global faktörlerden kaynaklanan sorunları da vardır. Bu iki durumu kesin çizgileriyle birbirinden ayırmak mümkün olmamakla birlikte birincisinin daha etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Bir ülkede uygulanan sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel, siyasal, eğitim, öğretim, sağlık ve dini politikalar ve buna bağlı olarak geliştirilen tutum ve davranışlar, toplumsal hayat ve ortaya çıkan sorunlar üzerinde etkisini gösterir. İnsanoğlu huzurlu yaşayabilmek için, çok çeşitli faktörlerden kaynaklanan sorunları çözüme kavuşturma çabası içine girer. Burada bizzat insanın kendisine, onun sahibi bulunduğu hayvanlara ve eşyalara musallat olan hastalık ve sıkıntılarla karşı karşıya bulunmaktayız. Söz konusu rahatsızlıkların, sahip olunan imkanlar ölçüsünde giderilmeye çalışılacağı muhakkaktır. Şimdi zuhur eden çeitli sıkıntılar ve bunlara karşı uygulanan pratik tedavi yöntemlerini sıralayabiliriz:

1. Ocaklar

Ocaklar ve bunlara sahip olan ocaklılar ülkemizin birçok yerinde bulunan, inanılan ve bilinen bir husustur. Ocaklar, halkın genellikle başka yöntemlerle çaresi bulunamayan rahatsızlıkları için şifa ve ümit kaynağı haline getirdiği yerlerdir. Bu inanç, araştırma yaptığımız kasabada da canlılığını sürdürmektedir.

Kasaba sakinleri (civar köylülerle birlikte) üç ayrı köyde, üç ayrı ocağa müracaat ederler. Bunlardan ikisi Ilgın'a bağlı Ağalar ve Mahmuthisar köylerinde, diğer üçüncüsü ise Kadınhanı'na bağlı midanlı(74) köyünde bulunmaktadır. Bu ocaklardan en popüler olanı ve en çok başvurulunu üçüncüsüdür. Yani Midanlı köyünde bulunan ocaktır.

Çoğunlukla bilinmeyen bir sebepten ötürü gözleri dönen, çocuğunun üzerine ve barındığı yerlere ayak basılmasından mütevellit şeytan/cin çarpması neticesinde ağzı ve yüzü dönen (eğilen), felç olan, sürekli başı ağrıyan... Ve benzeri sebebi ve adı bilinmeyen

---

(74) İbrahim Hakkı Konyalı, Konya Tarihi, Konya 1964, s. 1117.

daha birçok hastalığa düçar olanlar, Kadınhanı'nın Midanlı köyündeki ocağa müracaat ederler. Buraya ya bizzat hastanın kendisi gider veya başkaları tarafından götürülür. Hasta kendisi gidemeyecek ve başkaları tarafından götürülemeyecek kadar rahatsız ise, bu durumda ona ait olan bir eşya (gömlük, pantolon... vb.) götürülür. Genellikle hastaya abdest aldırılır, dileyen namaz da kılabilir. Sonra hastanın gözü kapatılır yani bir bezle bağlanır ve kibleye dönük olarak diz üstü oturması sağlanır. Ocak sahibinin bereket, uğur ve şifa yüklü olduğu söylenen bir papucu (ayakkabı) vardır. Onun içine elini sokarak besmeleyle birlikte hastanın bütün vücudunu o ayakkabı ile sıvazlar. Bu işlem esnasında, besmelenin dışında başka şeyler de okur fakat ne okuduğu bilinmez. Tedavinin başarılı olabilmesi için yedi (7) defa gidilmesi gerekli olmakla birlikte, bu sayıya ulaşmadan da şifa bulanlar olabilmektedir. Artık bu işleminden sonra hasta, gün geçtikçe iyileşme gösterir, hatta ilk defa ocağa gitmek üzere yönelindiğinde (itikad) bile hastada canlılık belirtileri görüldüğü söylenir. Ocak sahibi, bu işlemlere mukabil belli bir bedel tayin etmez, fakat biz "bir bedel ödemememiz halinde şifa bulamayacağımıza inandığımızdan" dolayı birşeyler vermeyi tercih ederiz(75). Ocak sahibinin okuyup üflediğini söyleyenler de vardır(76). Ayrıca ne okuduğunu kesin olarak bilememekle birlikte "Ayat" okuyabileceği kanaatinde olanlar da vardır(77).

Yukarıda belirtilmiş olan çeşitli rahatsızlıkların tedavi edilebilmesi amacıyla ocaklara müracaat etmenin boş ve batıl bir inanç olduğu ve tıbbi tedavi yöntemlerine başvurulması gerektiği de ifade edilir(78).

Beykonak Kasabası ve yöre insanı ile birlikte diğer bir çok kişinin uğrak yeri olan Midanlı Köyündeki Ocak sahibi ile bizzat görüştük. Hangi türden hastaların ocağa müracaat ettiği, tedavi yönteminin ne olduğu ve bunda ne derecede sonuca ulaşıldığı konularında kendisinden aşağıdaki bilgileri aldık.

(75) Mehmet Yüce (35), Kadir Aydoğdu (65), Mustafa Akkaya (78), S. Ali Ertekin (75), Hasan Akkaya (72), Mehmet Ocak (65), Osman Ertekin (78), Ali Uyanık (55), Mehmet Yazdı (63), Mustafa Bozkır (55), Hanife Demir (89), Şerife Gün (50), Fadimana Bütün (57), Hakkı Özcan (61), Bekir Ceylan (66), Sati Ağırcan (32), İbrahim Kuru (62), Mehmet Altun (49).

(76) Adem Akbulut (56), İsa Albayrak (70), Hasan Ocak (51).

(77) Abdullah Gün (50), Mükremin Alkan (67).

(78) Mustafa Kocaoglu (43), Memiş Alkan (45), İbrahim Cesur (53), Hazret Yıldız (21), İsmail Cesur (51).

Genellikle üç tür hastalığa maruz kalanlar gelir. Bunlar ağız ve yüzü eğilmiş olanlar, felçliler ve saralı (epilepsi) olanlardır. Tedavi yöntemine gelince: Önce her hastaya mutlaka abdest aldırılır. Dileyen iki rekat namaz kılar. Sonra hiç kimsenin bulunmadığı bir odaya alınan hasta, kibleye doğru oturur ve gözleri mutlaka bir bez parçası ile bağlanır. Bundan sonra ise, ocak sahibi, kendisine babasından devredilen bir papuç (ayakkabı) ile hastanın, rahatsız olan kısmı ile vücudunun tamamını sıvazlar. Bu esnada, hafız olduğunu söyleyen ocaklı, Kur'an'dan bir veya yarım sayfayı ezbere okur ve şifa dilekleriyle işlem tamamlanır. Nihayet hasta, ocaklıya gönlünden geçen ve gücü nisbetinde bir bedel takdim eder. Ancak pazarlık yapılmaz, yapılırsa o kişi (hasta) yakın bir zamanda ölür. Zaten pazarlık yapılmayacağını hastalar bilir, bilmeyenler olursa hatırlatılır. Şart olmamakla birlikte bazı hastaların iyileştikten sonra, ocakta bir kurban kesip dağıttıkları da olur.

Uygulanan tedavi yönteminden ne derece sonuç alınıyor? Eğer hastalık eskimemiş yani 4-5 senelik olmamışsa mutlaka günbegün iyileşme olur. Ama hastalık eskimişse ona yapılacak birşey yoktur.

Tedavinin asıl unsurlarından olan "ayakkabı"nın hikayesini ise şöyle anlattı: Biri evli, diğeri bekar, her ikisi de çiftçi olan iki kardeş varmış. Bunlar harman sonu elde edilen buğdayı aralarında paylaşırlar. Fakat evli olanı, öbürünün düğün yapacağından dolayı daha çok ihtiyacı olacağı düşüncesiyle, kardeşinden habersiz olarak kendi harmanından onunkine aktarır. Diğeri de onun çoluk-çocuğu var, daha çok ihtiyacı olur diye öbüründen habersiz olarak harmanından onunkine aktarmış. Derken birgün, her ikisi de harmanı torbalara doldurmaya başlamışlar ama bir türlü bitmek tükenmek bilmezmiş. Bu durumu zamanın hocasına anlatırlar. O'da, "buğdayı elinizin tersi (dışı) ile aktarın, çünkü böyle yapmak bereketi (bolluğu) ortadan kaldırır" demiş. Onlar da böyle yapmışlar ve neticede harmandaki buğday bitmiş. Fakat harmanın altından (muhtemelen bolluğa sebep olan) bir pabuç ortaya çıkmış(79). İşte tedavide asıl müessiriyet gücüne sahip olan ayakkabının hikayesi böyledir.

Kendisiyle görüştüğümüz 65 yaşındaki ocak sahibi Mevlüt Kahraman dördüncü el'dir. 105 yaşında vefat eden babası ise üçüncü el'dir. Birinci ve ikinci el (ocak) sahibi olanların da birer asrı temsil ettiklerini söyler.

---

(79) Mevlüt Kahraman (65), Kadınhamı Midanlı Köyündeki Ocak Sahibi.

Hastalara gösterilmeyen ve ısrarımıza rağmen bize de göstermekten şiddetle kaçındığı pabucun "halen uygulanan tedavi edici fonksiyonu nasıl tesbit edilmiştir" sorumuza "Allah bildirmiştir" cevabından başka bir açıklama getirilmiyor. "Bu pabuç eskimez mi" sorumuza ise, "Allah'ın yarattığı eskimez" cevabı verilmiş ve başka açıklamalar yapmaktan kaçınılmıştır.

Yukarıda belirtmiş olduğumuz Ağalar ve Mahmuthisar köylerinde bulunan ocaklara "Aldolaması Ocağı" da denilir. Buralara daha çok herhangi bir şeyin ısırtmasından dolayı meydana gelen kabarma, kızarma, şişme, kaşınma ve yanma durumlarında başvurulur. Bu durumda ocak sahibi önce bazı dualar (?) okur, sonra ocaktan aldığı toprağı tükürüğü ile karıştırır ve rahatsız olan bölgeye sürer. Ayrıca ocaktan ekmek istenir ve şifa olması ümidiyle yenir. Belirtmiş olduğumuz her üç ocaktan, çoğunluğun şifa bulduğu ancak nadiren şifa bulamayanların olduğu anlatılanlar arasındadır(80).

2. At Sancısı

Sağlıkla ilgili sorunları izah ederken, bunların sadece insanlara yönelik olmayıp hayvanlara da musallat olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bunlardan birini de "At Sancısı" olarak adlandırılan ve yöreye has tedavi yöntemi uygulanan hastalık oluşturmaktadır.

Kaynak kişilerin ifade ve tarifine göre, malum hastalığa tutulan At'ın üzerine binilmek suretiyle kabiristanlıkta üç (3) defa tur yapılır. Bu esnada kişi bildiği kadarıyla dua okur. Herhangi bir dua bilmeyenlerin okuması şart değildir. Bu pratiğin mezarlıkta yapılmasının sebebini sordüğümüzda herhangi bir açıklama getirilememiştir. Çünkü kendileri de sebebini bilmemektedirler. Faydasının olduğunu söyledikleri bu uygulamanın şimdilerde nadirattan şeyler arasına girdiği ifade edilir(81).

Atlara musallat olduğu söylenen mezkur sancının tedavisi için Fatiha ve İhlas okuyarak mezarlıkta dolaştırılmakla birlikte veterinere de başvuranlar vardır(82). Buna

(80) Mehmet Ocak (65), Mevlüt Candan (43), Ali Uyanık (55), Mustafa Bozkır (55), Mehmet Yazdı (63), Mevlüt Akpınar (72), Mustafa Pınarbaşı (67), Hasan Ocak (51), Adem Akbulut (56), Abdullah Gün (50), Hanife Demir (89), Zeynep Akbulut (37), Şerife Gün (50), Mustafa Pınarbaşı (67), Mehmet Ocak (65), Mükremi Kaya (63), Hasan Akkaya (72), İbrahim Cesur (53).

(81) Hacı Serin (60), Mevlüt Akpınar (72), Ali Bozkır (55), Mehmet Yazdı (63), Kadir Aydoğdu (659), Mustafa Akkaya (78), S. Ali Ertekin (75), Bekir Ceylan (66), Abdullah Gün (50), Şerife Gün (50), Hanife Demir (89), Zeynep Akbulut (37), Şerife Gün (50), Mustafa Pınarbaşı (67), Mehmet Ocak (65), Mükremin Kaya (63), Hasan Akkaya (72), İbrahim Cesur (53).

(82) Hakkı Özcan (61), Satı Ağırcan (32), Ali Uyanık (55), Mustafa Bozkır (55).

mukabil tıbbi tedavi yöntemlerine müracaat edip bunun dışındakileri batıl saymakla birlikte eskiden uygulanan geleneksel yöntemleri ekonomik yetersizliklerin zorunlu kıldığını söyleyenler de vardır(83).

3. Çocuğa Okuma

Genellikle küçük çocukların sık sık ağlamaları ve herhangi bir şeyden korktuğu sanıldığı durumlarda, normalin dışında uyumadığında, hastalandığında, hacetini tutamayıp yaptığı durumlarda çocuklar hocalara okutulur. Bu tür rahatsızlıklara maruz kalan çocukların okutulması hususunda yaşlılar gençlere tavsiyede bulunurlar. Bu pratiğe şifa bulunacağı ümidiyle başvurulur. Okuma sonucunda bazen şifa hasıl olduğu söylenirse de kesin sebebin bu olduğu pek belli değildir.

Halk, hangi tür duaların okunduğunu bilmez, öğrenmek de istemez, zaten kendisini bu tür işler için ehil de görmez.

Konuyla ilgili olarak görüştüğümüz köy imamları, hasta olarak getirilen çocuklara şifa niyetiyle "Sübhanke, Fatıha, Nas ve Felak" surelerini okuduklarını ve aynı zamanda halka doktor'a gitmelerini tavsiye ettiklerini söylediler(84). Bazı kişiler de hem doktora hem de okutmak üzere hocalara müracaat ettiklerini ifade etmişlerdir(85).

4. Nazarla İlgili İnançlar

Ülkemiz insanının çoğunluğu tarafından bilinen, çeşitli oranlarda uygulanan ve canlılığını muhafaza eden bir inançtır. Çoğu zaman keskin bir bakışla veya bir çeşit hayret ifade eden sözle meydana geldiğine inanılır. İnsanlarda ve özellikle küçük çocuklarda, ev, hayvan, araba, tarlalardaki meyve sebze ve bitkilerde varlığı/etkisi görülür. Buna karşı, çeşitli tedbirler alınır ki, bunları aşağıda açıklayacağız.

(83) İsa Albayrak (70), Fadimana Bütün (57), Hasan Ocak (51), Mehmet Altun (49), Adem Akbulut (56), İsmail Cesur (51), Hazret Yıldız (21), Memiş Alkan (45), Mükremin Alkan (67).

(84) H. Kadir Kaya (72), S. Ali Ertekin (75), Hasan Akkaya (72), Eyüp Kaplan (30), Ali Uyanık (55), Mustafa Bozkır (55), Mehmet Yazdı (63), Mükremin Alkan (67), Zeynep Akbulut (37), Hakkı Özcan (61), Satı Ağırca (32), Hanife Demir (89), Şerife Gün (50).

(85) İbrahim Cesur (53), İsa Albayrak (70), Fadimana Bütün (57), İsmail Cesur (51), Memiş Alkan (45), İbrahim Kuru (62), Abdullah Gün (50), Mükremin Kaya (63), Hacı Serin (60), Havva Bütün (25), Hazret Yıldız (21), Mustafa Pınarbaşı (67), Adem Akbulut (56), Hasan Ocakbaşı (51), Mehmet Altun (49), Mustafa Kocaoğlu (43).

Bunlardan en ilginç olan tedbir şekli "kurşun dökme" dir. Bu pratik, nazar değmesine karşı yapılan bir tür tedavi şeklidir. Çoğunlukla eli uz (ehil) denilen kadınlar, bazan da erkeklerin yaptığı olur. Bir kaba yağ konur. Kurşun bu yağın içerisinde ateşte eritilir. Eriyik, nazara uğrayan kişinin başının üzerinde içinde su bulunan bir kaba dökülür. Bu esnada besmele çekilir. "Allah şifa versin", "Allah nazardan korusun", "Bizim elimiz değil, Fadime (Fatıma) anamızın eli "denilerek hayır dua edilir. Üç ihlas, bir fatiha okunduğu da olur. İçinde su bulunan kaba dökülen kurşun çok çeşitli ve değişik şekiller alır. Meydana gelen girintili çıkıntılı şekiller "ehil" ya da "eli uz" denilen yani kurşun döken kişi tarafından yorumlanır. Yorumcu "Fılan kişinin yaptığı, göze gelen hakkında kötü düşüncelere vb. sahip olduğu" tahminlerinde bulunur.

Kurşun döktüren hastanın buna inanması ve kalbinin temiz olması esastır(86).

Bazı kişiler, kurşun dökme pratiğine pek iyimser bakmadıklarını, fakat çevrenin tesiriyle birlikte ve hastalığın tedavisinin başka tedbirlerle giderilememesi halinde zamanla bu yola başvurdıklarını belirtirler. Yani insan içinde bulunduğu rahatsızlık atmosferinin, etkileşim ve korkunun etkisiyle zamanla kurşun döktürme ihtiyacı duyuyor(87). Burada "Fatıma ana" figürünün Hz. Peygamberle irtibatı kuruluyorsa da, kesin bir açıklama yapılamadığı görülmektedir.

Nazar'a karşı alınan başka bir tedbir de "üzerlik otu" dur. Genellikle küçük çocukların burnundan ve ağzından akıntı gelir, başı ateşlenirse "bugün bir yere mi gittiniz, nazar mı oldu, göze mi geldiniz?" denilir. Bunun üzerine kurutulmuş üzerlik otu kor ateşin üzerine atılır, hasta da onun kokusundan istifade etmesi için üzerine tutulur, üzerlik otu kor ateşin üzerine besmeleyle atılırken, üç ihlas bir de fatiha okunur(88).

Bu tür tevadi yöntemine niçin başvuruyorsunuz? Sorumuza bazıları "daha çok fakirlik sebebiyle idi, ama şimdi azaldı"(89) demektedir. Bir kısmı ise, âdet olmuş,

(86) H. Kadir Kaya (72), Kadir Aydoğdu (65), Mustafa Akkaya (78), Mehmet Yüce (75), Hacı Serin (60), Mükremin Kaya (63), Abdullah Gün (50), İbrahim Kuru (62), Fadimana Bütün (57), Hakkı Özcan (61), Mükremin Alkan (67), Havva Bütün (25), Hasan Ocak (51), Şerife Gün (50).

(87) Osman Ertekin (78), Mehmet Kılıç (77), Mehmet Altın (49), Mustafa Kocaoğlu (43), İbrahim Cesur (53).

(88) Mehmet Yüce (75), Mehmet Ocak (65), Hasan Akkaya (72), H. Kadir Kaya (72), Eyüp Kaplan (30), Hanife Demir (89), Şerife Gün (50), Havva Bütün (25).

(89) Kadir Aydoğdu (65), Mustafa Akkaya (78).

atalarımızdan böyle gördüğümüz için yapıyoruz" demektedir. Yine bazıları "köyde sağlık ocağı olduğunu" hatırlattığımız da "önce üzerlik kokuturum, daha sonra sağlık ocağına da götürürüm" şeklinde ifade etmektedir(90).

Nazarı bertaraf etmek için çocuklara mavi boncuk, kamlumbağa yavrusu kabuğu, iğde çekirdeği takılır. Herhangi bir yere gidilirken çocukların boyun kısmına tava karası yani is sürülür. Mavi boncuk ve iğde çekirdeği evlere, vasıtalara, hayvanların kuyruk, boyun ve boynuzlarına da takılır. Evlere at nalı, hayvan kafatası takılırken tarlalara da iğde dalı ve hayvan kafası takılmaktadır.

Yukarıda belirtmiş olduğumuz takıların fonksiyonunun ne olduğunu sorduk. Bunların nazarı önleyeceği veya karşılayacağı şeklinde cevap verilmiştir(91). Buna mukabil "Allah'ın izni olmadıkça nazar olmaz. Yine Allah'ın izni olmadıkça nazara karşı alınan tedbirler etkili olmaz" şeklinde inananlar olduğu gibi(92) batıl bir inanç olduğunu ifade edenlerin bulunduğu da bir vakıadır(93).

D. DİĞER MANEVİ HALK İNANÇLARI

Bundan önceki ana başlıklar altında türbe ve onun çevresinde kümelenen inançlarla, çeşitli rahatsızlıklar karşısında uygulanan pratik tedavi yöntemlerini kaydetmiştik. Bu kısımda ise, önceki iki kategorinin dışında tuttuğumuz çeşitli inançları sıralamaya çalışacağız.

1. Muska Yaptırmak

İnsanların değişik amaçlarla yaptıkları veya yaptırdıkları pratiklerden birisidir. Çekememezlik, kin ve düşmanlık karı-koca arasını açmak, bir kızın evde kalmasını sağlamak gibi kötü niyetlerle yapılır. Buna mukabil araları açılmış karı-kocanın birbirlerini sevmeleri, ayrılmış olanların birleşmesi, sevdiği kıza kavuşmak onu

(90) S. Ali Ertekin (75), Hasan Akkaya (72), Mehmet Yüce (75), Mustafa Pınarbaşı (67), Mükremin Alkan (67), Fadimana Bütün (57), Abdullah Gün (50).

(91) Kadir Aydoğdu (65), Mustafa Akkaya (78), Mehmet Ocak (65), Hacı Serin (60), Abdullah Gün (50), Mükremin Kaya (63), Fadimana Bütün (57), Hakkı Özcan (61), Zeynep Akbulut (37), Mükremin Alkan (67), Havva Bütün (25), Hazret Yıldız (21), Şerife Gün (50), Hanife Demir (89), Satı Ağırcan (32).

(92) S. Ali Ertekin (75), Mehmet Yazdı (63), Ali Uyanık (55).

(93) Mehmet Altun (49), Mustafa Kocaoğlu (43), İbrahim Cesur (53), Memiş Alkan (45), İsmail Cesur (51), İsa Albayrak (70).

kaçırabilmek, uyku tutmayanların uyumasını sağlamak (uykuluk muskası), kayıp eşyaların bulunması ve bazı ağrı ve sızıların iyileştirilmesi gibi müsbet işler ve iyi niyetlerle de yapılmakta ve yaptırılmaktadır.

Yapılış şekline gelince; Halk bu tür işlerle meşgul olanları "hoca" diye tabir eder. Üzerinde daha çok arapça yazılı ve ne olduğu halk tarafından bilinmeyen bir kağıt parçası, bir bez içerisine sarılır. Dualı olduğu kabul edilen bu nesne bazen kişinin üzerine asılır, bazen suyu içirmek maksadıyla testinin içine atılır, bazen de eşığe gömülür. Muskalı su içilir, eşikten de geçilirse etkili olacağına inanılır. Bir de, okunmuş tuz vardır ki aynı amaçlara ulaşmak için ocaktaki ateşe atılmak suretiyle yapılır.

Sözkonusu pratiğin eskiden çok canlı bir biçimde fonksiyonunu icra ettiği halde, bugün için aynı dinamizmini muhafaza edemediği belirtilmektedir. Bunun etkisinin azalmasında köy imamlarının mücadelesinin yanısıra köyde muska yapan bir kişinin devlet tarafından takibata uğramasının tesirinin olduğu da söylenir(94). Bazı kişiler ve özellikle gençlerin muskaya inanmadıkları da gözlenmiştir(95).

2. Kurt Ağzı Bağlama

Bu pratik herhangi bir hayvanın kaybolması eve dönmemesi halinde yapılır. Bunu ancak okumasını yani duasını bilen yaşlılar, ehil kişiler yapabilir.

Kaybolan-yitik hayvanlara kurt vb. yırtıcıların zarar vermesini önlemek için bir bıçak getirilip açılır. Üç ihlas, bir fatiha ve ayet'el kürsi okunarak bıçak iyice kapatılır. Bu esnada, yitiğin bulunması ihtimal dahilinde olan filan yerler-mevkiler arasındaki hayvanlar diye bir sınır çizilir. Belirlenen bu sınır içerisindeki yırtıcıların ağzı kilitlenmiş olur. Ağzı bağlandığından dolayı bu yırtıcı hayvanlar, kaybedilmiş evcil hayvanlara tırnakları ile küçük çapta zarar verseler bile, dişleri ile parçalayıp zarar veremezler.

(94) Osman Ertekin (78), Mehmet Kılınç (77), Mehmet Yüce (75), Kadir Aydoğdu (65), Mustafa Akkaya (78), Mehmet Ocak (65), Hasan Akkaya (72), S. Ali Ertekin (75), Mevlüt Candan (43), Ali Uyanık (55), Mustafa Bozkır (55), Mehmet Yazdı (63), Mevlüt Akpınar (72), Hanife Demir (89), Bekir Ceylan (66), Fadimana Bütün (57), İbrahim Kuru (62), Şerife Gün (50), İsa Albayrak (70), Mustafa Pınarbaşı (67).

(95) İsmail Cesur (51), Memiş Alkan (45), Sefer Ak (19), İbrahim Cesur (53), Eyüp Kaplan (30), Ahmet Ceylan (20), Hasan Ocak (51), Mevlüt Candan (43).

Kaybedilmiş hayvanlar bulununca veya kendiliklerinden eve dönünce "şu kurdun ağzını çözüverin" denir ve bıçak açılmak suretiyle çözülmüş olur. Bıçak okunup kapatıldığı halde hayvan parçalanmış ise "okuma olayının iyi olmadığına yani tesir etmediğine" veya "hayvanın belirlenen sınırların dışında kaldığına" hükmedilir(96). Buna karşılık, herşeyin Allah'ın izni ile olduğuna inandıkları halde, kaybedilen bir hayvanın bıçağa okunmak suretiyle yırtıcı hayvanların zarar vermesinden korunabileceğini kabullenmeyenlerin olduğu da bir gerçektir(97).

3. 40 ve 52. Geceler

Müslüman Türk insanı ahirete geçeden ölülerinin ardından, onların ruhuna bağışlamak maksadıyla çeşitli etkinliklerde bulunur. Kırk ve elliikinci gecelerinde yapılanlar bunlardandır.

Kişi kendisi biliyorsa kendisi, bilmiyorsa bilenlere, mevtanın ölüm gününden itibaren (40) gün yasin okutur. Okuyan bir başkası ise, buna karşılık ona bir bedel de verilir.

Elliikinci (52) gecesinde ise hatim ve mevlid okunup dua edilerek ruhuna bağışlanır. Aynı gün yemek yedirildiği de olur. Bu tür merasimleri yapmayanlar kınanır ve ayıplanırlar. Mevtanın "altı üstü" diye ifade edilen, hayattayken kılamadığı namaz ve tutamadığı oruçlara karşılık bazen fakirlere bazen de Cami imamlarına on (10) kile civarında buğday verilir.

Yukarıdaki merasim niçin bu geceye tahsis edilmektedir? sorusuna "Ölünün eti kemiğinden o günün gecesinde ayrılır, bu esnada ızdırab çekmesin ve azab görmesin" diye yaparız cevabı verilmektedir(98).

(96) İsa Albayrak (70), İbrahim Cesur (53), Bekir Ceylan (66), Mükremin Alkan (67), Hakkı Özcan (61), Fadimana Bütün (57), Mevlüt Candan (43) Mustafa Bozkır (55), Ali Uyanık (55), Hasan Akkaya (72), S. Ali Ertekin (75), Mevlüt Akpınar (72), İbrahim Kuru (62), Mustafa Pınarbaşı (67), Abdullah Gün (50), Mükremin Kaya (63), Hacı Serin (60), H. Kadir Kaya (72), Mehmet Yüce (75), Mehmet Kılınç (77), Osman Ertekin (78).

(97) Adem Akbulut (56), Hazret Yıldız (21), Satı Ağırcan (32), Mehmet Altun (49), Mustafa Kocaoglu (43), İsmail Cesur (51), Memiş Alkan (45),.

(98) Osman Ertekin (78), Mehmet Kılınç (77), Mehmet Yüce (75), Mevlüt Akpınar (72), Ali Uyanık (55), Mustafa Bozkır (55), Mehmet Yazdı (63), Mesut Ocak (65), Hacı Kadir Kaya (72), Hasan Akkaya (72), S. Ali Ertekin (75), Kadir Aydoğdu (65), Mustafa Akkaya (78), Mevlüt Candan (43), Eyüp Kaplan (30), Fatidaman Bütün (57), Hanife Demir (89), Şerife

Hocalar yani köy imamı söz konusu merasimde başrolde bulunmaktadırlar. Onlar ise, halkın tepkisine neden olmamak için, isteksizde olsalar, merasimi icra ettiklerini söylemektedirler(99).

4. Uğur ve Uğursuzluk İnanı

Perşembe ve cuma günleri uğurlu mübarek günlerdir. Özellikle cuma günü, öğleye yani cuma namazına kadar herhangi bir işe gidilmemesi, namaza hazırlık yapabilmek için daha iyidir. O gün gsl (boy abdesti) alınır. Çamaşır yıkanmaz, günahtır denilir, ama niçin yıkanmadığının sebebini bilmiyoruz, denilmektedir.

Yine cuma günü, akraba ölülerin ruhu evin üzerine gelirler, bir şeyler mid ederler, bu sebeble onlar için üç ihlas, bir fatiha okununca sevinç içerisinde geri dönüp giderler ve azab çekmezler.

arşamba, uğursuz günlerden sayılır. Bu gün herhangi bir işe yapılır, herhangi bir yere gidilir de, tehlike ve belalarla karşılaşılırsa, "işe gidilmemesi, böyle yapılmaması gerekirdi" denilir. Diğer günler için herhangi bir uğur veya uğursuzluk söz konusu değildir.

Köpek Uluması da uğursuz sayılır. Uluyan bu hayvan, adeta keramet gösterir gibi, insanın başına gelecek bir azabı, tehlikeyi önceden farkedip "bugün işe gitme, şu işe yapma, evden dışarı çıkma..." gibi haber verir. Yani uluma, herhangi bir tehlikenin habercisidir.

Kuş (Baykuş) tmesi de uğursuz sayılır, iyi karşılanmaz. Her zaman değil, çok nadir olarak evin çatısı veya bahçesine gelerek ten bu kuş da bir tehlikenin habercisidir. Bu evde hasta varsa onun veya yakın akrabalarından birinin hemen kısa bir süre içerisinde öleceğine hükmedilir. Fakat, bunun dışında, başka bir tehlikeye de dikkat çekmiş olabilir. Uğursuz sayılan bu kuşun tmesinden sonra, ölümlerin yaşandığı belirtilmektedir.

Gün (50), Mustafa Pınarbaşı (67), Zeynep Akbulut (37), Mükremin Alkan (67), İsa Albayrak (70), Memiş Alkan (45), İsmail Cesur (51), Hasan Ocak (51).
(99) Eyüp Kaplan (30), şaban Karataş (34).

Kapı eşiği uğursuz yerlerden sayılır. Eşiğe oturulmaz, girip çıkarken besmele okunur, okunmazsa günahdır. Çünkü eşik şeytana ait bir mekandır. Oraya oturulunca, onun yeri işgal edilmiş olur. Bu yüzden insanı çarpar, felakete uğratar.

Geceleri ıslık çalmak da iyi karşılanmaz. Çünkü ıslık, şeytanın ezanıdır. Kim ıslık çalarsa, şeytanlar çevresine toplanır ve ona zarar verebilirler.

At'ı herhangi bir istikamete, gitmek istemediği halde zorla götürmek de uğursuz sayılır. Böyle yapıldığı takdirde insanın tehlikeyle karşılaşacağına, bela ve musibetlere maruz kalacağına inanılır. Hatta yine bu durumda Atın elden kaçtığı, ne olduğu bilinemeyen bir ışığın hayaletvari bir biçimde insanı takip ettiği de kaydedilmektedir.

Süpürge ise, kismet açıcı ve uğurlu bir eşya olarak kabul edilir. Evde bulunan kızlardan biri evlendirilip evden çıktıktan hemen sonra, evdeki süpürge ile ev süpürülür ve dışarı atılır. Bu pratik evlenme çağına gelmiş kızların kismetinin açılması için uğur getireceğine inanıldığı için yapılır(100).

Askere, okumaya veya herhangi bir yere gidenlerin arkasından su dökmek de uğurlu sayılır. Bu durumda kişinin sağ-salim ve çabucak evine döneceğine inanılır.

Güvercinin uğurlu(101), tilki, tavşan(102) ve kurdun uğursuzluğuna yani insanın önünden geçtiklerinde bela ve musibet geleceğine inananlar da vardır(103). Bütün bunların uğurlu ve uğursuzluğunun nedenleri ise pek bilinmez.

Yukarıda belirtilen şu veya bu yerin, hayvan, gün veya herhangi bir nesnenin uğurlu-uğursuz olabileceği veya Uğur-uğursuzluk getirebileceği kanaatini taşımayanlar da bulunmaktadır(104).

---

(100) Adem Akbulut (56), Satı Ağırcan (32), Abdullah Gün (50), Mükremin Kaya (63), Fadimana Bütün (57), Zeynep Akbulut (37), Hakkı Özcan (61), Mükremin Alkan (67), Şerife Gün (50), Hanife Demir (89), Mustafa Bozkır (55), Osman Ertekin (78), Mevlüt Candan (43), Mehmet Yüce (75) Bekir Ceylan (66), Mustafa Pınarbaşı (67).

(101) Satı Ağırcan (32).

(102) İbrahim Kuru (62), Hakkı Özcan (61).

(103) Hakkı Özcan (61).

(104) İsa Albayrak (70), İbrahim Cesur (53), Hasan Ocak (51), Hacı Serin (60), Hazret Yıldız (21), Mehmet Altın (49), Mustafa Kocaoğlu (43), İsmail Cesur (51), Memiş Alkan (45).

5. Nişan, Nikah ve Düğün Merasimleri

Her yörenin kendine has özellikler taşıyan merasimleri vardır. Bu merasimlerin başka yerdekilerle benzerlikleri olduğu gibi farklılıklarının olması da tabiidir. Fakat biz burada, tek tek nişan, nikah ve düğün merasimlerini kaydetmekten ziyade konumuzu ilgilendiren yönünü derlediğimiz kadarıyla kaydedeceğiz.

Nişan merasimi, gelin ve damad adayına yakın akrabaların da katılımıyla yüzük takip tekbir, salavat ve dua okunarak tamamlanır. Her yerde uygulanan şekliyle nikah merasimi icab ve kabulden sonra bir dua ile tamamlanır. Erkeğe "damatlık" kıyafetini, dua yaparak imam giydirirken gelin adayına "gelinlik kıyafetini" genelde dua okuyabilecek bir yaşlı kadın giydirir. Ayrıca gelin kız, eski evinden alınıp yeni evine götürülmek üzere vasıtaya bindirilirken, yatsı namazını müteakip damat gerdeğe girerken dua edilip, salavat ve tekbirler okunur. Düğün merasiminden bir gün önceki akşam damat ve geline salavat ve tekbirler eşliğinde kına yakılır, en sonunda dua edilir.

Bir de nikah akdi esnasında düğüm meselesi vardır. Nikah merasimi icra edilirken, tam karşılıklı icab ve kabul sırasında çoğunlukla kötülük yapmak bazen de bunun doğruluğunu sınamak için birisi dışarıdan bir ip düğümlerse bunlar karı koca olamazlar. Böyle bir düğüm neticesinde erkeğin bedeni (şehveti) uyanmaz denilmektedir. Bunun kadın tarafına herhangi bir tesiri yoktur. Aynı işlemin kötü amaçlarla, icab ve kabul sırasında bir kilit kilitlenip kuyuya atılarak veya bıçak kapatarak yapılabildiği de söylenir. Bunun ne derece etkili olduğu bilinmez. Fakat evlilik sonrası kurulan yuvada geçimsizlik başgöstermiş bir de çocuk sahibi olunamamışsa, genellikle nikahda düğüm yapıldığına inanılır(105). Nikah esnasında yapılan düğüm, bir kilit kilitlenmesi veya bıçak kapatılması sonucu erkeğin şehvetinin men edilmesi ve bunun cinci hocalar diye tabir edilen kişiler tarafından çözümlü normal haline döndürülmesi gibi büyüsel işlemleri batıl olarak nitelendirenler de bulunmaktadır(106).

(105) Hacı Serin (60), Hasan Ocak (51), İbrahim Cesur (53), Hakkı Özcan (61), Adem Akbulut (56), Abdullah Gün (50), Mükremin Kaya (63), Zeynep Akbulut (37), Mükremin Akan (67), Şerife Gün (50), Hanife Demir (89), Bekir Ceylan (66), Satı Ağırcan (32), Mevlüt Candan (43), Eyüp Kaplan (30), Fadimana Bütün (57), Mehmet Kılınç (77), H. Kadir Kaya (72).

(106) Mustafa Pınarbaşı (67), İbrahim Kuru (62), İsa Albayrak (70), Hazret Yıldız (21), Mustafa Kocaoğlu (43), İsmail Cesur (51), Memiş Alkan (45).

6. Ad (İsim) Koyma

Çocuklara isim verilirken önce abdest alınır, sonra sağ kulağa ezan, sol kulağa ikamet okunur. Daha sonra tercih edilen isim verilir ve üç defa "adına sahip ol" denilir. İsim koyma işlemi ya bir hoca (imam) ya da ev sakinlerinden bir yaşlı kimse tarafından gerçekleştirilir. İsim verilirken daha çok dede nine gibi soy-sop isimleri tercih edilir. Fakat kişinin bilgi ve bilinç düzeyine göre alim, evliya veya bazı tanınmış kahramanların isimlerinin verildiği de gözlenir. şimdilerde bu hususta TV'nin ve diğer basın yayın organlarının etkili olduğu da söylenir(107).

7. Yağmur Duası

Her yörede zaman zaman kuraklıklar başgösterir. Adeta hayatın kaynağı durumunda olan yağmurun yağmaması, çok büyük sıkıntılara ve kıtlıklara sebep olur. Meyve ve sebzelerin, tahılların yetiştirilmesi hatta içecek su ihtiyacının giderilmesi hususunda yağmur hayati bir öneme sahiptir. Yağmur, kar vb. yağmaması durumunda hayat durur, adeta felç olur. İşte bu menfi durum karşısında insanlar, problemlerinin çözümü için birtakım faaliyetlerde bulunurlar. Bunlardan birisi de, yağmurun yağmasına yönelik olan "yağmur duası" pratiğidir.

Küçüğünden büyüğüne, kadınından erkeğine varıncaya kadar bütün halk geniş bir alana toplanır. Herkes imkanı nisbetinde yiyecek içecek getirir. Kurbanlar kesilir ve hep birlikte yenir. Bu arada toplanan yetmişbin (70.000) taş okunur ve ayrıca hacet namazı kılınır. Eller ters çevrilmek suretiyle dua yapılır. Okunan taşlar torbaya konularak bir ırmak kenarına gömülür. Daha sonra yağmur yağar ve aşırı bir yağış olayı görülürse,

---

(107) Mevlüt Akpınar (72), Mehmet Yazdı (63), Mustafa Bozkır (55), Hanife Demir (89), Ali Uyanık (55), Eyup Kaplan (30), Mevlüt Candan (43), Mehmet Ocak (65), S. Ali Ertekin (75), Hasan Akkaya (72), İsa Albayrak (70), İbrahim Kuru (62).

ırmak kenarına gömülmüş olan torba açılarak okunmuş taşlar sağa-sola serpilir(108). Ancak bu işlemler nedeniyle yağmurun yağacağına inanmayanlar da vardır(109).

Buraya kadar kaydetmeye çalıştığımız, kasaba halkının en belli başlı ve en önemli inançlarını oluşturmaktadır. Ancak bu belli başlı manevi halk inançlarının dışında, halkın inandığı ve yaşattığı başka inançlar da vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz.

1. Yeni doğum yapan bir kadın, 40 günü doldurmadan dışarıya çıkmamalı hatta bu durumda olan iki kadın biraraya gelmemelidir. Bu 40 günlük süre içerisinde haneye et de getirilmemelidir. Buna uyulmadığı takdirde çocuk serpilip gelişme gösteremez, iyi olmaz hatta bir zarar ve felaketle karşılaşabilir. Buna "kırklama" veya "kırkbasması" denilir. Kırkbasması'na uğrayan çocukların tedavisi için; yedi yol ayrımına bir ateş yakılır ve her gelip-geçen ateşe bir çalı atarsa çocuğun iyileşeceğine inanılır.

2. Çocuk uyurken gülerse onu meleklerin güldürdüğüne; ağlarsa, rüyasında annesinin öldüğünü gördüğüne inanılır.

3. Gelin yeni evine geldiği-getirildiği zaman kucağına erkek çocuk verilir ve aynı çocuk onun yatağının üzerine yuvarlanır. Böyle yapıldığı takdirde gelinin erkek çocuk doğuracağına inanılır.

4. Yeni doğmuş bir çocuğun ağzına ahlaklı, zeki, mert ve dürüst bir kişi tükürürse, çocuk büyüyünce o kişi gibi olur.

5. Çocuk elleri açık doğarsa, cömert; kapalı doğarsa cimri olur.

6. Herhangi bir fakire sadaka verilirse kaza bela gelmeyeceği gibi, bu, kaza bela'dan kurtulmaya vesile de olur.

---

(108) Memiş Alkan (45), İsmail Cesur (51), İsa Albayrak (70), Satı Ağırkan (32), Bekir Ceylan (66), Hanife Demir (89), Şerife Gün (50), Havva Bütün (25), Mehmet Ocak (65), S. Ali Ertekin (75), Mevlüt Candan (43), Mustafa Bozkır (55), Eyüp Kaplan (30), Mevlüt Akpınar (72), Hasan Akkaya (72), Fadime Bütün (57), Satı Ağırkan (37), İbrahim Kuru (62), Mustafa Pınarbaşı (67), Abdullah Gün (50), Hakkı Özcan (61), Mustafa Akkaya (78), Mükremin Kaya (63). Fadime Bütün (57), Mustafa Pınarbaşı (67), Adem Akbulut (56), Mükremin Alkan (67), Hakkı Özcan (61), Abdullah Gün (50), Mükremin Kaya (63), İbrahim Cesur (53), Hacı Serin (60), Mustafa Akkaya (78), Satı Ağırkan (32).

(109) Hasan Ocak (51), Hazret Yıldız (21).

Buraya kadar köyde tesbit edebildiğimiz inançları kaydetmeye çalıştık. Ancak bu inançların tahlilini yapmaya geçmeden önce, uyguladığımız anketin kısa bir değerlendirmesini yapmayı faydalı görüyoruz. Hemen kaydetmeliyiz ki, anket ile; mülakatlarda elde ettiğimiz bilgilerin farklı bir metodla yeniden sınanması ve araştırmamızın asıl amacının dışında, kısmen de olsa, halkın İslâmî bilgi seviyesinin tesbit edilmesine yönelik çifte bir amaç taşıdığını metod kısmında belirtmiştik. İşte burada, anket ile hedeflenen ikinci maksad üzerinde değerlendirme yapılacaktır.

Konuyla ilgili derin araştırmalara dayalı cevaplar gerektirmeyen, sorduğumuz yüzeysel sorulara karşı ilginç cevaplar verildi. İlki "Kur'an'ın indiriliş amacı"na yönelik idi. "Hayır dua yapmak, insanların müslüman olmasını sağlamak, müslümanlığı yaymak, abdest alıp namaz kılmak, camiye gitmek ve okunmak" için indirilmiş bir kitap şeklinde birbirinden farklı ve yetersiz cevaplar verildiği görülür. Herbirinin kesinlikle inandığı, en azından dinlediği hatta Türk İslâm Kültürü içerisinde ta çocukluğundan beri "Kitabın nedir?" sorusunun cevabı kendisine öğretildiği halde, hakkında yeterli seviyede bilgi sahibi olunmaması garib bir durumdur. Bir müslümana gerekli olan bilgilerin 32 farz'dan öteye geçmemesi ve birkaç kişi dışında şehadet (Eşhedü en-lailahe illallah ve eşhedü enne muhammeden abdühü ve Rasülüh) kelimesinin manasının bilinmemesi, ekseriyetin müslüman olduğu bir toplum için patolojik bir durum olmalıdır. Yine İslâm'ın şartlarının iman esasları ile karıştırılması ve İslâmın şartlarının kısmen bilinip iman esaslarının nerdeyse hiç bilinmemesi olgusu da sosyolojik ve din eğitimi açısından özellikle düşündürücüdür.

Görülüyor ki köy halkı, dini bilgi seviyesi bakımından oldukça yetersiz bir durumdadır. Bu durumun, derin tahliller gerektirmeyen bazı nedenlerine işaret edebiliriz. Birincisi, halkın daha çok duyduğu ve gördüğüne inanan, menfaatlerine daha pratik cevaplar arayan tabiatından kaynaklanmaktadır. İkincisi, kasabada bulunan köy enstitüsü çıkışlı bir kısım öğretmenlerin halk üzerindeki menfi tesiridir. Zira bunlar, cahil halk tabakasının gözünde okumuş, bilgili ve kültürlü kişilerdir ve her hususta olduğu gibi özellikle dinsel alanlardaki menfi tutum ve tavırları ile halk üzerindeki müessiriyetleri sosyolojik bir olgudur. Bu ikisinin dışında özellikle din sosyolojisi bakımından daha dikkat çekici diğer bir husus ise, köyde görev yapan imam-hatiplerin durumudur. Halka nazaran bilgili ve dini onlara taşıyıcı görevini yüklenen bu görevlilerin ne yazık ki misyonlarını ifa etmedikleri görülmektedir. Birçok faktörlerin de etkisiyle

halkın dini sohbet ve faaliyetlere rağbet göstermemesiyle birlikte köydeki dini faaliyetler, görevlilerce icra edilen namaz kıldırma, hutbe ve nadiren cuma vaazından öteye geçmemektedir. Buna göre, kişisel gayret ve araştırma özelliğinden de oldukça yoksun olan halkın, bu şartlar altında, sahih ve bütüncül bir dini anlayışa ulaşamaması tabii karşılanması gereken sosyo-dini ve kültürel bir realitedir.

Ayrıca, halk kitlelerinin dini bilgi seviyesi bakımından yetersizliği veya halk inançlarına eğilimi noktasında, Cumhuriyet'in, din ve dindarlara yönelik politikaları üzerinde de kısaca durmak gerekiyor. Malumdur ki Cumhuriyet Türkiye'si, egemenliği "dinsel-geleneksel" kaynaktan, halk kaynağına aktararak(110) siyasi hayatta kutsallığa yer vermiyordu(111). Diğer bir ifadeyle otantik İslâm dini yerine bir başka "milli din" ikame etmek isteniyordu. Ve yine Cumhuriyet devletinin din karşısında geleneksel olarak uyguladığı politikada dinin özerkleşmesinin engellenmesi her zaman yapı taşlarından biri olmuştur(112). Denilebilir ki Türk laikliği, önceki durumun izlerini silebilmek için sadece siyaset ile dini birbirinden ayırmakla da yetinmemiş, bir adım daha atarak, siyasetin, fiilen dini denetim altına almasını da öngörmüştür(113). Hatta Cumhuriyet'in getirdiği laiklik prensibi, başından itibaren laikliğin kendisinin dine karşı alternatif olarak çıkarılması(114) olgusu, referansı Batı olmasına rağmen onun Batılı emsallerinden bu özelliği ile ayrıldığını gösterir.

Referans olarak alınan Batı'nın durumuna gelince Batı, 18. yüzyılda din'e karşı aklın başkaldırısına tanık olur. Bir yüzyıl öncesinden başlayan akılcılık, kilise dogmatizmini temelinden sarsar ve sonunda rasyonalizm din karşısında akl'ı mutlaklaştırarak onu etkisizleştirir. 19. yüzyıla gelindiğinde din'in pozitivizm karşısında büsbütün yenilgiyi kabul ettiğini görüyoruz. Bu yüzyıl, aklın yanında sonsuz ilerleme inancını yücelttiği bir yüzyıldır. Buna göre din, çok ilkel dönemlerin düşünüş biçimidir. İnsanın ilerlemesine, gelişme ve refaha ulaşmasına katkıda bulunamaz, aksine engel olur. Esasında din'den ilerleme yolunda yararlanmaya kalkışmak da mümkün değildir.

(110) Emre Kongar, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, İst. 1985, s.318.

(111) Nur Vergin, "Din ve Muhalif Olmak: Bir Halk Dini Olarak Alevilik", Türkiye Günlüğü, Sayı: 17, Kış 1991, S.19; Mümtaz'er Türköne, "İslâmlaşma, Laiklik ve Demokrasi", Türkiye Günlüğü, Sayı: 13, Kış 1990, S.40.

(112) Murat Belge, "Sosyalizm ve Din", Dış Politika, Sayı: 4, Ocak 1989, s.13.

(113) N. Vergin, a.g.m., s.19.

(114) M. Türköne, "İslâmlaşma, Laiklik ve Demokrasi", s.40.

Çünkü ilerleyen tarih çarkı geri çevrilemezdi(115). İşte bu düşüncelerden, köylüsü ve kentlisiyle ülkemiz insanı yeterince nasibini almıştır. Böylece diğer faktörler de iyice tahlil edilmeden geri kalmışlığın faturası din'e çıkarılarak, Türk toplumu yüzyıllardır kendisine bir kimlik ve dünya görüşü kazandıran din'den soyutlanmaya çalışılmıştır. Halbuki Türk toplumunda İslâm geniş kitlelerin derinden bağlı olduğu kültürel, ahlaki ve sosyolojik değerlerin toplamı olduğundan, onu gözardı eden siyasi akımlar, iktidarlar ve kurumlar, sonunda kendileri ile halk arasında kopmalara, uçurumların oluşmasına neden olmuşlardır(116).

Dolayısıyla "dine karşı duyarsız olmak"(117) aydın sayılmanın ön şartı haline geldiği bir sistem ve toplumda insanın doğasına uygun, sistemli ve organize bir din politikası uygulamak bir yana, en tâbii ve fitri ihtiyaçları görmezlikten gelinen geniş kitlelerin, bu boşluğu bid'at ve hurafelerle doldurmaya çalışması sosyolojik bir olgudur. Halk tabakasındaki kişi yöntem yolu olarak halk kültürünün ve dininin verdiği imkanları kullanıyorsa bunun pratik bir sebebi vardır. Zira halk kültürü, bütün "hurafe" leri bir yana, menfaatlerine daha kısa yoldan cevap vermektedir(118).

Bu kısa değerlendirmeyi yaptıktan sonra, şimdi de buraya kadar kaydetmiş olduğumuz "halk inançları"nın yorumunu yapmaya geçebiliriz.

(115) Ali Bulaç, Bir Aydın Sapması-Sağ ve Sol Akımlar, İst. 1993, s.45.

(116) Bulaç, a.g.e., s.184; Türköne, "İslâmlaşma, Laiklik ve Demokrasi", s.19.

(117) Bulaç, Bir Aydın Sapması-Sağ ve Sol Akımlar, s.44.

(118) Şerif Mardin, Din ve İdeoloji, İst. 1992, s.169.

III. BÖLÜM

III. MANEVİ HALK İNANÇLARININ SOSYOLOJİK YORUMU

A. HALK İNANÇLARININ TABİATİ

Hemen bütün toplumlarda zümreler, özel bir zümre dininin taşıyıcısı olmuşlardır. Çünkü bunların her birinin belli bir yaşayış tarzı, belli bir şeref kavramı ve hatta ahlak anlayışı vardır. Bunlar, dinin anlaşılmasına yansılar ve halk inanışlarının doğmasına sebep olurlar. Gerçekten de toplumlarda ayrı bir "Halk Dini" veya "Halk İnançları" ile karşılaşırız. Örneğin Homeros'un destanlarında gördüğümüz efsanevi tanrılar, asiller zümresinin dinini temsil ediyordu. Fakat bunun yanında tanrısal veya yarı-tanrısal varlıklara iman eden bir köylü sınıfının dini bir halk dini de mevcuttu(119). Benzer bir durum Türk toplumunda da görülür. Zira Osmanlı toplumsal yapısına baktığımızda bir yandan, ulemanın biçimci ortodoks önerileri, diğer yandan da özellikle sufi tarikatlarca yeşertilen halk dini karşımıza çıkmaktadır(120). Fakat herhangi bir dinin tipik temsilciliğini sürdüren sosyal tabakadan söz etmek dinin bütünü ile o tabakaya bağlı olduğunu, o düzenin basit bir fonksiyonu veya maddi, ya da fikri çıkarlarının bir yansması, ideolojisi sayılabileceğini söylemek demek değildir. Sosyal tabakalarda zamanla değişmeler olmuştur ve olabilir. Belli bir inanç türü ne var ki, bir kere şekillendikten sonra değişik çevre ve tabakalarda etkisini sürdürmekte devam eder(121). Ama halk inançlarının dini anlayışlar üzerindeki etkisi, dini kendine göre şekillendirme eğilimi büyük olmuştur.

V./XI. yüzyıldan itibaren bütün İslâm dünyasında hayret verici bir hızla tarikatlar (süfilik) istikametinde bir gelişme gösteren(122) ve bu yüzyıllardan sonra kütlenin dünya görüşünü, bu arada ahlak anlayışını yoğurup şekillendirmede önemli bir yer tutan halk inançlarının, genel karakteristiği üzerinde durmak faydalı olacaktır.

1. Gelenek ve görenekler, halk inançlarının oluşmasında önemli bir yer işgal eder. Kitleler, özellikle dini kitleler, alışılmış ve kullanılmış şeyi büyük bir inatla

(119) H. Freyer, Din Sosyolojisi, s.22.

(120) N. Vergin, "Din ve Muhalif Olmak: Bir Halk dini Olarak Alevilik", s.17; M. Türköne, "İslâmlaşma, Laiklik ve Demokrasi", s.40; S.F. Ülgener, Zihniyet ve Din, s.35.

(121) Ülgener, Zihniyet ve Din, s. 20.

(122) F. Rahman, a.g.e., s.209.

muhafaza etmektedirler. Halk, ümmidir. Bilip öğrendikleri geleneklerinden ibarettir. Halk, kültürel yapı olarak olsun, dini ve tıbbi alanlarda olsun, kendisini tamamen gelenek görenek ve kültürel mirasın, yakın çevresinin etkisine göre şekillendirmektedir(123).

Kitleler, kendilerine değişmeyi, yenilenmeyi yasaklamaktadırlar ve buna dini sahada bütün yenileşme alanları içinde mücadele ettikleri bir kutsallık duygusu ilave etmektedirler. Böylece, kitleler, alışılmış şekillere ihlal edilmez ve kutsal bir karakter giydirerek, kutsal faaliyetlerin pratik sonucunu onlara bağlamaktadırlar. İşte bu eğilim, "ilkel sihirselsel tutum" şeklindeki halk inancını da belirlemektedir(124).

2. "Halk Dini" veya "Halk İnançları" genel eğitim seviyesinin ve özellikle dini terbiyenin yetersiz olduğu kişi ve toplumlarda daha yaygındır ve onların sosyal ihtiyaçlarını karşılamaktadır(125). Daha önce belirtildiği üzere üst tabaka anlayış olarak dine, dinin kaynakları açısından bakmakta; alt tabaka ise dine halk tabakalarının görüş tarzı ve eğilimleriyle bakmakta, dinin dinamik özünü kaçırmakta, halkın günlük hayattaki değişik inanış ve davranışlarını din kisvesi altında toplayıp yoğurmaktadır. yani birinciler, bilgi ve hayat bakımından üstün bir statüye sahip iken, kitle dininin ise belli bir derinliği yoktur. Üstelik pek çok eğilimini dini anlayışa katmaya müsaittir(126). Bunun en önemli avantajı da tabii eğilimlere paralellik gösterdiğinden anlaşılması ve uygulanmasındaki kolaylıktır. Çünkü bu, yaygınlaşmanın temel bir ilkesidir. Ne varki bu durum, yaygınlaşma avantajına karşılık, dinin, geleneksel yapı ile özdeşleşerek durgunluğun kaynağı imiş gibi görünmesine sebep olmaktadır.

Kaydetmeliyiz ki, halk inanışları, genellikle eğitim seviyesi düşük zümreler arasında görülüyorsa da, gelişmiş modern sanayi toplumlarında da zaman zaman görülebilmektedir.

3. Halk inançları, nerdeyse tarikatlarla özdeşleşmiş bir görüntüye sahiptir. Halk İslâmı, ifadesini önemli ölçüde tarikatlarda bulmaktadır. Tarikatlarla halk İslâmının özdeşleşmesi, tasavvufun, akla hitap eden sünni ihtiyaçların karşılayamadıkları ihtiyaçlara, akıl yerine ferdin akıl dışı dünyasına hitap ederek canlı karşılıklar

(123) Ali Çelik, "Asr-ı Saadet'te Halk İnançları", s. 416.

(124) G. Mensching, Dini Sosyoloji, s.138, s. 138; T. Akpınar, Türk Tarihinde İslâmiyet, s. 83.

(125) B. Katipoğlu, "Psiko-Sosyal Yönleriyle Batıl İnançlar", s.56; F. Rahman, a.g.e., s.210-212.

(126) M. Aydın, a.g.t., s.18-19.

bulmasından kaynaklanmaktadır. Geniş halk kitleleri, tarih boyunca, mutasavvıfların doğrudan şahsi ve hissi yaklaşımlarında daha fazla ferahlık ve tatmin bulmuştur. Dini öğretilerin kompleksliği ve teferruatı karşısında tarikatlar halkın gündelik endişe ve ihtiyaçlarına daha kolay cevaplar getirmiştir(127). Çoğu kere, halk inançlarının sembolü haline gelen süfilik, teşkilatlanmış ayinleri sayesinde özellikle eğitim görmemiş zümrelerin(128) sosyal ihtiyaçlarını karşılıyordu. Bunu da çoğunlukla halkın dini tutum ve düşünceleri karşısında taviz verme yoluna giderek yapıyordu(129). Bu husus şehir hayatının kültür etkisinden uzak olan köylerdeki sade ve basit tarikatların göstermiş oldukları başarıları da açıklamaktadır.

Sonuç olarak tarikatlar, Osmanlı Halk İslâmı'nın belirleyici ana öğelerinden biri olmuştur. Yönetim katlarının genellikle dışında, fakat halk katlarının olabildiğince içinde yer alan tarikatlar, hem resmi ve hem de temel İslâm anlayışının kenarında, tipik köylü dindarlığını(130) besleyici bir işleve sahip olmuşlardır. Böylece kendi geleneksel yapısını koruyan tarikatlar, Halk İslâmı'nın doğal havasını en kolay bir şekilde gösteren kaynak olmuştur.

4. Halk kültürü veya halk inançları kütlenin ihtiyaçlarına daha kısa yoldan ve pratik cevaplar vermektedir. Zira kütle, akılcı olmayıp duygusal hareket eder. Dinden pratik yararlar bekler(131). Somut Şeyleri kavrayabilir, soyut kavramlara yabancı ve uzaktır(132). Kolay inanır. Kararlarında toptancı ve tek yanlıdır. Meselenin iyi ve kötü yönlerini tahlile pek yanaşmaz. Çünkü halk kültürü veya halk dini, bütün "hurafe"leri bir yana, bir dünya görüşü ve bir kişisel (psikolojik) denge yöntemi sağlamakta, menfaatlerine daha kısa yoldan cevap vermektedir(133). Doktorun halka yaklaşmadığı hastanenin etrafında üfürükçülerin daha etkin ve zengin olması işte bundandır.

5. Halk inançlarında bazı şahıslar, mekanlar ve nesnelerin kutsallaştırılıp yüceltilmesi olgusu yüksek orandadır.

(127) M. Türköne, "İdeolojik İslâm", Türkiye Günlüğü, sayı: 16, Güz 1991, s. 58.

(128) F. Rahman, İslâm, s. 212; Mustafa Aydın, a.g.t., s. 58.

(129) F. Rahman, a.g.e., s. 212; T. Akpınar, a.g.e., s. 80.

(130) G. Mensching, a.g.e., s. 140.

(131) T. Akpınar, a.g.e., s. 83.

(132) Mensching, a.g.e., s. 137.

(133) Ş. Mardin, a.g.e., s.168-169; M. Türköne, "İslâmlaşma, Laiklik ve Demokrasi", s.41.

6. Kitlelerin en karakteristik özelliği, din yolunda daima sevkedilmeye ve bir rehber ihtiyacı duyuyor olmalarıdır(134). Çünkü onlar, kendilerinin bu liyakat ve tam olarak tanrısal bir güç atfettikleri dini teşkilatın temsilcileri tarafından otorite ile yönetilmelerini arzu etmektedirler. Mesela rahipler ve onların hizmetindeki organizasyonla, rahipler, kitleleri sevk etmektedirler(135). Her yerde var olan ve her insana yardım etmeye hazır bulunan tek ve soyut bir Tanrı, ortalama dindar kişi için ulaşılmaz ve algılanamaz bir varlıktır. Dindar kitlelerin, Tanrısal varlığı, insanların dileklerini yerine getiren çok sayıda ruhani varlığa bölme yönünde bir eğilimi vardır ki, özellikle süfilikteki şeyhlere, evliya ve ermişlere bağlanıp onların murakabesi istikametinde yaşama bu eğilimin bir neticesi olarak değerlendirilebilir.

7. Nihayet halk inançlarının da kendine özgü bir sürekliliği vardır. Eski toplumlar ve medeniyetlerin sahip oldukları birçok inancın, sonraki kuşaklara, değişik şekiller ve adlar altında da olsa geçmesi, sosyolojik bir vakiydir. Elbette toplumlar az ya da çok birbirlerinden etkilenirler. Mesela her yerde mana gücü fikri halk inançlarında bulunmaktadır(136). Yine Türk halkının doktorları olduğu söylenen ocaklı kimselerin, Orta Asya Şamanlığının izlerini taşıyan kimseler olduğunu söylemek mümkündür(137).

En eski maddi kültür kalıntılarını, toprak altı muhafaza ederek çağımıza kadar ulaştırdığı gibi gelenekçi insan topluluğu da, en eski devirlerin manevi kültür kalıntılarını ruhların derinliklerinde sürükleyip zamanımıza kadar getirmiştir(138). Kültür değiştirmelerinde eski kültür hiçbir zaman tamamen ortadan silinip gitmez(139). Elbetteki bir insanın yıllarca taraftarı olduğu inancını bir anda tamamıyla terketmesini beklemek mümkün değildir(140). Aslında din ve dini grupların, herhangi bir kültür çevresinde, her türlü tesirden masun, tecrid edilmiş olarak yaşayamayacakları, bilakis O cemiyetin umumî yapısı ve kültürü ile sıkı bir münasebet halinde bulundukları

(134) T. Akpınar, a.g.e., s. 83; G. Mensching, a.g.e., s. 139.

(135) Mensching, a.g.e., s. 139.

(136) Mensching, a.g.e., s. 140.

(137) S. Şar, a.g.e., s. 224.

(138) A. İnan, Hurafeler ve Menşeleri, s. 37.

(139) T. Akpınar, a.g.e., s. 142.

(140) C. Vatandaş, a.g.e., s. 18; A. İnan, a.g.e., s. 37.

aşıkardır(141). Esasen bu süreç, kültürel varlığımızın bir ön şartı ve kaçınılmaz işlevidir(142).

İşte, bütün bu nitelikler nedeniyle, kitleler, eski din ve inançlarını çok kolay terkedemezler(143). Dolayısıyla eski toplumlarda, farklı şartlardan doğan, farklı zaman ve mekanlarda görülen birçok inanç şekillerinin form değişiklikleri ile zamanımıza taşınması halk inançlarının kolay değişmediğini ve sürekliliğini gösteriyor.

B. TÜRBE İLE İLGİLİ İNANÇLARIN YORUMU

Türbe, mezar üzerine inşa edilen çatılı veya kubbeli yapılara denir. Türbelerde daha ziyade din ve devlet büyükleri yatarlar. Tek olarak yattıkları gibi aileleri ile de yattıkları görülür. Böyle zatların üstü açık mezarlarına da türbe denir. Çoğu yerde bu üstü açık türbelere "yatır"da denmektedir(144).

İslâm dünyasında, türbenin yaygınlaşmasında ve mühim örneklerin ortaya çıkmasında en büyük rolü Türkler'in oynadığı anlaşılmaktadır. IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İslâmiyet'i kabul etmeye başlayan Türkler'in Karahanlılar'dan Osmanlılara kadar uzanan çok geniş bir zaman süreci içinde, hakim oldukları geniş topraklarda sayısız türbe vücuda getirmeleri bu kanaatimizi destekler mahiyettedir(145). Uzun bir tarihi süreç içinde vücuda getirilen bu türbeler, buralarda medfun bulunan ve evliya, ermiş, şeyh veya erenler dediğimiz kişiler yönüyle temayüz etmektedir. Bunlar, daha sağlıklarında hareketleri, safiyetleri, bilgileri ve iyilikleri ile halk arasında saygınlık kazanıp ölümsüzleşmişlerdir. Bunlar her bakımdan kendilerine güvenilen ve inanılan, gönülleri zengin ve mütevazi kimselerdir. Ömürlerini bilime, kültüre, fazilete ve Allah yoluna adanmışlardır. Özellikle bu yönleri itibariyle, halkın dinsel inanç ve yaşayışları üzerinde etkin bir fonksiyon icra etmiş oldukları söylenebilir.

Araştırmamızın konusu olan köydeki türbede medfun bulunan (Dediği Sultan)'da halk nazarında savaşı bir kahraman, alim ve özellikle tarikat şeyhi olarak bilinir. M.

(141) H. Freyer, a.g.e., s.64; Yümni Sezen, Sosyoloji Açısından Din, İst. 1988, s.31.

(142) B. Güvenç, a.g.e., s. 20.

(143) T. Akpınar, a.g.e., s. 83; C. Vatandaş, a.g.e., s. 18.

(144) M. Çağatay Uluçay, İlk Müslüman Türk Devletleri, İst. 1977, s. 308; Hakkı Önkal, Osmanlı Hanedan Türbeleri, Ank. 1992, s. 6.

(145) Hakkı Önkal, a.g.e., Ank., 1992, s. 1-2.

Zek Oral'ın(146) Turgut Oğulları üzerine yaptığı bir araştırması bunu teyid etmektedir." Şeyh Dediği'nin tarikat ehli olup tarikat üstadları Hz. Muhammed ve Cibril-i Emin'e kadar uzatılır. Bu şecerde Şeyh Dediği'nin adı Şeyh Halid Dediği olarak geçer".

Bu bilgiler, bize Anadolu'daki "Savaşan Dervişler"i hatırlatmaktadır. Zira Osmanlı imparatorluğunun kurulmasından önce Anadolu'ya gelen derviş muhacirler, boş topraklara, dağ başlarına, köylere veya diğer تنها yerlere yerleşerek zaviyelerini kurmuşlar, çoğunlukla buralara adlarını da vermişlerdir. Buralarda ziraatle ve hayvan yetiştirmekle meşgul olmuşlar(147) ve böylece yeni bir yerleşim ünitesinin çekirdeğini oluşturmuşlardır. Ziraatle uğraşma, hayvan yetiştirmekle meşgul olma ve yeni yerleşim üniteleri kurmanın yanısıra dini cemaatler(148)de oluşturmuşlardır.

Bunun yanında zaviyelerin, Anadolu'da asayiş sağlayıcı rol oynadıkları da görülür. "Zaviyelerin ekseriya devlet tarafından bilhassa seyahat ve mübadele işleri için tehlikeli addedilen yerlere tesisi teşvik edilmektedir ve bu bakımdan dağlarda, korkunç boğazlarda tesis edilmeleriyle jandarma karakollarına benzemektedir"(149). Güneydoğu Avrupa'nın bazı yörelerindeki Azizlere-prestij olayı araştırılsa, bu mücahid evliyaların hemen kaideten Osmanlı Ordusunun hareket yolları üzerinde gömülü oldukları görülür. Bunlar kutsallaştırılmış savaşçılardır. Ayrıca bu kutsallaştırma süreci hiç de sona ermiş olmayıp devam etmektedir(150).

Bu tarihi ve sosyolojik bilgiler, Şeyh Dediği ve türbesinin konumunu, halk üzerindeki nüfuz ve tesirini, çevresinde onunla ilgili olarak eski ve yeni oluşturulmuş ve halen sürdürülen birçok inanç türünün fonksiyonunu aydınlatmaktadır. Zira kıtlık nedeniyle Orta Asya'dan göç eden Sultan Dediği ve beraberindekiler, Selçuklu Türkleri'ne sığınır. Tarikat Şeyhi olup(151) birçok kerametlerinin de (yörede) anlatıldığı Dediği ve beraberindekiler zamanın hükümdarı II. Kılıç Arslan(1115)

(146) Naci Eren, "Yatırlar", Türk Folkloru, Sayı: 64, İst. 1984, s. 10. M. Z. Oral, a.g.m., Vakıflar Dergisi, Sayı: III, Ank. 1956, s. 47.

(147) Yünni Sezen, Sosyoloji Açısından din, İst., 1988, s. 38; Muammer Gül, "Tasavvuf Hareketi ve Türkler Arasında Yayılması", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı: 76, Nisan 1993, s. 2.

(148) Yünni Sezen, a.g.e., İst., 1988, s. 38.

(149) M. Gül, "Tasavvuf Hareketi ve Türkler Arasında Yayılması", a.g.d., Sayı: 76, Nisan, 1993, s.2.

(150) H.J. Kissling, "Halk Dinini Koruyucusu olarak İslâm Tarikatları", Çev. Turgut Akpınar, Tarih ve Toplum, Sayı: 113, Mayıs, 1993, s. 25.

(151) M. Z. Oral, a.g.m., Vakıflar Dergisi, Sayı: III, Ank., 1956, s. 47.

tarafından Konya-Seydişehir Bağırsak Deresi mevkiine oraların asayişini sağlamak (Jandarma Karakolu gibi) üzere gönderilir. Halen türbenin bulunduğu tepeye yerleşip bölgenin asayişini sağladıktan sonra, geniş bir bölge hükümdar tarafından ödül olarak kendisine verilir. Burada bir müddet yaşadıktan sonra vefat eder. Doğum tarihiyle birlikte ne zaman öldüğü de bilinmez. Sonra, bu ilk konaklanan yere, muhtemelen (H. 576/m. 1160)'da ve yine muhtemelen kendisi de burada medfun bulunan II. Kılıç Arslan'ın azatlı cariyelerinden Sanavber Hatun bir türbe yaptırır(152). Bu hadise bize, İslamiyet'ten evvelki Türk Alpları'nın, İslâm'ın gaza ve cihad mefhumları Türkler arasında yerleştikten sonra Alp-Erenler, yani savaşan dervişler şekline girdiğini hatırlatıyor(153).

Orta Asyada da mevcut olan, Yakutlarda yir-sub (yer-su) adını alan bu kutsal yer ve Şahısların halk üzerinde karizmatik bir etkiye sahip olduğu görülür(154). Hatta uğurlu sayılan bu yerlerin karizmatik kudreti türbenin civarına yayılır. Böylece o civarda bulunan nesnelere, orada yetişen ve yaşayan her canlıya bu kudretin yayıldığına inanıldığı için, bir süre sonra türbenin civarı bakir bir orman halini alır, içinde kimsenin dokunamayacağı hayvanlar bile yaşar. Yani zamanla bu yerlerin adeta tabulaştırıldığı gözlenir. Bu kültürün bu derece yaygın oluşunun tek sebebi değilse bile, en başta gelini bizce psikolojik temele dayanmaktadır. Çünkü şurası muhakkaktır ki, tarihin en eski devirlerinden bugüne kadar, hemen her insan cemiyetinde çaresizlikten bunalındığı zamanlarda, görünmeyen insanüstü semavi bir varlığın, ilahi bir kuvvetin o çaresizliği bertaraf edeceğine inanma ihtiyacı her zaman için kendini göstermiş olmalıdır. İşte insan tabiatının bu eğilimi, İslâm milletlerinde ve özellikle yöre halkında türbe/yatır figüründe kendisine iyi bir kalıp bulmuştur.

İşte bu psikolojik eğilimi nedeniyle halk, türbede yattığı kabul edilen ve kendilerine bu toprakların açılmasında büyük yararlılıkları da bulunan fatihleri(155), alimleri, şeyh, evliya, eren ve dervişleri büyük bir tazimle yadediyor, kutsuyor ve zaman zaman türbelerin etrafını adeta bir panayır haline dönüştürüyor. Bununla da kalmıyor, bir takım hastalıkların ve çaresizliklerin şifa ocağı olduğu kanaat ve inancı ile adaklar adıyor,

(152) M.Z. Oral, a.g.m., s.44.

(153) M. Gül, a.g.m., s.21.

(154) H. Ziya Ülken, "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri", s.18.

(155) H. Önkol, a.g.e., s.6.

mumlar yakıyor, çaputlar bağlıyor... Böylece eskiye ait olan bir inanç, psikolojik, kültürel ve dinsel kalıplar içinde sosyolojik bir olgu olarak devam ediyor.

1. Adak inancı ve davranışı, hemen hemen dünya yüzündeki halkların, toplulukların çoğunda gözlemlenen bir olgudur. Buna bağlı olarak aynı inanç ve davranış, araştırma yaptığımız yörenin özellikle kısır kadınlarında görüldüğü gibi her türlü sıkıntı, felaket ve musibetlerin uzaklaştırılmasına yönelik bir seremoni olma niteliği de taşıyor.

En genel anlamıyla adak bir dileğin, tanrısal güç tarafından yerine getirilmesini sağlamak için bir yatır veya eren türbesine adanan şey'dir(156). Bu, bir kurban veya yiyecek, türbeye dikilecek mum vb. olabildiği gibi, bir hareket, bir davranış tarzı, bir dua da olabilir(157). Bir dileği yani adağı icabettiren sebeplere gelince; bunlar da, çocuğu olmak, yaşamak, yürütmek, bir hastalıktan kurtulmak, bir felaketi hayırlısıyla atlatmak, bir işe girmek, bir kızın kısmeti çıkmak, birisi salimen dönmek, çocuğun konuşması, çocuğun huysuzluğunu gidermek, neşelenmek, yaz mevsimini, bereketi kutlamak, boşanmak vb. şeklinde sıralanabilir(158).

Önceki bölümde gösterdiğimiz gibi insanlar murat, niyet, dilek, istek veya hacetlerini, bir adak yerine başvurarak adaklarla elde etmeye uğraşmaktadırlar. Bu açık ve kesin bir olgudur. Acaba insanlar niçin adak yerlerine gitmek ve adamak suretiyle maksatlarına erişmek istiyorlar? Bunun, kültürel ve dinsel kalıplar içindeki yeri nedir? Bu ve benzeri soruların, tarihi ve sosyolojik veriler istikametinde açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Hemen kaydetmeliyiz ki bu inanış ve onun sosyal tezahürlerinin, Türkler'in evvelki sosyo-kültürel ve sosyo-dini yaşayışları ile bağlantısının olduğu göze çarpıyor. Bu sebeple insanın, temel ihtiyaçlarını giderirken zaman içinde ortaya koyduğu ve nesilden nesile aktardığı bilgi değer ve davranış tarzlarına kültür diyoruz. Önceki nesilden aktarılmış olması itibarıyla kültür'e sosyal miras da denilmektedir. Çünkü kültür biyolojik verasetle aktarılmış özellikler değildir, çok eski çağlardan beri edinilen grup

(156) H. Ziya Ülken, Sosyoloji Sözlüğü, "Adak Mad.", İst., 1969.

(157) Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri Ank. 1967, s. 9; Yaşar Kalafat, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ank. 1990, s. 96.

(158) Tanyu, a.g.e., s. 10.

tecrübelerinin bize intikal eden yığınıdır(159). Diğer bir ifadeyle sosyal bir grubun ortaklaştığı veya paylaştığı alışkanlıklar, ister aile, ister bir köy veya sınıf, ister bir oymak veya ulus düzeyinde olsun, bir kültür oluşturmaktadır(160). Ayrıca bir toplumun kültürü, maddi ve manevi bütün değerleri ve kurumlarının toplamı ve uyumu olarak anlaşılmaktadır(161). Yani toplum, manevi kültür (anımlar, değerler, kurallar) maddi kültür (bio-fiziksel araçlar) ve toplumsal ilişkiler (anamlı etkileşim) bütünü olarak(162) ortaya konmaktadır. Dolayısıyla kültür değıştirmelerinde eski kültür hiçbir zaman tamamen ortadan silinip gitmeyeceğinden(163), Anadolu'daki eski medeniyetlerin izleri ve Türkler'in Orta Asya'dan getirdikleri kültür gelenekleri, sosyolojik bir olgu olarak, İslâm medeniyetinin kültürel gelenekleri ile birbirine karışmış ve adeta yeni bir kültürel sentez oluşmuştur, denilebilir.

Zira Türkler, müslüman olmadan önce de kutsal kabul edilen yer ve zamanlarda(164), eskiden de mukaddes kabul edilen ağaçlara, ata mezarlarına, kam mezarlarına çaput bağlayarak saçı ve kurban sunarak çocuk diliyor ve yardım istiyorlardı(165). Hatta kimi destanlarımızda, çocuk sahibi olmak isteyenlerin kutlu pınar başlarında, ata mezarlarında yatması gerektiği(166) de belirtilir. Eski Türkler tabiatla birtakım gizli kuvvetlerin varlığına inanıyorlardı. Bunlar aynı zamanda birer ruh idiler ve bu tabiat ruhlarına "yer-su"lar deniliyordu. Bunlara kurbanlar takdim ediliyordu. "Yer-su" kültüne bağlı bu inançlar, Orta Asya Türkleri'nde olduğu gibi Anadolu Türklerinde de bütün canlılığı ile devam etmiştir. Bu kült, Karahanlılar'ın İslâmîyet'i kabulünden sonra kimlik değışterek İslâmî bir kisve altında varlığını sürdürmüştür. "Yer-su" tanrılarının yerini dağ başlarındaki, geçit yerlerindeki, su gözlerindeki, ulu ağaç

(159) Selahaddin Parladr, "Toplum Yapısında Bütünlük Sağlaması Bakımından Kültürel ve Dini Değerlerin Önemi", *Din Öğretimi*, Sayı: 12-13, Ank. 1987, s. 25; Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, İst. 1991, s. 101-102.

(160) Güvenç, a.g.e., İst., 1991, s. 102; Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji Ank.*, 1982, s. 116.

(161) Turgut Akpınar, a.g.e., İst. 1993, s. 30, Orhan Türkdogan; *Tıbbi Folklor Açısından Sağlık-Hastalık Sistemi*, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Cilt: IV, Ank. 1987, s. 403.

(162) Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İst. 1985, s. 41-42; Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev. Ali Coşkun, İst. 1993, s. 33.

(163) Akpınar, a.g.e., İst. 1993, s. 142.

(164) Harun Güngör, "Gagauzlar'da Kurban Kültü", *T.D.T.D.*, Sayı: 18, Haziran 1988, s. 46.

(165) Y. Kalafat, a.g.e., Ank. 1990, s. 72, 95.

(166) Kalafat, a.g.e., s. 72.

diplerindeki mezarlar ve adak yerleri almıştır(167). Zaman içinde ve İslâmîyetle birlikte kisve değiştiren, fonksiyon dağılımına uğrayan(168) ve yeni çevrede asli karakterini muhafaza edemeyen Kam (Kahin(169)) tipinin dini fonksiyonunu artık derviş, aşık, şeyh, veli gibi İslâmî karakterli tipler temsil etmeye başlamıştır(170). Ve böylece toplumun, maddi ve manevi kültür geleneklerini nesilden nesile aktarmakla kalmayıp onları, içinde bulunduğu şartların gerektirdiği değişikliklerle birlikte sürdürdüğü görülür. Zaten belli bir toplumun üyesi olarak insan, kendi kültürel mirasını öğrenir, onu savunur, yaşatır ve kendisinden sonraki kuşaklara aktarır. Bu süreç, kültürel varlığımızın bir ön şartı ve kaçınılmaz işlevidir(171). Dolayısıyla yabancılaşmayı, bir yana itilmeyi göze almadan, inanç ve değerlerimizin kaynaklarını reddedemeyiz.

Özellikle kısır kadınların, çocuk sahibi olabilmek ve genel manada insanların çeşitli sıkıntıları, musibetleri ve zorlukları defedebilmek için çeşitli eylemlere başvurduklarını belirtmiştik. Burada bir yandan dini motifler, İslâmî birtakım şekiller, dualar da işe karıştırılmakla beraber bu filde dini cinsten olanlar yanında sihri cinsten olanlar daha etkili görünmektedir. Yatırlarda yapılan dualar yanında "yatır baba bir çocuk ver" gibi şifai formülle yatırdan taş, toprak, iplik vs. gibi maddeleri alarak eve götürüp çocuk olduktan sonra bunları tekrar iade etme, yatır sandukasına entari temas ettirme vs. gibi sayısız motiflerden maksad yatırla teması ve etkiyi temin etmektir. Böylece yatırın veya ziyaret edilen yerin çocuk yapma hassası kadına geçer. Majik prensiplerden benzeme, benzetme ile temas, bağlantı kurma uzaktan tesir gibi hareketler bu ve benzeri ziyaret yerlerindeki bazı davranışları kısmen izah edebiliyor(172). Fakat bu noktada dinle, eski inanç kalıntılarının, sihir, büyü pratiklerinin karışması, karıştırılması kadar, insanın dini idraki, seviyesi nisbetinde, ihtiyaçlar, istek ve ihtirasların gerçekleştirilmesinin zorluğu ve imkansızlığı, güvensizlik vb. gibi sebeplerle kendi varlığını aşan, kendisine imkanlar sağlayabilecek türlü yerlere veya varlıklara yönelmesi

(167) Ktulu Özen, "Sivas ve Divriği Yöresinde Su Kültüne Bağlı Adak Yerleri", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Cilt. IV, Ank.,1992, s. 203-204, İnan Hurafeler ve Menşeleri, Ank. 1962, s. 13.

(168) Kalafat, a.g.e., Ank. 1990, s. 66.

(169) Osman Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, C. I-II, İst. 1979, s. 108, Şaman dininin ayin ve törenlerini yapan, ruhlarla fani insanlar arasında aracılık eden adama umumiyetle Türk kavimlerinde kam denirdi (İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ank. 1972, s. 72).

(170) Kalafat, a.g.e., Ank. 1990, s. 66; O.S. Man Turan, a.g.e., C. I-II, İst. 1979, s. 108.

(171) Güvenç, a.g.e., s. 20, 102, 280; Dönmezer, a.g.e., s. 116.

(172) Tanyu, Adak ve Adak Yerleri, Ank, 1967, s. 327-328.

gibi din psikolojisi bakımından çok dikkate değer bir olgunun da hatırlanması gerekir(173).

Her şeyden önce türbelere yapılan adaklarda ilkel kabilelerin önemli bir dini inancı olan "Ecdad Ruhuna" tapma itikadının izleri görülmektedir(174). Bazı Türk boy- larında, ölümlerin ruhlarının birtakım işler yaptığına inanılması bunu teyid etmekte- dir(175). Diğer taraftan Türkler, İslâm öncesi inançlarını yani Şamanist itikatlarını, İslâm'ı kabul etmekle birlikte tam olarak terketmemişler, özellikle "evliya" türbelerine karşı gösterdikleri aşırı ilgiyle bu inançlarını yaşatmışlardır(176). Hatta atalara saygının baba hukukunun inanç sahasındaki belirtisi(177) olarak sürdürüldüğü de görülür.

Türbede kesilen kurban, ferdin kutsal'a(178) sunulan bir armağanı olarak onun duygu dünyasını huzura kavuşturup zenginleştirirken; sahip olduğu ve kendisine Allah'ın bahşettiği maddi imkanları yine O'na sunma, takdim edebilme fedakarlığını kazanıyor. Ayrıca bu armağanın fert ve kutsal ile ilişkisinin ötesinde bir de toplumsal boyutu vardır. Çünkü, bir taraftan Kutsal'a sunulan kurban diğer taraftan olabildiğince yöre halkına ve özellikle fakirlere dağıtılarak, diğerleriyle birlikte daha çok yoksul insanlar için önem arz etmekte ve sosyal dayanışmaya vesile olmaktadır. Ve yine dini hissiyatın daha bir hassaslaştığı, yoğunluk kazandığı bu tür mekan ve zamanlarda çocuklara takdim edilen hediyelerin manevi değeri büyüktür ve onların dini duygularını geliştireceği açıktır. Böylece, temelinde ferdin, istek ve dileklerini dile getiren kutsal ile ilişki kurma şeklinde başlayan bu olgu, giderek toplumun diğer fertlerine de yansımakta, sosyal bir veche kazandığı görülmektedir.

Fakat Türbeye yönelik adak kurbanı ile dini mahiyette olan kurban arasında yeme, kesme günü bakımından fark vardır. Buna kurban farkı diyebiliriz, üstelik hangi hayvanların kurban edilebileceği de İslâm dini bakımından belirtilmiştir. Ayrıca bu

(173) Tanyu, a.g.e., s. Ank, 1967, s. 329.

(174) Mehmed Aydın, "Mut Bölgesinde Yaşayan Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Cilt: IV, Ank. 1992, s. 38; Aydın, "Konya'daki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili", S.Ü.İ.F. D., Sayı. I, Konya 1985, s. 26; Tanyu, "Türkler Arasında Dinlerin Tarihçesi", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı: 310, İst, 1975, s. 7301.

(175) Kalafat, a.g.e., Ank., 1990, s. 61.

(176) Aydın, a.g.m., S.Ü.İ.F.D., Sayı: I, Konya, 1985, s. 26.

(177) İbrahim Kafesoğlu, Türk Bozkır Kültürü, Ank. 1987, s. 92; Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, C. IV. Ank. 1991, s. 208.

(178) Mircea Eliode, Kutsal ve Dindış Çev. M. Ali Kılıçbay, Ank. 1991, s. 96.

ziyaretgahlara gelenlerin İslâm dini hakkındaki bilgilerinin son derece yetersiz olduğunu daha önce belirtmiştik. İslâm Dininde de adak (Nezr) mevcuttur. Yalnız İslâm'da Allah rızası için Tanrıya bir dilekte bulunmak ve gerçekleşmesi neticesinde dua, ibadet (namaz), adak orucu, adak kurbanı şeklindedir. Burada vasıta yoktur, murad, dilek veya istek doğrudan Tanrıya sunulur(179). Dolayısıyla halkın, çeşitli istek, dilek, hacet ve ihtiyaçlarına yönelik olan adak kurbanı ile İslâm dinindeki kurban farklılık arz etmektedir ki, bunun böyle olduğu yöre halkının iman esaslarını sayamayacak kadar bilgisiz oluşlarından da anlaşılabilir.

O halde, İslâm'ın özünü bütüncül bir şekilde kavramış bilinçli bir müslüman bu gibi davranışlardan uzak durmalı ve tüm istek ve ihtiyaçlarını sadece Allah'a havala etmelidir. Bunun en güzel ve kestirme yolu ise duadır(180). Fakat insan tabiatı için dinler daima bir ümit ve teselli alanı olmuşlardır. Diğer bir ifadeyle inananların bazılarının güçlüklerle karşı dinden bir destek ve teselli ümit ettiklerini unutmamak gerekir(181). Fakat, bu durum, insanların istek ve ihtiyaçlarının, gereksinimlerinin batıl, hurafe diyebileceğimiz akla, bilime ve İslâmî kurallara uymayan yollardan gerçekleştirileceği anlamına gelmez. Mesela daha önce belirtmiştik. Ecdad veya Ataların Ruhlarına tapma ilkel dönem insanının bir itikadı idi. Bu inancın yüzyıllar sonra bugün bir "Yaturlara tazin kültü" şeklinde sürüp gittiğini müşahade ediyoruz. Halbuki "Atalar Kültü", tevhidi Peygamberlerin mücadelelerinin ana merkezini oluşturur(182). Kur'an'ı Kerim'in Mekki sureleri ve Hz. Peygamber'in Mekke dönemindeki vermiş olduğu mücadeleler, bu yönüyle önümüze ilginç tablolar sergilemektedir(183). Bu, çok açık, tarihi ve sosyolojik bir olgudur. Yine Kur'an'ın haber verdiği göre insanoğlu kendini bildiği andan itibaren kendisine Allah'ı ve O'nun emirlerini bildiren peygamberler gönderilmiştir. Ancak peygamberler aralarından ayrılınca bilerek ya da bilmeyerek batıl davranışlara sapmışlar ve Allah yerine ruhlara, totemlere ve tabiat kuvvetlerine kutsallık izafe etmişlerdir(184).

(179) Tanyu, Adak ve Adak Yerleri, Ank. 1967, s. 14.

(180) Bakara, 2/186; Mü'min, 40/60.

(181) Fügen Berkay, "Türk Toplumunu Açısından İslâmîyet", Sosyoloji Dergisi, Sayı: 19-20, İstanbul, 1964-1966, S. 206; Raymond Daniel, "Dinler ve Sosyal Değişmeler", Çev. İzzet Er, U.Ü.İ.F.D., Sayı: 2, Bursa 1987, s. 212.

(182) Mensching, "Din Sosyolojisinin Tabiatı ve Rolü", Çev. Mehmet Aydın, S.Ü.F.E.F.D., Sayı: 4, Konya 1987, s. 230.

(183) Bakara, 2/170; Zuhuruf, 43/22-24; Ahzab, 33/67.

(184) Nahl, 16/36; Nisa 4/164, Nuh, 71/23; Philip K. Hitti, İslâm Tarihi, Çev. Salih Tuğ, C. 1, İst. 1989, s. 153.

Böylece uzun bir tarih akışı içinde günümüze kadar süregelen o dönemin batıl ve hurafeleri değişik şekillerde ve sembolik bile olsa hala toplum katlarında etkisini sürdürmektedir. Bu davranışlar genel eğitim seviyesinin ve özellikle dini eğitimin yetersiz olduğu kişi ve toplumlarda daha çok görülmektedir(185).

Animist tesirler taşıyan çocuksuz kadınların doğurması için kutsal yerlere başvurma inancı ilkçağda da çok yaygındır. Umumiyetle animizm inancında ruhların toplum çevresindeki kayalar ve çalılıklara yerleştiğine ve o civardan geçen kadınların bedenine girmek suretiyle onları gebe bıraktığına inanılırdı. Daha üstün kültür çevrelerinde bu inanç kutsal kayalardan çocuk bekleme adeti halinde devam etmiştir(186). Dolayısıyla türbe ve yatırların uğurlu sayılması ve hatta bunların karizmatik kudretlerinin etrafa da yayılması olgusu, onların alim, evliya kahraman ve benzeri nitelikleriyle muhtemelen kendilerine atfedilen kutsal ruhlardan da kaynaklanıyor olmalıdır. Şu halde eski toplumlarda olduğu gibi günümüz toplumları da bazı yer ve şahısları; onlarla ilgili bilgi ve rivayetlerden ve yaşananların da tesiriyle toplumun büyük bir çoğunluğunun özellikle onulmaz problemler karşısındaki psikolojik za'fiyetlerinden hareketle kutsallaştırmaktadırlar. Artık zamanla sosyal bir adet ve kural haline dönüşen bu kutsallık, daha önceden duyulan, anlatılan ve ihtiyaçlarına cevap veren bir değer halini alır. Böylece, herkes ihtiyacına göre bu müşterek değere yönelirken, aynı zamanda da toplumsal hayata uyum sağlamış olur.

2. Mum Yakmak: Yöre halkının, adak kurbanı gibi, yine çeşitli istek, dilek ve hacetlerine kavuşmak amacıyla, dualar eşliğinde türbelerde gerçekleştirdiği bir seremonidir. Nerede ve nasıl başladığı ve fonksiyonunun ne olduğunu bilmemekle birlikte türbeye gelen şahıs, burada kendisinden daha güçlü Allah'ın sevgili kulu olarak gördüğü türbedeki şahısla bağlantı kurmuş ve onun manevi güç ve kudretinden yardım beklemek durumuna girmiştir(187).

Beltir Türkleri(188), XIX. yüzyılın ilk yarısında Kırgız-Kazaklar arasında ve bazı Türkistan şehirlerinde ölülerin en son bulunduğu yerde ateş ve mum yakma adetinin olduğu görülür. A. İnan'ın verdiği bilgiye göre bu adet eski cahiliyet çağından kalmadır.

(185) Katipoğlu, a.g.m., s. 65.

(186) H.Z. Ülken, "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri", s.19.

(187) Mensching, "Din Sosyolojisinin Tabiatı ve Rolü", s.25.

(188) Kalafat, a.g.e., Ank. 1990, s. 52.

Eski çağlarda yalnız evliya sayılanların değil, başka ölümlerin de mezarlarında, öldükleri yerde mum yakmak ateş yakmak bir nevi kurban sayılırdı. Bu adetin eski müşrik dinlerinden kalma bir adet olduğu malum ise de en eski menşei karanlıktır. Arkeologların çoğu bu adetin ilkel ateş kültü ile ilgili olduğunu iddia ederler yani ateşperestlikten kalma bir adet olduğu tahmin edilmektedir. Hristiyanlıktan önceki Helenler ve Romalılar mezarlarda ve mezar taşları üzerinde meşaleler yakarlardı. Hristiyan olduktan sonra da bu adetlerini bırakmışlardır.

Müslüman Türklere bu mum yakma adeti Hristiyanlar vasıtasıyla geçmiştir(189). Anadolu Türkleri daha Orta Asya'da bulundukları çağlarda bu adeti oradaki Hristiyan Cemaatlerinden almış olmaları mümkündür. Bizans külür merkezlerini fethettikten sonra bu adeti bir dini ayin unsuru haline getirmişlerdir(190). Bu hususu tarihte Türk kavimlerinin şamanizm, Budizm, Hristiyanlık, manihaizm, musevilik gibi birçok dinleri benimsemeleri ile(191) İslâm medeniyetinin Türkler'e İran kültürünün merkezi olan Horasan yolu ile Marveratünnehr'den geçerek gelmiş olması da(192) teyid ediyor.

Görülüyor ki bu uygulama, sosyolojik bir olgu olarak, ilkel dönemlerin bir itikadı olan ateş kültüne dayanıyor. Fakat halk kitleleri, yakın çevrelerinde buldukları kültür gelenekleri ve inanç türlerinden, karşılaştıkları çeşitli medeniyetlerin birçok unsur ve motiflerinden etkilanmeleri sebebiyle, bazı değişikliklerle beraber bunları muhafaza etmeye devam ediyor. Çok eskilerin bu ateş kültü, dinsel bir nitelik ve fenomen olarak toplumun dinle bütünleştiğini, Ona sığmıyor ve bağlanıyor olduğunu gösteriyor. Fakat Türk toplumunun müslüman olmakla birlikte, İslâmın tevhid ilkesine aykırı olan bu durumu sürdürüyor olması, atalara saygı ve ihtiyaçların giderilmesinin zorluğundan da öte, dini eğitimin yetersizliği gibi sosyal-siyasal nedenlerden kaynaklandığını belirtmeliyiz.

3. Caput Bağlama: Yöredeki tesbitlerimize göre niçin bağlandığı bilinmeyen, adet olarak sürdürülen fakat yine bazı istek ve ihtiyaçların giderilmesine yönelik olduğu gözlemlenen bu uygulama türbe çevresinde görülür ve eski bir uygulama olarak

(189) Tanyu, Adak ve Adak Yerleri, Ank, 1967, s. 328.

(190) İnan, Hurafeler ve Menşeleri, Ank. 1962, s. 42-43.

(191) Akpınar, a.g.e., İst. 1993, s. 72-74; Orhan Hançerlioğlu, inanç sözlüğü, İst., 1975, s. 625.

(192) Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar, ankara, 1981, s. 21.

karşımıza çıkar. Zira mezarlara ve ağaçlara nezir olarak paçavra bağlamak en iptidai Şamanizmin geleneklerinden biridir(193). Bu adetin müslümanlıkla hiçbir ilgisi yoktur. Eski cahiliyet devrinden, küfür ve şirk dünyasının karanlıklarında yapılan ilkel putperestlik ayinlerinden kalmış bir hatıradır. İbn Hişam ve et-Taber'inin naklettiklerine göre. İslâm öncesi devirde Hicaz bölgesi Bedevileri Necran'da bulunan mukaddes bir hurma ağacına sahiptirlir ve bu ağaca hediye olarak elbise ve bezler sunuyor, onun gövdesine asıyorlardı(194). Fakat Prof. Dr. Bahaeddin Ögel meseleye farklı bir izah getirir. Zira Türkler, ünlü kişilerin mezarlarına her çağda, büyük bir önem vermişlerdir. Bunların mezarlarına asılan bayraklar veya bağlanan bezler batıl bir itikad değil; bir insanlık ve saygı meselesidir(195). En ilkel kabile geleneklerinde rastlanan(196) bu pratikte, bir velinin ruhundan istimdad etme olgusuyla karşılaşılmasaydı B. Ögel'e katılmamak mümkün değildi. Belki başlangıçta bir insanlık ve saygı gereği olarak ortaya çıkmıştır ama zaman içinde bunun istimdad etme şeklini aldığı da Sosyolojik bir olgudur. Zira bunu, bütün müslüman Türkler'in halk tabakası içinde dini bir vazife imiş gibi telakki ettikleri görülür. Şamanist kişi bu adağı, dağ, orman, ağaç, su ruhlarına umumiyetle "YER-SU" dediği tanrıya bağışlardı. "YER-SU" ruhları, merhametli ve koruyucu ruhlardır. Müslüman Türkler ise bununla bir velinin ruhundan istimdad etmektedirler. Böylece "YER-SU" ruhları veli kabul edilen şahısların mezarlarına yerleşerek eskiden şamanlık devrinde hakettikleri paçavraları almaya devam ediyorlar(197).

Netice itibariyle Türkler, İslâm'ı kabul etmekle birlikte bazı eski inançlarını da muhafaza etmişlerdir. Zira daha sonraki nesillerin önceki kuşaklardan etkilenmemesi mümkün değildir. Bazen de Anadolu'da buldukları bazı inançların etkisinde kalmışlardır. Görülüyor ki ip ve çaput bağlama gibi inanç kalıplarının temelinde kültürel değer ve normlar etkili olmaktadır(198). Diğer bir ifadeyle insan, manevi inançlarla ilgili

(193) Menching, "Din Sosyolojisinin Tabiatı ve Rolü", s.19; İnan, Tarih ve Bugün Şamanizm, ank. 1972, s.207.

(194) P.K. Hitti, a.g.e., s. 147.

(195) Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, C. VI, Ank. 1991, s. 225.

(196) M. Aydın, "Mut Bölgesinde Yaşayan Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili", IV, m. T.H.K.B, C. IV., Ank., 1992, s. 38.

(197) M. Aydın, "Konya'daki Halk İnançları...", S.Ü.İ.F.D., Sayı: I, Konya, 1985, s. 19-20; İnan Tarih ve Bugün Şamanizm, Ank. 1972 s. 207; Kalafat, a.g.e., Ank. 1990, s. 72-90; İnan, Hurafeler ve Menşeleri, Ank. 1962, s. 40.

(198) D. Türkoğlu, "Tıbbi Folklor Açısından Sağlık-Hastalık Sistemi", III, M.T.F.K.B., C. IV, Ank. 1987, s. 405.

olanlardan, ihtiyaçlarını gidermek, dileklerini yerine getirmek, rahatlık elde etmek, çıkarlar sağlamak, imitlenmek huzur ve güven duymak istemektedir. İnançlar ne derece bunu tatmin ediyorsa, toplumda o derece yaygın ve etkilidir(199). nl kişilerin mezarlarına bağlanan bayrak ve bezler önceleri saygı gereği iken; daha sonra toplumların kutsal saydığı yerlere taşınarak fonksiyon değişimine uğramıştır. Artık bu, onulmaz çaresizlikler içinde bulunan kişi ile kutsal kabul edilen yer ve şahıs arasında bağlantıyı sağlayan dini bir seremoni haline dönüşür. Dolayısıyla zaman içinde ve özellikle başedilemez problemler karşısında müracaat edilen sosyal bir kural olarak sürdürüldüğü görülmektedir.

4. Taşa Yüz Sürmek: Türbede bulunan mezarların yanında büyücek bir taş vardır. Taşın bir yüzü trtrl diğer tarafı ise düzdür. Erkek ocuk olmasını arzu edenler trtrl kısmına kız çocuğu olmasını isteyenler düz tarafına yüzlerini srterler. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi "Adak Kurbanı" bölümünde verilmişti. Ancak burada şu kadarını belirtmeliyiz; Eğer kutsal bir taşa tapılıyorsa, bunun nedeni onun TAş olması değil de KUTSAL olmasıdır; onun gerçek özünü işa eden taş olma hali aracılığıyla tezahür eden kutsallığıdır(200). Dolayısıyla söz konusu taş, çocuğun doğmasında etkili olduğuna inanılan kutsallığı veya manevi gücünü, türbedeki yatırlardan alıyor olmalıdır.

O halde taş bizatihi taş olması yönüyle değil, halkın ona yüklemiş olduğu kutsal yn itibariyle değer kazanıyor, Zaten insanları özellikle birtakım problemlerini çözme noktasında harekete geçiren ve birlikte hareket etmeye sevkeden şey, bu ortak değerdir. Neticede bu ortak değer, bir yönüyle psikolojik bir tatmin sağlıyor; diğer yönüyle ferdi tatmin ettiği oranda onun topluma ve toplumsal kurallara uyumu fonksiyonunu gerçekleştirmiş oluyor. Diğer bir ifadeyle halk, doğruluğu ve yanlışlığı bir tarafa, bir kutsal vasıtasıyla bütünleşmeyi yaşıyor.

5. Dualı Orman: Türbenin çevresinde bulunan Ormanlıktan, köylülere mahsus olmak üzere hiç kimse birşey kesmemektedir. Aksi takdirde felaketlere maruz kalacaklardır. Nedeni bilinmez. Ama yaşanan tecrübeler bunu göstermektedir. A. İnan'ın verdiği bilgilere göre, cahiliyet devrinin orman kültü İranlı Karakoyunlu Alevi Türkler'de

(199) H. Tanyu, "Dini Folklor veya Dini-Manevi Halk İnançlarının çeşit ve Mahiyeti zerinde Bir Araştırma", Ank. . İ.F.D, C. XXI, Ank., 1976, s. 142.

(200) M. Eliade, Kutsal ve Dindışı, s. 96.

tam canlı olarak yaşadığı müşahade edilmiştir. Bunların kutlu saydıkları ormandan ağaç kesmek kesin olarak yasaktır. Çünkü ormanın ortasında kutlu ocak bulunur(201). Benzer şeyer bir put olan el-Lat için de anlatılır. O, Ta'if yakınında mukaddes otlak arazilere (hima ve haram) sahipti ki buraya mekkeliler ve diğerleri ziyaret etmek, kurbanlar sunmak üzere kalabalıklar halinde gelirlerdi. Hudutları ve çerçevesi belli bu şekil bir arazide ne bir ağaç kesilebilir, ne avlanılabilir ve ne de insan kanı dökülebilirdi(202). Dolayısıyla bunlarda eski inançların etkisi görülür.

Kesin olmamakla birlikte, anlatılanlardan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkün görünmektedir. Toplumlar, saygı gösterip değer verdikleri kişilerin ve mekanların çevresindeki birtakım nesneler ve eşyalara da kutsallık atfediyor ve böylece onlarla ilgili bir kültür oluşturuyorlar. Netice de sosyal hayat, yeni yaratılan bu kültür kalıpları çerçevesinde düzenleniyor ve varlığını bu sistem içerisinde sürdürmeye devam ediyor.

Dualı olarak kabul edilmesinin yanısıra uğurlu sayılan bu yerlerin karizmatik kudretinin türbenin civarına yayılması inancı, bilinçli olarak çıkarılmış da olabilir. Bunun ise, ormanın korunmasını sağlayan müsbet bir fonksiyon icra ettiği görülür. Yani halk arasında bu yasakla ilgili olarak bir çeşit konsensus oluşmuştur. Böylece fertler, kim tarafından ve nasıl ortaya çıktığı bilinmeyen bir yasağa riayet ederken; bu vesileyle aynı zamanda diğer sosyal normlara uyum göstermeyi de öğrenmiş olurlar.

6. Ciğer Hastalığı: Yörede tesbit ettiğimiz, esasen hayvanlarda görülen ve ciğer hastalığı olarak nitelendirilen bu tıbbi fenomenin, ölen hayvanların ciğerinin türbeye asılarak diğerlerinin iyileşeceğine inanmak mümkün görünmemektedir. Fakat halk, bunun getireceği ekonomik külfet bir yana, hem yüzyıllardır bir ümit ve şifa ocağı olarak bildiği hem de mekan birliği ve yakınlığından dolayı, çaresizliklerini giderici bir kaynak olarak türbeye müracaat etmektedir. Bu durumda o, aslında törelere göre hareket etmektedir. Çünkü kültürün sürekliliğini gelenek ve görenekler sağlar(203).

Ayrıca türbeden alınan toprağın bir miktar tuz ile karıştırıldıktan sonra şifa ümidiyle hayvanlara yedirilmesinin, tıbbi bir izahi mümkün değildir. Fakat bununla halk; kendisinden daha güçlü Allah'ın sevgili kulu olarak gördüğü türbedeki şahısla bağlantı

(201) A. İnan, Hurafeler ve Menşeleri, s. 18.

(202) P.K. Hitti, İslâm Tarihi, s. 149.

(203) Güvenç, İnsan ve Kültür, İst. 1991, s. 101-102.

kurmuş, niyetindekini onunla bütünleştirmiş ve onun manevi güç ve kudretinden, toprağından, onunla münasebeti bulunan eşyalardan başındaki sıkıntıya deva istemek durumuna girmiştir(204). Böylece Anadolu'daki birçok türbe, evliya, eren ve bunlar hakkındaki sözlü efsanevi geleneklerin, halk katında yoğun bir biçimde devam etmenin yanısıra halkın dinsel davranışları üzerindeki etkisi de görülür.

7. Türbe Yanına Cenaze Defnetmeye gelince; bu sadece türbeye hizmetkarlık yapan bir aile ile ilgilidir. Nedeni kesin olarak bilinmemekle birlikte, onlara hizmetten dolayı aralarında bir yakınlık kurulduğu ve bunun öldükten sonra da sürdürülmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir.

Neticede türbe ile ilgili inançları şöylece özetleyebiliriz: Türbelerde yatmakta olan zatların Türk halkının yanında büyük bir saygınlığı vardır. Bunlar, bilgin, faziletli, evliya ya da çeşitli kahramanlıkları nedeniyle halk katında önemli bir yer işgal ederek halkın da kendileriyle bütünleşmesini sağlamışlardır. Artık hayatta olmasalar bile, halk onların hatırasını sürdürmüş, hayatlarında içli-dışlı oldukları insanların sorunlarıyla ilgilenen bu kişilerin türbeleri, birçok istek, ihtiyaç ve sıkıntılarının çözüm üreten mekanları haline gelmiştir. Yani halkın, onlarla, onlar vasıtasıyla din zannedilen şeylerle bütünleşmesi, ölümlerinden sonra da muhafaza edilmiştir. Bu bütünleşme adak, mum yakma, çaput bağlama vs. birer dini uygulamaymış gibi kabul edilen seremonilerle sağlanmıştır. Halbuki bunlar, kaynağını Atalar kültü, ateş kültü, orman kültü, koruyucu ruhlar, kutlu sayılan şeyler gibi ilkel itikatlardan almaktadırlar(205). Ama kaynağı ne olursa olsun bu inanç ve uygulamalar, sosyal miras(206) dediğimiz eski kültürel geleneklerin şekil değiştirmiş haliyle toplum katlarında varlığını muhafaza ediyor olduğunu gösteriyor. Çünkü kitle, akılcı olmayıp duygusal hareket eder ve dinden pratik yararlar bekler(207). Kolay inanır, kararlarında toptancı ve tek yanlıdır, meselenin iyi ve kötü yönlerini tahlile pek yanaşmaz. Dolayısıyla halk dini veya halk kültürü, ekonomik şartlarla batıl ve hurafeleri bir yana, bir dünya görüşü ve bir kişisel denge yöntemi sağlamakta, menfaatlerine daha kısa yoldan cevap vermekte olduğundan, kitle ona

(204) M. Aydın, "Konya'daki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili", s.19, 26.

(205) Y. Kalafat, a.g.e., s. 72; K. Özen, "Sivas ve Divriği Yöresinde Su Kültüne Bağlı Adak Yerleri", s. 202-204.

(206) B. Güvenç, a.g.e., s. 101-102; S. Parlador, a.g.m, s. 25.

(207) Akpınar, a.g.e., s. 83.

yönelip sığınmakta ve onunla bütünleşmektedir. Çünkü dinin toplum içerisindeki yapıcı ve birleştirici rolü ihtilaf yaratıcı ve parçalayıcı fonksiyonunu kat kat aşmakta neticede sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirmeye yönelmektedir(208). Sözkonusu halk inançlarının bütünleştirici ve aynı inanışta olanlarda belirli bir dini heyecan yaratma özelliği; onun yüzyıllar sonra varlığını muhafaza etmesini de açıklar. Özellikle İslâm'ın bazı inançlar konusundaki kesin yasaklarına rağmen müslüman olmuş toplumlar, eski inanç ve folklorlarında yer almış olan inanışları bırakmaları kolay olmamış, onları çeşitli şekillere büründürerek devam ettirmişlerdir. Hatta onları İslâmî kisve altında yaşatmaya çalışmışlardır(209). Elbetteki bir insanın yıllarca taraftarı olduğu inancını bir anda tamamıyla terketmesini beklemek mümkün değildir. Özellikle toplum halinde din değiştirmelerinde bu durum daha da geçerlidir. Ancak insan fert olarak dönüşüp, akledip, araştırarak din değiştirirse, eski inancını büyük oranda terketmesi beklenebilir. Bunun en açık örneği ise sahabedir(210).

Diğer bir husus ise, sosyolojik şartların bazı dini tasvirler ortaya çıkardığıdır. Yani dini yaşantıda, dini kuralların tehazür etmesinde sosyolojik şartların, ekonomik ve kültürel faktörlerin etkisi olabiliyor. Diğer bir ifadeyle dini tasvirler ile sosyolojik şartlar arasında bir paralellik, uyum vardır. Mesela kültür seviyesi ve ekonomik bakımdan yetersizlikle birlikte diğer sosyal imkanların bulunduğu şehir merkezlerinden uzaklığı, halkın, ciğer hastalığı gibi birçok istek ve sıkıntılarının giderilmesi için türbeye yönelmesi bunu açıklar mahiyettedir. Yine mesela kutsal veya kutsallık atfedilen türbe, yata, ocak, taş, ağaç, orman, dağ vb. yerler diğer insanlara oranla o bölgedeki yerleşik halk için daha bir önem kazanmaktadır. Bu "mekan birliği" veya "yakınlığı" kutsal kabul edilen şeylerle, çevre halkını bütünleştirmektedir. Hatta bu "birliğin" yerleşik bir halk için, cemaat formasyonunun temelini oluşturduğu bile söylenebilir. Çünkü bir yerin kült yönünden önemi, halk katında da önemli bir yer işgal edecektir(211). Dolayısıyla bu kutsalla ilgili efsane, mitoloji ve kült şekilleri, sosyolojik bakımdan, inancın (dinin) sahîh kabul edilsin veya edilmesin toplumdaki yansımaları ve etkisini gösteriyor.

(208) Ünver Günay, "Din ve Sosyal Bütünleşme", E.Ü.İ.F.D., Sayı: 6, Kayseri, 1989, s. 7.

(209) Abdurrahman Küçük, "Erzincan ve Çevresindeki Halk İnanışlarına Toplu Bakış", III. M.T.F.K.B. C. IV, Ank. 1987, s. 254; A. Yaşar Ocak, XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Resmi Dini İdeolojisi ve Buna muhalefet Problemi", İslâmî araştırmalar, C. 4, Sayı: 3, Temmuz, 1990, s. 191-192; E. Ruhi, Fığlalı, Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri, Ank. 1986, s. 26-27.

(210) Vatandaş, a.g.e., İst, 1991, s. 18; Akpınar, a.g.e., İst., 1993, s. 142.

(211) Mensching, a.g.e., s. 55-61.

Dini hayatla ilgili halk inançlarının hemen çoğu, dini inançlardaki sapmalardan doğmuştur(212). Diğer bir ifadeyle bunun asıl sebebi, toplumlardaki kültür değişmeleridir. Çünkü kültür, maddi ve manevi değerlerin birleşmesinden meydana gelen öyle bir bütündür ki, her türlü bilgiyi, alışkanlığı, değer ölçüsünü ve genel durumla ilgili davranış biçimlerini içine alır(213). Dolayısıyla İslâm dünyasındaki dini zümrelerden olan ve İslâm'ın bir tür yayılması gerçeğinin yanında eski kültürler ile yeni din arasında bir köprü işlevini yerine getiren dervişler yani erbab-ı tasavvuf(214), bu sapmalarda ilk sırayı almış görünüyor. Yeni bir yerleşim ünitesinin temelini atma(215), dini cemaatler oluşturma(216) asayişini sağlama, ziraat ve hayvancılıkla uğraşarak halkı çalışmaya sevk etme gibi sosyal hayatı düzenleyici müsbet fonksiyonlar icra etmekle birlikte dini bakımdan menfi etkileri de olmuştur. Ta başından beri içinde saklı duran ahlaki kayıtsızlık ve halkın dini tutum ve düşünceleri karşısında taviz verme yolunu seçmiş olması yüzünden sülûk, yeni ihtida etmiş olanların eski dinlerinden -Afrika'daki animizm'den tutun da, Hindistan'daki panteizm'e varıncaya kadar- getirdikleri rengarenk dini tutum ve davranışların yerleşmesine ses çıkarmamıştır(217). Mesela Türkiye'nin kırsal bölgelerinde rağbet gören Bektaşilik, şamanist unsurları korumanın yanısıra bir yandan şii temayüllerin, öte yandan Hristiyan inanç ve uygulamalarının kendi içinde gelişmesine imkan veren (kendilerini bağışlama yetkisine sahip olan, ruhani müridlerinin huzurunda günah çıkarma gibi) bir nitelik taşıyor olduğu görülür(218). Böylece yatır ve evliya türbeleri ile ilişki içinde görülen Türk İnançlarının, İslâmî kalıplara dökülmesinde, şüphesiz tekke ve tarikat çevrelerinde yetişen ve memleketin muhtelif yerlerini dolaşan ve hatta gittikleri çevrede yerleşip kalma görevi alan dervişlerin, dede ve babaların rolü şüphesiz büyük olmuştur.

Son olarak, ekseriyetin müslüman olduğu bir toplumun, İslâmî kurallara aykırı tutum ve davranışlarda bulunması, bizi "acaba İslâm dini fonksiyonunu icra etmiyor,

(212) A.Çelik, a.g.m., C.1, s.327.

(213) Fikret Karaman, Bid'at ve Bid'at Ehli üzerine Bir İnceleme Diyanet Dergisi, C. 26, Sayı: I, Ocak-Şubat-Mart, 1990, s. 82.

(214) M. Aydın, a.g.t., s. 74.

(215) M. Gül, a.g.m., s. 2.

(216) Sezen, a.g.e., İst, 1988 s. 38.

(217) F. Rahman, s. 212-216; H.J. Kissling, a.g.m., s. 24; N. Vergin, "Din ve Muhalif Olmak: Bir Halk dini Olarak Alevilik", s.17.

(218) F. Rahman, a.g.e., s. 227-228; A. İnan, Hurafeler ve Menşeleri, s. 19; O. Turan, a.g.e., C. I-II, s. 113-231, T. Akpınar, a.g.e., s. 87.

halkın ihtiyaçlarını karşılayamıyor mu?" sorusuyla karşı karşıya getiriyor. Sosyolojik bir vakıa olarak eğer bir cemiyette din eğitimine önem verilmezse, dini hayatın yanlışlıklardan ve taassuptan arındırılması güçleşir. Kendi haline bırakılırsa, istenmeyen nahoş durumlar ortaya çıkar. Kendi başına bırakılan dini hayat, bu konuda gruplar meydana getirdiği gibi, dejenerasyona uğrar, dinde bulunmayan şeylerin din veya dindenmiş gibi tezahür etmesine(219) ve neticede cemiyetlerde buhranlar doğmasına neden olur. Bu yüzden bunların belirli bir ihtiyadan doğduğunu söylemek, sosyolojik görüşe uygundur. Türk toplumunun, bundan yeterince nasibini aldığını söyleyebiliriz. Zira "devlet istatistiklerine göre Türkiye'de 1965-69 yılları arasında hapse girenlerin sayısı, okur yazarlarda, okuma yazma bilmeyenlere nazaran daha fazladır. Bu, Türkiye'deki eğitimin manevi destekten mahrum kaldığını gösteren bir delil olsa gerekir"(220). Buna ilaveten belirtmeliyiz ki din alanındaki teorik çalışmalar hızla artarken pratik olarak din, yani onun eğitimi, gerçekte, ebeveyn otoritesinin taht-ı tasarrufunda ve korunmasında olan bir aile malı, bir miras görünümündedir(221). Bu hüküm toplumumuzun geneli bakımından olduğu gibi özellikle kırsal kesim ynnden daha anlamlıdır. Bu sebeple kendi kendisine karar verme seviyesine erişmemiş kimseler yetiştiren bir eğitim sistemi din açısından da geçerli değildir(222). Zira insanların çoğu baktığı halde görmeyen, davranışta bulunduğu halde düşünmeyen kimselerdir. Din ğretiminin en önemli görevlerinden biri, insanların gördüğünü gerçekten görür, düşünür, anlar ve eleştirdikten sonra kabul veya reddeder hale getirilmesidir(223). İşlm dininin, toplum katında, otantik manada fonksiyonunu icra etmesi de insanların bu nitelikte yetiştirilmesine bağlıdır. Diğer bir ifadeyle İşlm, fıtrata(224) uygun tedrici eğitim metoduyla ta başından beri yetiştirdiği bireylerin hakim olduğu bir toplumda ancak fonksiyonunu icra edebilir. Kişinin dini bakımdan şekillenişini ifade eden "Her doğan fıtrat üzere (yani hirhangi bir şekil ve kalıba sokulmamış, belirlenmemiş bir yapı ile) doğar, sonra ana babası onu Yahudi, Hıristiyan mecusi yapar(225). Hadisi şerifi,

(219) Sezen, a.g.e., İşt. 1988, s. 154-155; Katipoğlu, a.g.m., Din ğretimi, Sayı: 26, Ocak-şubat, 1991, s. 68.

(220) Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.) Milli Kültür zel İhtisas Komisyonu Raporu, Ank. 1983, s. 516-543.

(221) Mardin, Din ve İdeoloji, İşt., 1992, s. 64; R. Daniel, Dinler ve Sosyal Değişmeler, U..İ.F.D., Sayı: 2, C. 2, Bursa 1987, s. 212.

(222) Bakara, 2/170; Rum, 30/30.

(223) Beyza Bilgin, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Ank., 1988, s. 19, 22.

(224) Rum, 30/30.

(225) Ahmed Davudoğlu, Sahih-i Müslim Tercüme ve şerhi, C. 10, İşt. 1983, s. 637.

İslâm'ın fonksiyonunu gerçekleştirebileceği toplumun bireylerinin nasıl eğitilmesi gerektiğinin paradigmasını ortaya koyuyor. Yani eğer toplumun örgütlenmesi bir kere dini merkez alan bir formülle ifade edilirse, toplum içindeki sahih dinsel etki sürüp gider. Aksi halde cahili düşünceler tevhid dini İslâm'a ve ilmin çağına rağmen devam eder.

Buraya kadar, türbe ile ilgili yapılan açıklamaların toplu bir değerlendirmesinin yapılması uygundur. İnsanlar, ferdi ve toplumsal hayatlarında değişik türden birçok problemle karşılaşır. Karşılaşılan bu problemlerin siyasi, iktisadi, hukuki, sıhhi, dini çeşidine göre, bir çok metod ve tekniklere müracaat edilerek onların çözümüne ulaşılmaya çalışılır. İşte yöre halkının bir takım sosyo-dini ihtiyaçlarını karşılamak üzere adak, mum yakmak, çaput bağlamak, taşa yüz sürmek ve ciğer hastalığı gibi türbeye yönelik seremonilere başvurusu bu yüzdendir. Ancak bunlar ve benzeri problemlerin türbe ve yatırlar vasıtasıyla giderilmeye çalışılması olgusu, eski toplumlarda da sıklıkla görülen, bu yerlerin uğurlu sayılması ve aynı zamanda civara yayılan karizmatik kudretlerinden kaynaklanıyor olabilir. Yine bu kült'e müracaatın bu derece yaygın oluşunun en önemli sebeplerinden biri de psikolojik bir temele dayanıyor olmasıdır. Çünkü çok eski devirlerdenberi, hemen her insan cemiyetinde onulmaz problemlerle karşılaşıldığında, görünmeyen insanüstü semavi bir varlığın, ilahi (kutsal) bir kuvvetin o çaresizliği gidereceğine inanma ihtiyacı her zaman için kendini göstermiştir.

Toplumların karşı karşıya bulundukları problemlerini çözüme ulaştırmada kültür değişmelerinin de önemli bir tesiri vardır. Zira kişi, yaşadığı kültürel ortama göre şekillenir ve problemlerini o kültür kodları içinde çözüme ulaştırmayı sürdürür. Daha önce de belirtildiği gibi genelde Türk toplumu, özel olarak da yöre halkı, sosyolojik manada mevcut kültüre uygun olarak hareket etmektedir. Yani sonradan müslüman olan Türk toplumu İslâm öncesi gelenek görenek ve inançlarını birden bire bırakamamış, onları, Anadolu'da bulduğu eski medeniyetlerin izleriyle de birleştirerek daha çok İslâmî değerlerin hakim olduğu bir kültür yaratmıştır. Neticede, işte bu sosyo-dini ve kültürel ortama uygun olarak hareket ettiği görülmektedir. Çünkü insanlar, hareket ve faaliyetlerini -bu hareket ve faaliyetler ister dini merasimler, ister hayatını kazanma yolları, ister siyasi faaliyet veya saldırganlık olsun- sahip oldukları kendi inanç ve tutumlarına göre yönetirler(226).

---

(226) David Krech-Richard S. Crutchfield, Sosyal Psikoloji, Çev. Erol Güngör, İst. 1970, s.157.

Önemli hususlardan biri de, bu tür inanç ve uygulamaların eğitim seviyesi düşük olan topluluklar arasında daha yaygın bir şekilde görülüyor olmasıdır. Bir başka ifadeyle bu türlü inançların, batıl ve hurafe olarak değerlendirilmesidir. Hemen kaydetmeliyiz ki eski çağ dinlerinin kahinlerinde, sihirbazlarında ve büyücülerinde bulunan bu inançlar, bugün en modernleşmiş memleketlerde de görülebilmektedir(227). Şu halde bu ve benzeri inançlar, eğitim seviyesi düşük topluluklara has olmadığı gibi, geçmişe ait bir olgu olarak da kalmadığı görülmektedir. Ancak insanın dindarlığının oluşması ve şekillenmesinde içinde büyüdüğü, yetiştiği, yani sosyalleşmeye başladığı aile ve çevre ortamının etkisi oldukça önemlidir(228). Çünkü kişi, dindarlığının oluşması ve şekillenmesinin kalıplarını bu ortamdan almaktadır veya alacaktır.

Batıl inanç kavramına gelince bu sosyolojik bir içeriğe sahiptir. Belli bir toplumda bulunan inançlar bir başka topluma göre batıl kabul edilebilir. Yine belli dini inançlarla kıyaslandığında başka bir inanca batıl gözüyle bakılabilir. Fakat objektif vakıalarla uyuşmayan inançlar da en az gerçeğe daha çok uyan inançlar kadar kuvvetli olabilir ve onlar kadar yüksek bir katıyet ifade edebilirler. Yani bir inancın kuvveti onun mutlaka objektif vakıalarla uygunluk derecesine bağlı değildir. Çok defa akıl dışı olarak görülen inançlar dışarıdan bir müşahit nazarında, bizzat bu inançları taşıyan fert bakımından son derece akli şeylerdir. Zira fert için, kendi bildiği şey, kendini tatmin edecek şekilde isbatladığı şeydir(229). Zaten inanan bir insan, bir takım boş ve anlamsız hükümlere inanmış olmuyor. O, her şeyden önce, belli ve köklü bir tutum içinde olan bir kimsedir. Bu tutum, yapma bir tutum değil, ona son derece anlamlı ve önemli görünen bir tutumdur(230).

C. HASTALIK VE SAĞLIKLA İLGİLİ İNANÇLARIN YORUMU

1. Ocaklar: Genellikle başka yöntemlerle çaresi bulunamayan rahatsızlıkların şifasının arandığı yerlerdir. Çoğunlukla ağzı-yüzü eğilmiş(231), felçli ve saraya tutulmuş hastaların başvurmuş olması bunu teyid ediyor. Ocaklı, belirli bir hastalıkla uğraşan aile

(227) H. Ziya Ülken, "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri", s.26.

(228) M.E. Köktaş, a.g.e., s.153.

(229) Krech-Crutchfield, a.g.e., s.174, 176-177.

(230) Mehmet Aydın, "Tanrı Hakkında Konuşmak: Felsefi Bir Tahlil", D.E.Ü.İ.F.D., C.1, İzmir 1983, s.37.

(231) İ.H. Konyalı, Konya tarihi, Konya, 1964, s. 1117.

fertlerine denir. Bir ocaklı tedavi etme kudretini ailesinden kan yoluyla alır ve babadan oğula, nesilden nesile devam eder. Bunun için herhangi bir eğitim ve öğretime ihtiyaç yoktur. Kan bağlantısına dayanmayan ocaklıya "izinli" denmektedir. Akrabası bulunmayan ocaklı, kabiliyetli gördüğü birini küçükken yanına alarak özel bir eğitime tabi tutar ve daha sonra "elverme" adı verilen merasimle hastalık tedavi etme gücünü çırağına devreder. Böylece izinli adını alan çocuk, ocaklı gibi hastalık tedavi etme yeteneğine sahip olur(232). Sıtma ocağı, dalak ocağı, kuduz ocağı, sarılık ocağı gibi her hastalığın ayrı bir ocağı bulunur.

Araştırmamıza konu olan ocak'da tedavi esnasında hastanın gözü bağlandıktan sonra, babadan tevarüs eden bir papuçla(233) bütünüyle vücudunun sıvazlanması (temas) ve bu arada Kur'an'dan da okunduğunun söylenmesi; bu uygulamada dini motiflerle sihirsel ve büyüsel işlemlerin birbirine karışmış olduğunu hatırlatıyor. Yine asıl tedavi edici gücün papuçta olduğunun ve 7 defa gelmenin daha yararlı olacağının ifade edilmesi de bunu destekliyor. Sözkonusu tedavi yönteminde rol alan ve Türk halkının doktorları olduğu söylenen Ocaklı kimselerin, Orta Asya Şamanlığı'nın izlerini taşıyan kimseler olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Şaman dininin ayin ve törenlerini yapan Kam(234) tipi, zaman içinde ve İslâmiyetle birlikte fonksiyon dağılımına uğramış ve yeni çevrede asli karakterini muhafaza edemeyerek hekimlik, doktorluk fonksiyonunu ocaklılar, emçi kadınlar, kırık-çıkıkçılar almıştır(235).

Yukarıda belirttiğimiz papuçla hastanın sıvazlanması gibi ocaklının ocaktan aldığı toprağı tükrüğü ile karıştırarak sürmesi ve ocaktan ekmek alınarak yenmesi, kutlu sayılan yer ve zatla aradaki eşya ile bir yakınlık, bir bağlılık tesis ederek şifayı temine çalışılıyor(236). Böylesi halkın, şu veya bu sebepten dolayı özellikle başka metodlarla gideremediği rahatsızlıklarının tedavisi için, kendisinden daha güçlü olduğuna inandığı mekan ve şahıslarla bağlantı kurarak, onların güç ve kudretinden, toprağından, onlarla münasebetli bulunan eşyalardan yardım beklemek durumuna girdiği görülmüyor(237).

(232) S. Şar, a.g.m., s. 244.

(233) H. Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, s.292-293.

(234) A. İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 72, O. Turan, a.g.e., C. I-II, İst, 1979, s. 108; S. Şar, a.g.m., s. 244.

(235) Y. Kalafat, a.g.e., s. 66.

(236) H. Tanyu, a.g.e., s. 328.

(237) M. Aydın, Konya'daki Manevi Halk İnançları, S.Ü.İ.F.D., Sayı I, Konya 1985, s. 26.

Ayrıca burada ihtiyaçlar ve İslâmîyet'in anlam ve ruhu üzerinde gereken etraflı bilgiye sahip olmamak kadar, sosyolojik bakımdan alışkanlık, görenek (Propaganda, menfaat tesiri vb.) insan psikolojisinin, insan varlığının zaafılarını, telkin altında kalışını da(238) dikkate almamız gerekiyor.

2. At sancısı, sağlıkla ilgili ve hayvanlara yönelik bir hastalıktır. Yöre halkı sadece kendileri için değil, kendilerinden menfaatlendikleri hayvanların hastalıkları için de şifa aramaktadırlar. Türkler, at sevgisi fazla olan, ata düşkün olan bir millettir(239). Bunun sebebi, Türkler'in Gök-Tanrı'ya, atalara, tabiat kuvvetlerine at ve koyun kurban etmeleriyle(240) savaşçı bir millet olmaları dolayısıyla ondan çokca yararlandıklarından kaynaklanabilir. Dolayısıyla günlük hayatın bir parçası kabul edilen ve sevilen bu hayvanın sancılanması vb. durumunda, üzerine binmek suretiyle Fatîha ve İhlas sureleri okuyarak mezarlıkta dolaştırılması, hareket etmesini sağlamakla birlikte, ataların ruhlarından kendilerine kurban edilen at'ın şifası için yardım isteniyor olabilir. İşin içine birtakım duaların girmesiyle halkın, her halükarda dinle bütünleştiğini gösterirken; Sosyolojik anlamda önceki nesillerden tevarüs edilen yahut aktarılan öğelerin tümüne yahut bir kısmına gelenek(241) denildiğine göre, etraflı bir inceleme ve düşünmeğe ihtiyaç hissetmeden görgü ve alışkanlık gibi sebeplerle böyle bir yola tevessül ediliyor olduğu düşünülebilir.

Bu hususta, Şamanist inançların da büyük etkisi olmalıdır. Şamanizm'de Şamanların üstüne binerek Gök Tanrı'yla konuşmaya gittikleri atlar vardır. Ayrıca göçebe hayatın vazgeçilmez unsurlarından olan at, göçebe kültürüne de damgasını vurmuş, bu kültüre "atlı çoban kültürü" denmiştir. Çünkü at, etiyle, sütüyle, kılı ve derisiyle, yük taşınması ve özellikle savaşlardaki hizmetleriyle Türk sosyal hayatına büyük katkıları olmuş bir hayvandır. İşte bu büyük önem dolayısıyla, kahramanların atlarına Türk inançlarında ölüm layık görülmemiştir. Genel olarak atın uğuruna inanıldığı için başka inançlar da doğmuştur. Mesela, at evin önünde başı eve doğru bağlanırsa oraya bereket getirir. Atın nefesi hastalıkları iyi eder. At bulunan eve şeytan girmez. Aynı inançtan

(238) H. Tanyu, a.g.e., s. 330.

(239) H. Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, s. 203.

(240) K. Özen, a.g.m., s. 203.

(241) Mustafa Armağan, Gelenek, İst. 1992, s. 203.

hareketle, nazardan korunmak için bazı evlerin çatısına at kafası iskeleti asıldığı da sık rastlanan manzaralardandır(242).

Bu yüzden at kahramanın dostu, sırdaşı, tehlikeyi görüp onu haberdar eden, yahut en güç anlarda sahibini selamete çıkaran, yarı mukaddes, aziz bir hayvan olarak göze çarpma. Şu halde Türk sosyal hayatında öteden beri önemli bir değeri bulunan atın hastalanması durumunda, Türk toplumunun eskiden beri sahip bulunduğu inanç öğelerine başvurulmakta; Fatiha ve İhlas dualarının okunmasıyla da İslâmî motiflerin yaşatıldığı görülmektedir. Yani yöre insanı, eskiye ait olanı yeni bulduğu kültürel unsurlarla uyumlu hale getirerek sosyal hayatını bununla düzenlemektedir.

3. Çocuğa Okuma: Büyükler için nadiren olmakla birlikte özellikle küçük çocuklar hastalandığında hocalara okutulur. Doktora götürülüyorsa da okutma işi hemen yakında olduğu için daha pratik bir müracat kaynağıdır. Hastalık insana zarar veren bir haldir, bu halin izalesi yeniden sıhate kavuşmak için maddi manevi çarelere başvurmak ise tedavidir. Hastalığın sebepleri daima maddi değildir; mikrobik hastalıklar yanında ruhi, manevi sebep ve amillere bağlı hastalıklar da vardır(243). Nitekim Peygamberimiz (s.a.v) "Göz değmesi gerçektir" diyerek bir manevi faktöre işaret buyurmuştur(244). Öyleyse tıbbi tedavi(245) ile birlikte okuyarak tedavide sözkonusudur. Zira Hz. Aişe (R.A) "Peygamber (s.a.v) hastalandığı zaman kendi üzerine müavvize (Felak, Nas ve İhlas) surelerini okurdu ve üflerdi" buyurmaktadır(246). Ancak nefes edilmek yani okumak iki çeşittir. Şifa dileğiyle Allah'a sığınarak Kur'an ayetleri, Allah'ın isim ve sıfatları ve anlamı malum duaları okumak suretiyle hastaya nefes edilmesi. Bu nevi nefes etmek ve ettirmek caizdir. Ama ne olduğu belirsiz laflar, anlamı bilinmeyen düzmece şeylerle nefes etmek veya ettirmek nevi ise caiz görülmemiştir(247).

(242) A. Yaşar Ocak, Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü, Ank. 1990, s.118-119.

(243) Hayrettin Kahraman, Helaller Haramlar İst. 1987, s. 138.

(244) Ahmed Davudoğlu, Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, C. 9, İst. 1983, s. 604; Haydar Hatipoğlu, Sünen-i İbn-i Mace Terceme ve Şerhi, C. 9, İst. 1983, s. 268.

(245) İbn-i Mace Tercemesi ve Şerhi, C. 9, İst. 1983, s. s. 188; Karaman, Helaller Haramlar, s. 139.

(246) İbn-i Mace Tercemesi ve Şerhi, C. 9, İst. 1983, s. 293, Kamil Miras, Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, C. 12, Ank. 1981, s. 73; Karaman Helaller Haramlar, s. 139.

(247) İbn-i Mace Tercemesi ve Şerhi, C. 9, İst. 1983, s. 249; Karaman, Helaller Haramlar, s. 140.

Araştırma yöremizdeki okuma işleminin, bilinçli olmasa da yukarıdaki rivayetlere uygunluğu gözleniyor. Ayrıca halkın, maddi manevi bütün sıkıntılarının çözümünü nihayetinde dinde aradığı ve en doğal fitri gereksinimi olan dini duygunun objektifleştirildiği görülüyor. Ocaklara gitme, sarılığa karşı okutma, toprak yedirme gibi inanç kalıplarının temelinde hep kültürel değer ve normlar etkilidir. Nitekim Parsons: "Dini inançların sosyal sağlık sistemine etkili olduğunu göstermiştir" demektedir(248). Sosyolojik bakımdan insanların, inançları dolayısıyla bazı normlara uyması, bazı değerlere sahip çıkması ve diğerlerinden başka şekilde hareket etmesi olgusu, bu uygulamanın temelinde yatan en önemli husustur. Birbaşka ifadeyle yöre insanı, bu uygulamada kültürel değer ve normlara göre hareket ve faaliyetlerini düzenlemektedir.

4. Nazarla ilgili inançlar: Nazar bir halk inancı ve adetidir. Türk halk inançlarında pek çok canlı-cansız varlık, olumlu veya olumsuz sayılmış, bazıları ise uğurlu telakki edilip saygı görmüştür. En yaygın halk inancı olan nazara karşı koymak için, insanlar eski devirlerden beri çeşitli işlemler yapagelmışlerdir(249).

Nazar değmesi inancı, hemen her millette görüldüğünden, kendine has karakter ve yorumlarıyla, yeni şekillere bürünmüş olarak ortaya çıktığından, menşeinin hangi toplum olduğunu tesbit etmek oldukça zordur. Ancak psikolojik temelleri olduğu muhakkaktır(250). Dün olduğu gibi bugün de varlığını sürdüren nazar, herşeyden önce İslâm öncesi cahiliyye Araplarının çok yakından ilgilendikleri ve tesirinden korktukları, öldürücü ve çarpıcı bir güçtür(251). Nazar fikrine pek müptela olan Yahudiler Babili asli vatanları sayarlardı. Babilililerin Talmudunda denilmiştir ki yüz kişiden ancak biri tabii ölümden ölür. Diğerleri hep nazara (isabeti ayne) kurban olarak gider. Asuri büyücülüğünde kötü göz hastanın sıhhatini bozan sebeplerden olarak sık sık zikredilir. Çok muhtemeldir ki kötü göz hakındaki musevi, Fenikeli ve Kartaca itikatları ve Ona uydurulan hareketler Akdeniz Müslümanları üzerine büyük tesirler yapmıştır. Aynı inanç İtalya'da, Kıbrıs'ta, Anadolu'da, Filistin'de, Mısır'da, Hindistan'da çeşitli varyantlarıyla

(248) Ö. Türkdogan, Sağlık-Hastalık Sistemi, s. 405.

(249) Selçuk Aytar, Halk İnanmalarında Süpürge, T.F.A., Sayı. 314; İst. 1975, s. 7418.

(250) A. Çelik, a.g.m., s. 397.

(251) Nebi Bozkurt, Asr-ı Saadette İslâm, C. 5, İst. 1994, s. 45; Ali Çelik, a.g.e., C. 5, İst., 1994, s. 394; E. Westermarck, İslâm Medeniyetinde Putperestlik Devrinden Kalan Yaşayagelen İtikatler, Çev. Şahap N. Coşkunlar, İst. 1938, s. 4; İnan, Hurafeler ve Menşeleri, Ank., 1962, s. 43.

görülmüş, Yunanlılar ve Romalılar'ca da kullanılmıştır(252). Kötü ruhlara ve hastalıklara karşı bir korunma ameliyeleri olarak görülen bu işlemlerin kökünün bir tek yerden çıktığını söylemek oldukça zordur. Fakat çeşitli inançlara beşiklik etmiş olan Anadolu'da ise, Hitit ve sonrası dönemi çok yoğun bir sihir inancı ile dolup taşmıştır. İşte hastalıklara karşı girişilen bu işlemlerin gerisinde eski milletlerin sihir ve büyüye düşkünlüklerinin de büyük bir tesirinin olduğu görülmüyor(253). Eğer kültür, insanın ürettiklerinin toplamından ibaret olan(254) bir realite ise ve kültür değişmelerinde eski kültür hiçbir zaman tamamen silinip gitmiyorsa(255) toplumların, çeşitli zaman ve mekanlarda karşılaştıkları inançlardan etkilenip bununla da kalmayarak onları yeni bir sentez oluşturarak sürdürebilecekleri hususu, sosyolojik bir olgudur. Nazarın bu kısa tarihçesinden sonra onun nasıl işlediğine bakabiliriz.

"Nazar, daha ziyade, mavi göz ve sarı saçlı bir kimsenin, diğer bir kimseye, havvana veya eşyaya kötü gözle bakması yahut bunlar hakkında methedici sözler söylemesi ile meydana gelir. Neticede insan ile hayvan hastalanır veya ölür. Eşya ise kırılır, yakılır veya yanar"(256). Nazarla açıklanan olaylar o denli çoktur ki... Çok sağlıklı bir bebeğin aniden hastalanması, iyi anlaşılan iki arkadaşın arasının açılması, işleri iyi olan birinin işlerinin bozulması, iyi süt veren bir ineğin sütünün kesilmesi, hastalanması, tarla, bağ ve bahçedeki ürünün birden bire bozulması, yeni alınan bir aracın kazaya uğraması, bir evde çıkan yangın vs. gibi, halk arasında hep "nazara geldi" deyiimiyle açıklanır; olayların nedenleri başka başka olsa da halk arasında bütün bunların ilk anda nazarla olduğuna inanılır(257).

Kapsamı çok geniş olan nazarda, açık bir şekilde görülen husus, bakmak ve söylemek işlemlerinin esasında iletken olmalarıdır. Çünkü, ancak bu işlem ile bir yerden diğer bir yere, bir şeyler geçmekte ve neticede kendisine iletken yardımıyla bir şeylerin geçmiş olduğu canlı veya eşya kötü bir duruma düşmektedir(258). Acaba bir yerden

(252) E. Westermarck, a.g.e., s. 34-35, 38, 45.

(253) M. Aydın, "Mut Bölgesinde Yaşayan Halk İnançlarının DinlerTarihi Açısından Tahlili", s.39; A. Özcan, a.g.m., s.52.

(254) P.L. Berger, a.g.e., s. 33.

(255) T. Akpınar, a.g.e., s. 142.

(256) Orhan Acıpayamlı, Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Adet ve İnanmalar, A.Ü.D.T.C.F.D.C. XX, Sayı: 1-2, Ocak-Haziran, 1962, s. 15; Müyesser Tosunbaş, Çukurovada Nazardan Korunma Pratikleri, T.F.A., Sayı: 328, İst. 1976, s. 7807.

(257) M. Tosunbaş, a.g.m., s. 7807.

(258) Westermarck, a.g.e., s. 15.

diğer yere geçen bu nesne nedir? Bu, belirli özellikteki bazı kimselerin göz ve ağız(259) yoluyla karşılarındakine iletmiş olduğu öldürücü kudrettir. Sarı saçlı, mavi gözlü, keskin dilli kimseler esasında öldürücü kudretle, şu veya bu şekilde, ilgili değillerdir. Bunlar adı geçen kudretin taşıyıcılarıdır. Bu kudret, bu gibi şahıslardan ayrı ve bağımsız bir durumdadır. Bu sebeple, bedensel karakterle ruhi özellikler arasında, esasında hiçbir münasebet yoktur(260). O halde, halk neden sarı saçlılık, mavi gözlülük ve keskin dilliliğe böyle bir görev vermiştir? Burada sosyal değerler harekete geçmiştir(*). Çünkü, "mensuplarının belirli sosyal normlara uygun olarak hareket etmedikleri bir insan toplumu yoktur. Toplumlarda ekonomik usuller, adaleti tevzi metodları, cinsi ilişkiler, aile sistemleri, ibadet şekilleri, çeşitli besinlerin hazırlanması, tüketim ve diğerleri hep belirli normlara göre yürür"(261). Belirli normlara göre hareket eden böyle bir topluluk, düşman olarak çok defa mavi gözlü ve sarı saçlılarla karşılaşmıştır. Halk arasında gezenler mavi göz ile sarı saçın az olmaları nedeniyle de(262)- pek tutulmadığını görmüşlerdir. Bu sebeple halk, öldürücü kuvvete sarı saçlılık ve mavi gözlülük sıfatlarını vermede gecikmemiştir. Aslında bu tibun doğuşundan önce, öldürücü kudreti, hiçbir maddi şekil temsil etmemekte idi. Adı geçen kudret bir ruh idi. Bu ruh, hasta edici ve öldürücü özelliklere sahipti. Ama yavaş yavaş şekillenmeye, maddileşmeye başladı. Nihayet, insan kimliğine girdi(263). Yalnız, bu insanda, sosyal değerlerin etkisiyle, Türk toplumunun sevmediği sarı saçlılık, mavi gözlülük ve kötü dillilik gibi özellikler de yer almakta gecikmedi ve böylece, hasta edici ve hatta öldürücü kudreti bünyesinde saklayan korkunç tip meydana geldi. İşte, Anadolu'yu bir uçtan diğer uca kadar tir tir titreten kudret bu şekilde ortaya çıkıyor(264).

Acaba bu öldürücü kudretin etkisi, arada herhangi bir maddi temas aracı yokken, bir taraftan diğer tarafa nasıl geçebiliyor? Nazar muhataba iki taşıyıcı vasıtasıyla götürülmektedir. Şu halde, belirli özellikleri olan kudret menbaı ile muhatap arasında,

(259) Westermarck, a.g.e., s. 4.

(260) O. Acıpayamlı, a.g.m., s. 15-16.

(*) Folklor ürünleri, ait oldukları cemiyetin sosyal değerleri ile o cemiyet fertlerinin psikolojik tepkilerinin birbirlerine yapmış olduğu etkiler neticesinde doğar, oluşur ve gelişir (Acıpayamlı, a.g.m., A.Ü.D.T.C.F.D., C. XX, Sayı: 1-2, Ank. 1962, s. 12.)

(261) Dönmezer, Sosyoloji, s. 250; Mardin, a.g.e., s. 85-86; Türkdoğan, a.g.m., 111., M.T.F.K.B., C. IV., Ank. 1987, s. 405.

(262) Westermarck, a.g.e., İst. 1938, s. 5-6.

(263) Kalafat, a.g.e., Ank. 1990, s. 56; Acı Payamlı, a.g.m., A.Ü.D.T.C.F.D., C. XX, sayı: 1-2, 1962, s. 16-17.

(264) Acıpayamlı, a.y., s. 16-17.

bakmak ve methetmek gibi iki iletken vardır(265). Yani bakmak veya methetmek, işlemleri, kudret menbainın özelliklerinin karşı tarafa geçmesine yardım etmektedir. Çünkü, yalnız bunlar nazarın özellikleri ve muhatapla temas halindedirler. Bu temas, kudret menbainın hassaları ile muhatap arasında bağ kurulmasını sağlamaktadır. Bu da, demek oluyor ki, nazarın değmesi için, yukarıda anlatıldığı şekilde, bir temas olayının meydana gelmesi şarttır. Şimdiye kadar anlattıklarımız "sihir" in temelini vucuda getiren iki prensipten biri olan temas prensibinden başka birşey olmadığına göre, o halde nazarın muhataba, sihirin temas prensibinin esaslarına uygun bir şekilde geçmekte olduğu görülmüyor(266).

Herşeyden önce, halk nazardan korunmak ve nazar dolayısıyla meydana geldiğine inandığı hastalıktan, sıkıntıdan kurtulmak istemiş; bu sebeple, nazara karşı korunma tedbirleri ve tedavi şekillerini bulmaya çalışmıştır. Bu itibarla, şimdi, yukarıda tesbit etmiş olduğumuz engel maddeleri açıklamaya çalışacağız.

Kurşun Dökme: Bu işlem hareket ve söz kısımlarından meydana gelmektedir. Hareket kısmında dökülen kurşun yardımıyla nazar edenin gözü yani nazar kudreti yok edilmek istenir. Bu pratikte, dökülen kurşunda meydana gelen çıkıntılar, sivrilikler nazar edenin gözünü çıkarmakta ve nazar kudretini yok etmektedir. Nazar kudreti yok olunca, hasta da iyi olmaktadır. O halde, kurşun dökmekten maksat, düşmanın gözünü çıkaracak sivrilikleri meydana getirmektir. Fakat, bu çıkıntılar her zaman meydana gelmeyebilir. Oysa bu pratik, kurşun üzerinde çok sayıda sivriliklerin olmasına bağlıdır. Bu çıkıntılar olmazsa, sihir prensibi işlemeyeceğinden, istenilen fayda temin edilmez. Öyleyse 3 kere tekrar edilmelidir. Buradaki üç rakamı ise sihri bir temele dayanmaktadır(267).

Sözlü kısımda, "Benim elim değil, Fatma anamızın eli" sözü dikkati çekiyor. Buradaki "fatma ana" Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kızı olmalıdır. Eğer durum böyleyse, onunla kurulan bu ilişkinin kaynağını bilemiyoruz. Fakat bu sözler, kurşun dökmek işlemini kuvvetlendirmek ve daha güvenilir hale getirmek amacıyla, pratiğe girmiş olmalıdır. Ayrıca sihri prensiplere göre işleyen bu uygulamaya, Fatma Ana motifile

(265) Westermarck, a.g.e., İst. 1938, s.1 4-5, Acıpayamlı, a.g.m., A.Ü.D.T.C.F.D., C. XX, Sayı: 1-2, 1962, s. 17.

(266) Acıpayamlı, a.g.m., a.g.d., C. XX, Sayı. 1-2, Ocak-Haziran 1962, s. 17; Westermarck, a.g.e., İst. 1938, s. 45.

(267) Acıpayamlı, a.g.m., s. 27-28; Aydın, a.g.m, S.Ü.İ.F.D; Sayı: 1., s. 23..

dinsel unsurlarında girdiği söylenebilir(268). Kurşunun besmeleyle dökülmesi, "Allah şifa versin" denilmesi ve hastanın kalbinin temiz olup buna itikat etmesi gerektiği gibi ifadeler, halkın, sihirsel işlemlerle dinsel motifleri, birbirine belki farkında olmadan karıştırarak sıkıntısına çare aramaya çalıştığını gösteriyor.

Tütsüleme: Bu çeşit işlemlerin esasını herhangi bir maddeyi ateşte yakmak veya hastayı meydana gelen duman ile temasa getirmek işlemleri teşkil eder. Burada ateş yakmakla, düşmanın gözünde olduğuna inanılan nazar kudreti yakılmak istenmektedir. Çocuğu tütsüye tutmaktan maksat, onu meydana gelen duman veya otun kokusu ile temasa getirmektir(269). Halk bunları, hiçbir zaman dini bir bilinç içinde değil, bir adet, gelenek görenek içinde yapmaktadır. Gelenek göreneklerin bırakılması kolay olmadığı gibi birtakım tehlikeler de doğurur. Yani toplumun bir üyesi olarak fert, belirli normlara uyum göstermelidir. Aksi takdirde toplum tarafından dışlanır ve yalnızlığa itilmiş olur. Gerçekten, insanın içinde bulunduğu ekonomik şartlar onun dini yaşayışını etkilerken, dinin de, ekonomik tutum ve davranışları etkilediği muhakkaktır.

Tütsüleme pratiğinde, çocuğun duman ile temasa getirilmesi sihrî prensiplere göre işlediğini gösterirken; işlem sırasında 3 İhlas bir fatiha'nın okunması, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hastalandığında muavvize sûreleri okuduğu(270) ve halkın da bundan mülhem aynı uygulamayı sürdürebileceğini hatırlatıyor. Zira din ve dinsel törenler toplum dayanışmasını kuvvetlendirici araçlardır(271). Çünkü dini merasim ve ayinler, milli bayram ve törenler, çeşitli edebi ve ahlaki yayınlar fertlerde durmadan inançları birbirlerine aşar ve kuvvetlendirir(272).

Son olarak, kurşun dökme ve tütsüleme tedavileri, muhtemelen, ateş kültü ile ilgilidir. Çünkü ilkel kişi, ateşe kurban sunar, yanan kurban dumanının daha yüksek tanrıya ulaşacağına inanırdı. Dumanın iyi kokulu olması için, kurbanın yağlarıyla beraber hoş kokulu bitkiler, bitki tohumları da ateşe atılırdı(273). Dolayısıyla tütsü şeklindeki

(268) Acıpayamlı, a.g.m., s. 28. Anadolu kadın tanrıçası olan MaterMagna hristiyan devrinde Sainte Marie şeklinde yaşamıştır. Şi'i müslümanlar arasında ise bunun, Hz. Hüseyin'in anası Fatıma şeklini aldığı söylenir (H.Z. Ülken, "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri", s.6).

(269) Acıpayamlı, a.g.m., s. 30.

(270) Miras, Tecrid-i Sarih, C. 12, s. 73; İbn-i Mace Tercemesi ve Şerhi, C. 9, s. 293.

(271) Dönmezer, Sosyoloji, s. 263.

(272) Osman Pazarlı, Din Psikolojisi, İst. 1972, s. 23.

(273) İnan, Hurafeler ve Menşeleri, s. 63-64.

ateş kurbanının, eski ilkel müşriklerden Yahudiler'e, onlardan da Hristiyanlara ve diğer milletlere sirayet ederek günümüze kadar varlığını muhafaza ettiği söylenebilir.

Mavi Boncuk ise, daha çok çocuklara vasıtalar ve hayvanlara asılır. Göz değmesi ile ilgili inançta mavi rengin çok eski bir tarihi ve değişik kullanım şekilleri(274) olmakla birlikte, o, Türkler'in de en çok değer verdiği bir renktir. Gök (Mavi), Tanrının ve bizi sonsuzluklara bağlayan, ululuk ve yüceliğin sembolüdür. İnsanlara bolluk, refah ile ölüm ve felaket yine gökten gelir(275). Nihayet bunun da kökeni insanlığın "Gök Tanrıya" taptığı devirlere kadar inebilir. Eski Türkler'de "Gök Tanrı" inancının çok yaygın olduğu bilinen bir gerçektir(276).

Hayvan kafatası, kaplumbağa kabuğu, At nalı, igde dalı ve çekirdeği, mavi cisim vb. takma adeti totemik bir inanç özelliği taşımaktadır. Çünkü totem inancına sahip kabileler kendilerinin bir hayvan veya bitkiden türediklerine inanmaktadırlar(277). Bu inancın bazı Türk boylarında da olduğu görülür. Mesela Türkler'in kurttan türeyiş efsaneleri, moğollardaki köpek kültü ve bazı, kartaldan türediklerine inanan Türk boyları daima görülmüştür. Anadolu medeniyetinde meydana gelen dini inanışların da, nesilden nesile insan ırkının kaynaşması sonucu intikal etmiş olduğu düşünülebilir. Anadolu dinlerinden Hitit dini hayatı, kutsal hayvan yönünden oldukça zengindir(278). Demek oluyor ki, tehlikelere karşı koruyucu olduğuna inanılan toteme ait bir parça taşımak; zamanla nazara karşı nazarlıkla korunmak şekline girmiştir. Her iki şekil arasında, şüphesiz, çok uzun bir zaman farkı vardır. Bu sebeple, tehlikeler nazar; totem parçaları da nazarlık haline girmiştir. Bu suretle, insanlık tarihinin son devirlerinde yapılmış olan bir buluşun, kendisinden öncekilerin yerini nasıl almış olduğunu görmüş olmaktadır. Bu durum, değişen sosyal değerlerin kuvvetini göstermek bakımından önemlidir(279).

(274) E. Westermarck, a.g.e., s. 38; A. İnan, s. 43-45; Acıpayamlı, a.g.m., s.20.

(275) B. Ögel, a.g.e., C. 6, s. 457-458.

(276) H. Tanyu, "Türkler Arasında Dinlerin Tarihçesi", s.7301.

(277) M. Aydın, Mut Bölgesinde Yaşayan Halk İnanışları; IV. M. T.H.K.K.B., C. IV, ank. 1992, s. 38; Özcan, a.g.m., Din Öğretimi, Sayı: 29, Temmuz-Ağustos, 1991, s. 52; İnan, Hurafeler ve Menşeleri, s. 38, 43, 45; Hitti, İslâm Tarihi, s. 153; Bozkurt, Asr-ı Saadet'te İslâm, C. 5, İst. 1994, s. 45.

(278) M. Aydın, a.g.m., IV, M.T.H.K.K.B., C. IV, Ank. 1992, s. 38; Ern Akçiçek, Anadolu Halk Hekimliğinde "Köpek" ile ilgili olarak Tatbik Edilmiş Ampirik Uygulama ve Tedavi Usulleri, IV, M.T.H.K.K.B., C. IV, Ank. 1992, s. 16.

(279) O. Acıpayamlı, a.g.m., A.Ü.D.T.C.F.D., C.XX, Sayı. Ocak-Haziran 1962, s. 20; Türkdoğan, a.g.m., 111, m. T.F.K.B., C. IV, Ank. 1987, 1987, s. 405.

Artık, totem fikri olmamakla birlikte, onunla ilgili unsurların yerini; mavi göz, sarı saç inancının bir sonucu olarak doğan yani sosyo-kültürel değerlerin gerektirdiği maddeler almıştır ki, bu sosyolojik bir olgudur.

Araştırma bölgemizdeki, halka göre nazar, daha ziyade, sıhhatli, güzel ve neşeli kimselerle; benzerlerinden farklılık arzeden hayvan, ev, tarla ve vasıtalara değmektedir. Öyleyse bunlarla karşılaşıldığında "maşaallah" veya "Tebarekallah" denilmeli yahut da, bunların nazarlıkları asılmalıdır(280). O halde, nazar pratiğinde bulunan "maşaallah, tebarekallah, besmele, 3 ihlas bir fatiha ve Fatma Ana motifleri gibi dinsel kaynaklı inançlarla sihri prensiplerin, halk tarafından birbirine kaynaştırılarak sürdürüldüğü dikkati çekiyor. Bu ise halkın, dini bilgisinin yetersizliğinin bir sonucu olarak dinden ne anlaşıldığını gösterirken, bununla birlikte dinden de hiçbir zaman kopmadığını veya kopmak istemediğini göstermesi bakımından önem arz ediyor.

Son olarak, burada, psikolojik temelleri olduğu muhakkak olan ve yüzyılların en kuvvetli fırtınalarının bile silip atamadığı nazar değmesi inancı konusunda İslâm'ın bakış açısına temas edeceğiz. Nazar değmesi olayına Kur'an işaret etmektedir: "O inkar edenler, zikri (Kur'an'ı) işittikleri zaman, neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi..."(281). Fakat Cenab-ı Hak Nebisi'ni korumuştur.

Hadislerde ise, nazar değmesi bir vakia olarak anlatılmış ve onun, Hak (gerçek) olduğu belirtilmiştir(282). Nazardan korunmanın en makul ve uygun olanı, bu konudaki me'sur duaları okumaktır(283). Bu duaların okunması, Hz. Peygamber tarafından bizzat istenmiş(284) ve öğretilmiştir(285). Öğretilmesi ve okunması istenen bu dualar, Allah'ın varlığını, birliğini yani Tevhidi içeren ve ancak O'na sığınmayı anlatan metinlerdir. Yoksa Cahiliye Araplarının yaptığı gibi, bir takım temaim ve nazarlıklarla(286), Kahinlerin, Arrafların, Afsuncuların, sihirle uğraşanların, cinlerle irtibat halinde olduklarını iddia edenlerin tekerlemeleri değildir(287). Çünkü, sünnetin koyduğu her şey, Tevhid'i

(280) E. Westermarck, a.g.e., s. 5, İnan, Hurafeler ve Menşeleri, s. 38.

(281) Kalem, 68/51.

(282) Müslim Tercüme ve Şerhi, C.9, s.604; İbn-i Mace Tercümesi ve Şerhi, C.9, s.268-269.

(283) İbn-i Mace Tercüme ve Şerhi, C. 9, s. 288; Müslim Tercüme ve Şerhi, C. 9, s. 630.

(284) Müslim Tercüme ve Şerhi, C.9, s.621; İbn-i Mace Tercüme ve Şerhi, C.9, s.288.

(285) Tecrid-i Sarih, C. 12, s. 73; Müslim Terc. ve Şerhi, C.9, s.614-615.

(286) Ali Çelik, a.g.m., C. 5, s. 397; İbn-i Mace Terc. ve Şerhi, C.9, s.296-297.

(287) H. Haramlar, a.g.e., s. 138.

korumaya daima özen göstermiştir. Böylece, insanların, cahilliğini ve saflığını istismar ederek içine anlaşılmaz yazılar, tılsımlar ve yeminli ifadeler yazdıkları muskalarla insanları cinlerin saldırısından, nazardan ve benzeri tüm musibetlerden koruduklarını iddia eden kişilerin, çıkar sağlamaları ve çağdaş sömürü pazarları din tarafından bertaraf edilmiş oluyor.

Neticede ilkel veya karmaşık olsun, nerede örgütlenmiş bir toplum varsa, orada kurallara rastlarız. Bu kurallar bireyin deneyimlerinde odak noktaları olarak hizmet görürler ve bunun sonucu olarak da davranışları için rehber rolü oynarlar. Bunun her zaman bilinçli bir işlev olması gerekmez; çoğu kez bizim haberimiz olmadan etkilidir. Biz bunun etkili sonuçlarını kanıtlarında, yani kişinin davranışlarında görürüz(288). Diğer bir ifadeyle kültür dolaylı veya dolaysız, bilinçli veya bilinçsiz tesiri ile fertlerin zihniyetlerini oluşturur. Din de, insanın çocukluğundan beri etkisi altında bulunduğu bir değerler sistemidir ve yine milli kültürü en çok etkileyen üniversal kültür unsuru dindir. Şu halde insanın zihniyeti içerisinde yaşadığı toplumdan ayrı düşünülemez ve bu zihniyet davranışlar için yol-yordam sağlıyorsa; yöre insanının ocaklar, at sancısı, nazar ve hastaya okuma işlemlerinde ekonomik, psikolojik ve eğitim faktörlerini de gözardı etmemekle birlikte sosyo-dini ve sosyo-kültürel kalıplar içinde hayatını tanzim ettiği söylenebilir.

D. DİĞER MANEVİ HALK İNANÇLARININ YORUMU

Buraya kadar, türbe ve hastalık-sağlık ile ilgili inançların tahlilini belli bir sistem içinde yapmaya çalıştık. Şimdi ise, bunların dışında tesbit ettiğimiz diğer inançların yorumunu yapmaya çalışacağız.

1. Muska Yaptırmak: Mahallindeki tesbitlerimize göre bu inanç, bir taraftan cami görevlilerinin (imam) diğer taraftan devletin yasaklamasıyla pratikten kalkmış bulunmaktadır. Fakat daha önce uygulandığı ve müsait ortam bulunması halinde her an yaptırabileceğini var sayarak, meseleye kısaca temas etmek istiyoruz.

Türkçede büyü, cadılık, gözbağcılık olarak bilinen sihir, yapılaş şekli ve maydana getirdiği etki açısından, uzmanlık gerektiren bir sanattır(289). Her türlü muska ve

(288) Muzaffer Şerif, Sosyal Kuralların Psikolojisi, Çev. İsmail Sandıkçıoğlu, İst. 1985, s.76.

(289) A. Çelik, a.g.m., C. 5, s. 39.

tılsımların menşei putperestliğin en ilkel şekli olan fetiştir. İlkel kişinin inancına göre bazı nesnelerde uğur veya uğursuzluk bulunur; Uğurlu saydığı nesneyi boynuna asar ya da yanında taşır. Bu "muska-tılsım" ların hastalıklardan, nazardan, göze görünmez bela ve kazalardan koruduklarına inanılırdı. Sonraları bu inancın daha ileri gelişme safhasında dini formüller ya da garip işaretler yazılan kağıt parçaları eski fetişlerin yerini tutmuştur(290). İşleyiş biçimiyle totemik kalıntıları temsil eden bu pratik, bazen de daha önceki halkların inanclarının bir devamı olarak görülmektedir. Anadolu'nun birçok yerlerindeki gökle ve gök cisimleri ile ilgili inançlar kök itibari ile mezopotamya dinlerine ve oradan Anadolu dinlerine kadar uzanmaktadır. Sabii olan(291) bu Mezopotamya milletleri, insanların yeryüzündeki hareketlerinin, doğrudan doğruya gök cisimleriyle alakadar olduğuna inanmaktaydılar. Kalıntısı bugün bile astroloji şeklinde canlılık kazanan bu inanç Mezopotamya kültürünün temelini teşkil ediyordu. Bu kültürde, yıldızların insan sağlığı üzerindeki etkisine derinden inanılıyordu(292). Tütsüleme, tılsım, muska, okuyup üflemek, yıldızlara bakarak geleceği haber vermek(293) gibi birçok çeşidi bulunan bu inancın, Türkler arasında özellikle Şaman tipinin fonksiyon dağılımına uğraması sonucunda gelecekte ve geçmişten söz etme işlevini falcılar, büyücüler, cinci ve cinli tiplerin aldığını söylemek mümkündür(294).

Yöre halkının, ayrılanları birleştiren, kayıpları bulan, uykusu gelmeyenleri uyutan (uykuluk muskası) gibi müsbet fonksiyonlarıyla birlikte; Karı-koca arasını açmak, bir kızın evde kalmasını sağlamak ve karşı tarafa zarar vermek... fonksiyonlarını da yüklediği cinci, muskacı, falcı hoca(!) diye tabir ettiği kişiler bu inancın bir yansıması olarak görünüyor. Halk bu tür kişilere dinsel bir güç ve kudret atfederek gidiyor, sorunlarına çözüm arıyor. Tehlikelere karşı toteme ait bir parça taşımak olduğunu bilmediği bu "muska-tılsımların" bir de arapça yazılar ve dualarla yapıldığını görünce bunlara iyice güveniyor. Halk arasındaki bazı insanların, bu işlemler sonucu istek ve arzularına ulaştıkları, belalardan kurtulduklarını anlatmaları (propaganda, telkin) da hayli etkili olmaktadır. Çünkü, manevi inançlarla ilgili olanlardan insan, ihtiyaçlarını gidermek, dileklerini yerine getirmek, rahatlık elde etmek, çıkar sağlamak, ümitlenmek huzur ve

(290) A. İnan, Hurafeler ve Menşeleri, s. 43-45; Katipoğlu, a.g.m., s. 62.

(291) Saffat, 37/83-93.

(292) M. Aydın, a.g.m., IV, M. T.H.K.K.B., C. IV., s. 37; Katipoğlu, a.g.m., s. 67.

(293) A. Çelik, a.g.m., C. 5, s. 406.

(294) Y. Kalafat, a.g.e., s. 66; A. İnan, Hurafeler ve Menşeleri, s. 44-45.

güven duymak istemektedir(295). İnançlar, halkın bu isteklerini tatmin ettiği derecede yaygınlık kazanıyor ve toplum katlarında etkisini sürdürmeye devam ediyor.

İslâm dini, sihiri inkar etmemiş, fakat yasaklamıştır. Değişik münasebetlerle Kur'an'da zikredilmiş(296) ve hadislerde de, hüküm itibariyle, "sihir yapmak şirktir"(297), "Kahine ve Arrafa giden ve onu tasdik eden kimse Muhammed'e indirileni inkar etmiştir"(298) buyurularak, hem kahin ve arrafın hem de onların meşgul olduğu alanın Tevhid düşüncesiyle zıd düştüğü açıklanmıştır.

Yıldızlara bakarak geleceği bilme kahinliği ve falcılık olarak nitelenen olaylar günümüzde oldukça yoğundur. Özellikle gazete, dergi ve benzeri yayın organlarında sık sık karşımıza çıkan yıldız falları Astrolojinin bariz göstergeleridir. İslâm dini falcıları kınamayı kafi görmemiş aynı zamanda falcılara gelip sözlerini kabul ve yaptıklarını takanların da büyük günaha ortak olduklarını belirtmiştir(299). İslâm dininin bu gibi yasakları, şüphesiz, toplum menfaati içindir. Çünkü insanları sözkonusu fallarla avutmak, muska-tılsımlarla korumak ve hayaller alemine atmanın bilimsellikte hiçbir ilişkisi yoktur. Yine bunların yasaklanmasının asıl nedeni insanlardaki özgür iradenin başkaları tarafından zorla kaldırılması veya kısıtlanması nedeniyledir denilebilir(300). Neticede, bu ve benzeri inanç ve uygulamalar, itikadı bozduğu, Tevhid inancına zarar verdiği, kontrolü mümkün olmadığı için kötüye kullanıldığı ve aldatma, iğfal, ızzar vasıtası olduğu için haram kılınmış(301), bu kişilerin felah bulmayacağı ifade edilmiştir(302).

2. Kurt Ağzı Bağlama: Kaynağını kesin olarak tesbit edemediğimiz bu pratiğin, halen pek fazla uygulanmadığı gözlemlenmiştir. Daha çok yaşlılar veya ehil olan kişilere yaptırılır. Açılmış olan bir bıçak, 3 ihlas bir fatiha ve Ayet'el-Kursi okunduktan sonra kapatılır. Burada, bıçağın kapatılmasından maksad, yitik hayvanlara zarar verebilecek haşeratın ağzının kilitlenmesine yöneliktir. Ağzı kilitlenen haşerat, kayıp olan hayvana

(295) H. Tanyu, a.g.m., A.Ü.İ.F.D., C.XX1, s. 142.

(296) A'raf, 7/115-116, 132; Taha, 20/55-56, 71; Maide, 5/110; En'am, 6/7; Yunus 10/76-77, 81; Hud, 11/7; Enbiya, 21/3; Şuara, 26/40.

(297) Müslim Terc. ve Şerhi, C. I, s. 373; İbn-i Mace Terc. ve Şerhi, C. 9, s. 296; Tecrid-i Sarih, C. 12, s. 83.

(298) Müsned, 11, 408'den Naklen, "Asr-ı Saadette Halk İnançları", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm, C. 5, İst. 1994, s. 352.

(299) İbn-i Mace Terc. ve Şerhi, C. 9, s. 276.

(300) B. Katipoğlu, a.g.m., s. 62.

(301) H. Karaman, s. 137.

(302) Taha, 20/69.

zarar veremediğinden yani etkisiz hale getirildiğinden diğerinin kurtulması sağlanmış olur. O halde bu pratik, bağlantı kurma uzaktan tesir gibi prensiplere göre işlemektedir(303). Hayvan tehlikeyi atlatır, normal bir şekilde eve döner veya bulunursa, "kurdun ağzını çözüverin" denir ve bıçak açılmak suretiyle kurdun ağzı çözülmüş olur. Bu davranış, Müslüman Türk halkının hayvan sevgisi ve merhamet hissini göstermesi bakımından dikkat çekiyor.

Yine burada, 3 ihlas, bir fatiha ve Ayete'l-Kursi okunması diğer formüllerle dini formüllerin halk tarafından birlikte ve içiçe yürütüldüğünü, derecesi ne olursa olsun dine bağlılık ve bir ümit kapısı olarak ona müracaat edildiğini göstermektedir. Ayrıca araştırma bölgemizdeki halkın içinde bulunduğu şartlara uygun ve menfaatlerine daha kısa yoldan cevap veren, günlük hayatı düzenleyen gelenek görenek ve adetlerini sürdürdüğü gözleniyor ki, bu sosyolojik bir olgudur. Çünkü kim tarafından, ne zaman ve hangi amaçla ortaya konduğu bilinmeyen bu pratik, psikolojik yönü ağır basmakla birlikte aynı zamanda halkın töresel inançlarını İslâmî unsurların da ilave edilerek sürdürüldüğünü göstermektedir.

3. 40 ve 52. Geceler: Her doğan ölmeye namzettir; aradaki fark dünya misafirhanesinde ikamet müddetinin azlık veya çokluğudur. Fakat İslâm dini müslümanlara, vefat hadisesi vuku bulunca ölüyü yıkamak, kefenlemek, namazını kılmak, kabre kadar taşımak, defnetmek ve dua etmek gibi ictimai vazifeler yüklemiştir. Bunların dışında başka bir yükümlülük söz konusu değildir.

Fakat bütün bunlara rağmen, araştırma bölgemizdeki halk arasında, kişinin vefatının ilk gününden itibaren 40 gün Yasin okumak, eti kemiğinden ayrıldığı ve bu sebeple ızdırap çekmesin diye 52. gecesinde hatim indirme ve mevlid okutmak; kılamadığı namaz ve tutamadığı oruçlara bedel olarak fakirlere veya imamlara 10 kile buğday vermek gibi inançlar görülmektedir. Kur'an'ı Kerim'de ve hadislerde böyle gün ve gecelerden, bu gecelerde yapılacak dualardan bahsedilmemiştir. Şu halde bunlar sonradan uydurulmuş bid'atlardır. Yapılması fayda yerine zarar getirir, bid'atların yayılıp yaşamasını sağlar. Muayyen bir gün ve gece bahis mevzuu olmadığından müslümanın, geçmişleri için yapacağı, Sünnete uygun pek çok ibadet ve hayırlar vardır(304).

(303) Tanyu, Adak ve Adak Yerleri, s. 328.

(304) Karamian, İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri, C. 1, İst. 1980, s. 119-120.

Herşeyden önce, vefat edenler için dua ve istiğfar yapılabileceğini gösteren deliller vardır. Mesela, "onlardan sonra gelenler şöyle derler; Rabbimiz bizi ve bizden önce iman eden kardeşlerimizi yarlıga.." (305) ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) definden sonra kabrin başında bir müddet durup etrafındakilere söylediği. "Kardeşiniz için Allah'tan mağfiret dileyin ve sorguyu şaşırmadan cevaplandırmasını isteyin; Çünkü o şu anda sorguya çekilmektedir." (306) gibi ayet ve hadisler, diri ve ölü müminlere dua edildiğini, edilmesi gerektiğini ifade eden naslar ve cenaze namazı, dua ve istiğfarın ölümlere fayda vereceğini isbat etmektedir. Fakat bunların 40 gün süreyle veya 52. gecelerinde yapılacağını bildiren naslar bulunmamaktadır. Dolayısıyla burada, Etnolojide sihrin malı olmuş 3, 4, 7, 40, 41. gibi (307) bazı rakamları hatırlamamak mümkün değildir. Fakat aralarındaki münasebetin kesinlik derecesini tam olarak ortaya koyma imkanına da sahip değiliz. Ama bunların başka tesirlerle ortaya çıktığı muhakkaktır. Bu ise bizi, bir mahaldeki dini düşünceler ve tasavvurlar dünyasını, yüzyılların en kuvvetli fırtınalarının bile silip atamadığı gerçeğiyle karşı karşıya getiriyor. Yenik düşmüş, eski bir dinin unsurları kaybolup gitmekten çok, bir ölçüde aşağıya inmekte ve orada galip gelmiş yeni dinin, halk tarafından sevilen tabakaları ile, dikkate değer bir birlik, bir inanç karışımı oluşturmakta, bu ise ortadan kaldırılan veya kaldırıldığına inanılan, eski dini tasavvurların bir ölçüde yeni bir kılık içinde yahut yeni bir cila altında rahatça eski şekliyle devam etmesi sonucunu doğurmaktadır (308).

Diğer bir husus da, özellikle din eğitimi ve din sosyolojisi bakımından önem arz etmektedir. Bu da, halkın dini bilgileri daha çok gezgin kitapçıların sattığı enam, dua kitaplarıyla kulaktan dolma olarak öğrendiği olgusudur. Din öğretiminin en önemli görevlerinden biri, insanların gördüğünü gerçekten görür, düşünür, anlar ve eleştirdikten sonra kabul veya reddeder hale getirilmesi (309) olduğuna göre, yukarıda zikrettiğimiz kaynakların bunu sağlaması mümkün değildir. Diğer taraftan insanın kalıcı doğası unutulurken, ihtiyaçları, varlığının yalnızca dış kabuğunu etkileyen arızı değişimler

(305) Haşr, 59/10.

(306) Ebu-Davud, maa-Avni'l-ma'bud, C. III, s. 209'dan naklen; İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri, C. 1, s. 94.

(307) Acıpayamlı, a.g.m., A.Ü.D.T.C.F.D., C.XX, Sayı. Ocak-Haziran 1962, s. 27; Kalafat, a.g.e. Ank. 1990, s. 112-113.

(308) H.J. Kissling, a.g.m, Tarih ve Toplum, Sayı: 113, Mayıs 1993, s. 24; Fıçılak, a.g.e., Ank. 1986, s. 26-27.

(309) Bilgin, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, s. 19.

düzlemine indirgenir(310) yani dini inanışların bir toplumda yaygın olarak bireylerin hayatında kök salmış olması, bireyin ve dolayısıyla toplumun bir amaç ve anlam için yaşamasının birinci derecedeki şartı gözardı edilirse veya edildiği durumlarda(311), toplumun amaç ve anlamlar dünyasında boşluklar ve sarsıntılar meydana gelir. Fakat beden ve ruhtan meydana gelen insan, bunun birinden mahrum olarak yaşamını sürdüremez, yani ikisi arasında denge sağlanarak fitri bütünlüğe ulaşmak bir zorunluluktur. Aydınların bile dini yeterince bilmediği Türk toplumunda, elbette halkın bu amaç ve anlamlar dünyasındaki boşluğu, bid'at ve hurafelerle, eski ve yeni kültürün karışımı olan inanç kalıplarıyla doldurmaya çalışması sosyolojik bir olgudur. Çünkü, kitle, temel özelliği nedeniyle kolay inanır, üzerinde düşünmez ve eleştirerek kabul veya reddetmez. Böylece menfaatlerine daha kısa ve pratik yoldan cevap veren, tatmin eden kültürel norm ve değerlere bağlanarak onları sürdürdüğü görülür.

4. Uğur ve Uğursuzluk İnancı: İnsanlar, eskiden beri bazı yer, zaman, şahıs ve şeyleri uğursuz veya uğurlu saymışlar, bu inanca göre karar verdikleri, hareket ettikleri olmuştur. Kaynağı İslâm öncesi cahiliye devrine kadar inen bu inanç(312), nesilden nesile ve değişik varyantlarıyla günümüze kadar gelmiştir. Uğursuz bir inanç ögesi, kötü ve çirkin kabul edilir, ondan uzak durmaya çalışılırken; uğurlu bir inanç ögesi, iyi ve güzel kabul edilip ona yaklaşılmaya niteliğiyle dikkat çekmektedir(313). Aynı şekilde Türk halk inançlarında da pek çok canlı-cansız varlık, olumlu veya olumsuz yargılarla değerlendirilmiştir. Hayvanlar ve insanlar gibi, bazı eşyalar da uğursuz sayılmış, bazıları ise uğurlu telakki edilip saygı görmüştür ve halen de devam ettiği yöredeki tesbitlerimizde gösterilmiştir.

Yöre halkı perşembe ve cuma gününü uğurlu, çarşamba gününü uğursuz kabul etmektedir. Cuma günü, bütün müminlerin topluca kılmaları gereken Cuma namazı ve müminlerin haftalık bayramı olarak nitelendirilmesi yönüyle müminler nezdinde ayrı bir önemi haizdir(314). Bu sebeple Cumaya saygı ve ayrı bir önem verilirken, Cumaya önceki günden itibaren hazırlık yapılmalıdır düşüncesi perşembeyi de bu saygı

(310) S. Hüseyin Nasr, İslâm ve Modern İnsanın Çıkması, Çev. Ali Ünal (İst. 1984, s. 91; Pazarlı, Din Psikoloji Çev. metin Çulhaoğlu, İst. 1992, s. 40.

(311) Ali Bulaç, Din ve Modernizm, İst. 1990, s. 75.

(312) Müslim Terc. ve Şerhi, C. 3, s. 154-155; A. Çelik, a.g.m., C. 5, İst. 1994, s. 371-389.

(313) A. Çelik, a.g.m., C. 5, s. 371; Y. Kalafat, a.g.e., s. 56.

(314) Cumu'a, 62/9-10.

kapsamına almış olabilir. Fakat, Çarşambanın uğursuz sayılması, yöre halkının özellikle o günde sık sık menfi olaylarla karşılaşmış olmasından kaynaklanabiliyor olabilir. Bununla birlikte, şu veya bu günde şöyle veya böyle yapılmaz gibi inançların ilmi veya dini bir dayanağı yoktur. Belli gün, gece, eşya ve yerlerin kıymeti önemli olaylara sebep ve sahne olmalarından dolayıdır. Dolayısıyla İslâm'da günün güne üstünlüğü yoktur. Günler, gün olması bakımından birbirinin aynıdır. Haftanın bazı günlerini uğurlu, bazı günlerini uğursuz ve bazı günlerinde de çalışmayı günah saymak Yahudi ve Hristiyan adetlerinde çokça görülen hususlardır(315).

Baykuş ötmesi de yöre halkı arasında, bir tehlikenin ve ölümün habercisi olarak yorumlanır ve uğursuz sayılır. Hayvanların insanlarda bulunmayan kimi yetenekleri, sezisleri ve biçimsel özellikleri bu türden inanmaların oluşmasında ve evrensel bir çizgiye ulaşmasında büyük bir rol oynamış olabilir. Mesela Baykuşun sesinin ve yüzünün sevimsizliği, yıkıntılarda ve terkedilmiş yerlerde yuva yapması ve aynı zamanda ötüş biçimi ötme zamanı, konduğu ve öttüğü yerle de ölüm habercisi olarak yorumlanıyor olabilir(316).

Cahiliye devrinde de görülen(317) Baykuşun ötmesindeki bu inanç, Hz. Peygamber'in hadislerinde: "(Eşyada) uğursuzluk yoktur...(318) ifadeleriyle reddedilmiştir. Çünkü, Kur'an ve sünnet, hadiselerin meydana gelmesinde hakiki failin Allah olduğunu belirterek(319) daima Tevhide dikkat çekmiş ve onu korumuştur. Fakat bütün bu naslara rağmen halk, bu kuşun alışılmışın dışındaki davranışlarını kötüye yorumlayarak ondan korkmayı ve kaçınmayı sürdürmüştür. Diğer bir ifadeyle insanların, çevrede bulunan hayvan ve eşyalarla ilgili yeni bir kültür oluşturdıkları söylenebilir.

Evcil, sadık ve sezi yeteneği çok gelişmiş olan köpek de bu özelliklerinden dolayı halkın inanmalarında bir felaket, ölümü haber veren bir hayvan olarak kabul edilir(320). Anadolu'da köpek kafası ve dişi nazara karşı bir koruyucu olarak kullanılırken diğer

(315) K. Erdil, a.g.e., s. 82.

(316) Sedat Veyis Örnek, Türk Halk Bilimi, Ank. 1977, s. 209.

(317) A. Çelik, a.g.m., s. 372; P.K. Hitti, a.g.e., C.1, s. 153.

(318) Müslim Terc. ve Şerhi, C. 9, s. 662-663; Tecrid-i Sarih, C. 12, S. 83; İbn-i Mace Terc. ve Şerhi, C. 9, s. 306.

(319) Vakıa 56/60; Sahih-i Müslim ve Şerhi, C. 9, s. 662; Tecrid-i Sarih, C. 12, s. 306.

(320) E. Akçiçek, a.g.m., IV.m, T.H.K.K.B., C. IV, s. 18; K. Erdil, a.g.e., s. 80.

tarafından yöre halkınca onun felaket ve ölümü haber veren bir özelliği ile değerlendirilmesi, sadık ve sezi yeteneği ile, sık sık ulumamasına bağlanıyor olmalıdır.

Eşyada uğursuzluk olmadığını ve hadiselerin meydana gelmesinde hakiki failin Allah olduğunu belirtmiştik. Ancak cahiliye Araplarında da, bir kötülük sembolü olarak değerlendirilen(321) köpek, hadislere de konu olmuştur. Konuyla ilgili bir hadisin "Geceleyin köpek uluduğu zaman, merkep anırdığı zaman..." şeklindeki ifadesi, korkunun, dehşetin, egemen olduğu bir ortamda, köpeğin uluması ve merkebin anırmasının, bu korkuyu daha da arttıracak manasını ifade etmektedir ki, böyle bir durumda vesveselerden kurtulmanın yolu, Allah'a istiaze ve iltica olduğunu anlatmaktadır(322). Bu da gösteriyor ki bu hayvanların sesleri geceleyin duyulduğu zaman, Allah'a sığınılmasının istenmesi, onların kötü ve uğursuz yaratıklar oluşundan değil, kötü ve çirkin düşünceleri çağrıştırdığı içindir. Böylece halk, içiçe yaşadığı ve yakın çevresinde gördüğü hayvan, eşya ve nesneleri bulundukları yer, şekil ve alışılmamış davranışlarıyla yorumlayarak, ister menfi olsun isterse müsbet, kültüre bir katkı sağlamakta ve sosyal hayatı yaratmış olduğu bu kültürel normlara göre düzenlemektedir. Çünkü, maddi ve manevi kısımlarıyla insanın ürettiklerinin tümü kültürü oluşturmaktadır(323).

Eşiğe oturulmaz. Çünkü orası şeytanın mekanıdır. Besmele çekerek ve onu incitmeden eve girmek gerekir. Aksi halde onun hışmına uğranır(324). Bu inanç bize, cahiliye devrindeki "ev cinni"ni(325) veya hadislerde "Gul" diye tabir edilen(326) Arapların itikadınca çeşitli renk ve kılıklara girerek insanlara görünen ve onları yollarından sapıtıp helak eden bir nevi şeytanı hatırlatıyor(327). Cahiliye Arapları'na göre, cinler mutlak olarak zararı dokunan, korkunç yaratıklardır. "Esas itibarıyla Tanrılar dost, cinler düşmandırlar"(328). Bu sebepten, kötülüklerin, hastalıkların kaynağı cinlerdir. Cahiliye Arapları'nın, Cinler-Şeytanlar hakkındaki inançları, ülkemizde de

(321) A. Çelik, a.g.m., s. 381.

(322) A. Çelik, a.g.m., s. 384.

(323) P.L. Berger, a.g.e., s. 33.

(324) Y. Kalafat, a.g.e., s. 49.

(325) N. Bozkurt, a.g.m., s. 46.

(326) Müslim Terc. ve Şerhi, C. 9, s. 666.

(327) Müslim Terc. ve Şerhi, C. 9, s. 668.

(328) P.K. Hitti, a.g.e., C.1, s. 147-148.

hemen hemen aynıdır. Cin çarpmak, şeytan çarpmak gibi deyimler buna işaret etmektedir.

Kur'an ve sünnet cin ve şeytanın varlığını kabul etmektedir. Cin kavramı, başlı başına bir sureye isim olarak verilmiş ve cinlerden bahsedilirken ise, onların müslüman olanlarından, Kur'an dinleyenlerinden ve dumansız ateşten yarıldıklarından söz edilmiştir(329). Bununla birlikte şeytan, kötülük timsali olarak ele alınmaktadır(330). Nitekim bir hadisde bu şöyle örneklendirilir: "Gece karanlığı bastığı-yahut gecelediğiniz-vakit çocuklarınızı (çıkmaktan) men edin. Çünkü şeytanlar o zaman dağılır. Gecenin bir kısmı gitti mi onları salın. Kapıları kapayın ve besmele çekin. Çünkü şeytan kapalı kapı açamaz. Tulumlarınızı bağlayın ve besmele çekin! Kapılarınızı örtün ve besmele çekin! Kapılarınız üzerine aykırı bir şey olsun koyun. Kandillerinizi de söndürün"(331). Hadis-i Şerif bütün rivayetleriyle şeytanların varlığına ve insanlara çeşitli zararlar verebileceğine işaret etmektedir. Fakat bir başka hadisde bu, Allah'ın iznine bağlanarak, "Hastalığın bizatihi sirayeti yoktur, eşyada uğursuzluk yoktur, Gul denilen şey de yoktur"(332) buyurulmuştur. Çünkü Kur'an ve Sünnet, hadiselerin meydana gelmesinde hakiki failin Allah olduğunu belirterek daima tevhidi savunmuş ve korumuştur(333).

Gerçekten insanlar cahiliye döneminde de, Kur'an ve sünnette de korkunç ve kötülük sembolü olarak kabul edilen, pislik yiyip-içen, pis mekanlarda barınan ve çoğunlukla gece karanlığının dehşetiyle özdeşleştirilen bu acaib varlıklardan daima korka gelmiştir. Kaynağı eskilere dayanan bu inanç ögesi, nesilden nesile aktararak günümüze kadar gelmiş ve toplumlar içinde bulundukları kültürel kalıplara göre onu yeniden yorumlamış, hatta ona eşik olarak bir mekan bile tahsis etmiştir. Eşikten geçerken bilinçsiz bile olsa besmele çekerek dine yönelmiş, ona bağlanmış ve günlük hayatını olabildiğince ona göre düzenlemeye çalışmıştır. Kendisini tatmin eden, rahatlatan, huzur ve güven veren bu manevi inançların bireysel ve toplumsal olarak yaşanması ve yaygınlık kazanması için çaba sarfeder duruma gelmiştir(334).

(329) Hicr, 15/27; Cin, 72/1-2; Ahkaf, 41/29.

(330) Nisa, 4/120; İsra, 17/64; Muhammed, 47/25; Neml, 27/24; Ankebut, 29/38; Mucadele, 58/19.

(331) Sahih-i Müslim ve Şerhi, C. 9, s. 310.

(332) Sahih-i Müslim ve Şerhi, C.9, s.665.

(333) Vakıa 56/60; Tecrid-i Sarih, c. 12, s. 306.

(334) Tanyu, a.g.m., A.Ü.İ.F.D., C. XXI, Ank. 1976, s. 142.

Yörede bulunan, At'ın, herhangi bir istikamete gitmek istemediği halde zorla götürülmesi sonucu felakete maruz kalınacağı inancı onun birşeyler sezerek huysuzluk yapması ve sahibini taşımamasına bağlanabilir. Demek oluyor ki insanlar, hayvanların kimi yetenekleri, sezisleri, biçimsel özellikleri ve alışılmışın dışındaki davranışlarını yorumlayarak bir nevi uğurlu-uğursuzluk normu yaratmaktadırlar ve günlük hayatı bu normlara göre düzenlemektedirler.

Süpürge'nin kısmet getireceği, herhangi bir yere gidenin-yolcunun arkasından dökülen suyun salimen dönüşü sağlayacağı, yani uğurlu olduğu inancının kaynağını bilemiyoruz. Psikolojik temellerinin muhakkak olduğu bu inancın, propaganda ve telkin yoluyla toplumda yaygınlık kazandığı söylenebilir.

Cahiliye devrinde de görülen uğurlu sayma (Tefe'ül)(335) inancı hadislerle de konu olmuştur. Peygamber Efendimiz, uğursuzluk (Teşe'üm) inancını reddederken, "en iyisi uğurlu saymaktır" buyurmuş, "Tefe'ül nedir ya Rasulallah!" dediklerinde "Herhangi birinizin duyduğu güzel, hayırlı bir sözdür" cevabını vermiştir(336). Mesela güzel sözle tefe'ül hakkında en güzel misal, peygamberimizin Hudeybiye seferinde Süheyl İbn-i Amr'ın adıyla tefe'ül buyurmasıdır. Hudeybiye'de Kureyş, müslümanları müşkil bir vaziyete soktuğu sırada Kureyş tarafından muahede akdine me'zun bir heyetin Süheyl İbn-i Amr'ın riyaseti altında gelmekte olduğu duyulunca Resul-i Ekrem uysallık ve yumuşaklık ifade eden (Süheyl) adıyla tefe'ül ederek Ashabına: "Artık işiniz kolaylaştı!" buyurmuştur(337). Buna göre bir kimsenin iyi bir söz duymasını, bir şeye yönelince ilk olarak "başarı, esenlik ve mutluluk" gibi bir kelime işitmesini uğurlu saymasında mahzur yoktur.

Uğur inancının hedefi insanların hayatlarını, manasız ve mesnetsiz vehimlere göre değil, gerçeklere göre düzenlemesi ve idare etmesidir. Uğursuzluk inancının yasaklanması ise, toplumu tembelliğe, gereksiz ve manasız yasaklamalar koymaya iten vesveseleri kaldırmaya yöneliktir. Zira insanları sözkonusu batıl ve boş inançlarla avutup korkutmak ve hayaller alemine atmanın ne din ve ne de bilimsellikle ilişkisi sözkonusudur. Fakat İslâm'ın bazı inançlar konusundaki kesin yasaklarına rağmen

(335) A. Çelik, a.g.e., s. 389.

(336) Müslim Terc. ve Şerhi, C. 9, s. 668; Tecrid-i Sarih, C. 12, s. 92.

(337) Tecrid-i Sarih, C. 12, s. 93.

Müslüman olmuş toplumlar, eski inanç, kültür ve folklorlarında yer almış inanışları bırakmaları kolay olmamış, onları çeşitli şekillere büründürerek devam ettirmişlerdir. Hatta onları İslâmî kisve altında yaşatmaya çalışmışlardır. Böylece genel bir din farklı hayat şartlarında farklı şekillerde algılanmıştır denilebilir.

5. Nişan, Nikah ve Düğün Merasimleri: Anadolu'nun müslüman insanı, çeşitli merasim ve törenlerinde dua yapmayı adet haline getirmiştir. Mesela nişan, nikah ve düğün merasimlerinin başında veya sonunda tekbir, salavat getirilip dualar edilmesi bu cümledendir. Hatta kazan ağız açılırken, damat ve geline elbiseleri giydirilirken hep dua ile başlanıp dua ile bitirilmektedir. Bu husus, "Allah'a hamd ile başlanmayan herhangi bir iş kesiktir (bereketsiz) " hadisi ile; nikahtan önce ve sonra dua etme uygulamasını ortaya koyan sünnete uygun düşmektedir(338). Demek oluyor ki, Kur'an ve sünnette çokça zikredilen(339), herşeyden önce fitri (psikolojik) bir ihtiyaç olan ve ferdin, Allah'ın üstün varlığını kabüllediği, O'nun karşısında aczini itiraf ederek O'na dileklerini arzetmesi olan dua(340) olgusu, dini bilinçsizlik bir yana, halk katında özellikle dini merasimlerle muhafaza edilerek psikolojik açıdan tatmin olmayı sağladığı gibi, sosyolojik yönden de aynı inanç ve duygu ile aynı Tanrı'ya ibadet eden fertleri kaynaştırır birbirine bağlar. Diğer taraftan toplum hayatı, inançlara yaşamak ve gelişmek için gerekli ortamı hazırlar. Yani inançlar, toplumun tesiriyle zaman zaman beslenmezlerse söner ve dağılırlar. Bu suretle dini merasim ve ayinler, fertlerde durmadan inançları birbirlerine aşlar ve kuvvetlendirmiş olur(341).

Nikah'la ilgili, daha çok kötülük maksadıyla cinci hocalara yaptırılan ve bozdurulan bir de "nikahda düğüm" olayı vardır ki, bir ip'in düğümlemesi, bıçağın kapatılması ve bir kilit'in kilitlenerek kuyuya atılması şeklinde yapılıyor. Bu işlemler bize, insanın bazı güç ve organlarını çalışamaz hale getirmek amacıyla yapılan "bağlama" büyülerini hatırlatıyor(342). Fakat bu tür büyüsel işlemlere, bazı güçler kullanarak karşıdaki insan veya eşya üzerinde istenilen değişikliği ve davranışı sağlamak maksadıyla, toplumdaki bazı kötü niyetli kişilerin başvurduğu da bir vakıadır.

(338) Seyyid Sabık, Fıkhu's-Sünne, Çev. Tayyar Tekin, C. 3, İst. 1992, s. 66-68.

(339) Müminun, 23/60; Araf, 7/55; Furkan, 25/77; Bakara, 2/186; Fatiha, 1/5; Sahih-i Müslim ve Şerhi, C. 11, s. 23-29.

(340) Hâbil Şentürk, psikoloji Açısından Hz. Peygamberin İbadet Hayatı, İst. 1984., s.97.

(341) O. Pazarlı, a.g.e., S.23; Y. Sezen, Sosyoloji Açısından Din, s.38; S. Parlador, a.g.m., s.28.

(342) K. Erdil, a.g.e., s.36.

6. Ad Koyma: Birçok yerde unutulmuş olsa bile, yöre halkı çocuğa isim koyarken kulağa ezan ve ikamet okumayı sürdürmektedir. Bu merasim genellikle imamlar veya yaşlılar tarafından icra edilirken, "kimin bir çocuğu olursa, onun sağ kulağına ezan sol kulağına ikamet okusun"(343), "Şüphesiz ki, sizin Allah'a en sevimli gelen isimleriniz Abdullah ve Abdurrahmandır"(344) gibi güzel isim koymaya ve dua etmeye işaret eden hadislerle uygun düşmektedir. Bununla birlikte daha çok soy-sop (Anne-Baba, Dede-Nine) isimleri tercih edilirken diğer taraftan kişinin İslâmî bilgi seviyesinin isim tercihinde etkili olduğu görülür. Fakat son yıllarda, iletişim teknolojisinin ürünleri olan özellikle TV ve diğer basın yayın organlarının bu hususta yozlaşmaya neden olduğu da sosyo-kültürel bir olgudur. Değişme her kültür için bir alınıyazısıdır. Fakat, kültürü oluşturan maddi ve manevi her unsurun arka planında onu meydana getiren inanç ve değerler sisteminin varlığının unutulması(345) yani dini ve milli bünyeye uygunluğunun gözardı edilmesi görüldüğü gibi anomiyeye neden olmaktadır.

Şüphesiz, isminin anılması insanı heyecanlandırır. İyilikle anılması sevinç, kötülükle anılması keder verir. İsimlerinden duydukları rahatsızlık sebebiyle onları değiştirmek için yasal yollara baş vuranların ve isimlerini değiştirenlerin sayısı az değildir. Bazen bir insanın sevilip sevilmemesi, mutlu olup olmaması bile ismine bağlanır. Yani ismin, sosyal hayatta insan üzerindeki psikolojik etkisi önemlidir(346). Diğer taraftan cahiliye dönemi Araplarında, Allah'tan başkasına kulluk manası taşıyan Abdümenaf, Abdüluzza, Abdül-cin, Abdümenaf, Abdüvedd...(347) gibi, Cahili norm ve değerler taşıyan isimlere karşılık; Rasulullah'ın, "Abdullah ve Abdurrahman...(348) gibi isimleri tecviz etmesi, hem meselenin psikolojik hem sosyo-kültürel önemine dikkat çektiğini gösterir. Neticede, Sosyal hayatı kültürel norm ve değerlere göre düzenlemeyen bir insan toplumu düşünilemeyeceğine göre, yöre halkı da bundan nasibi almakta ve ihtiyaçlarını yaşadığı toplumun norm ve değerlerine göre karşılamaya çalışmaktadır. Bu da insanların, ister dini merasimler, ister hayatını kazanma yolları,

(343) eş-Şevkani, Neylül-Evtar, V.155'den naklen, M.Özgü Aras, Ad Koyma, S.Ü.İ.F.D., Sayı:1, Konya 1985, s.119.

(344) Müslim Terc. ve Şerhi, C.9, s.522.

(345) O. Türkdöğen, Değişme-Kültür ve Sosyal Çözülme, İst. 1988, s. 62-63.

(346) B. Bilgin, İslâm ve Çocuk, Ank. 1991, s. 45.

(347) Ali Osman Ateş, m"Asr-ı Saadet'te Dinler ve Gelenekler", Bütün yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm, C.2, İst. 1994, s.245.

(348) Sahih'i Müslim ve Şerhi, C. 9, s. 522, 526.

ister siyasi faaliyet veya her türlü gereksinimlerini giderirken olsun, hareket ve faaliyetlerini kendi inançları ve tutumlarına göre düzenlediklerini göstermektedir.

7. Yağmur Duası: Öncelikle uygulanmakta olan yağmur yağdırma törenlerinin tarihsel durumuna bakmak gerekir. Bir kere, kültürümüzün kaynağı Orta Asya olduğuna göre, özellikle dinsel olmayan eylemlerin başlangıç yerini, Orta Asya Türk Kültüründe görmek, sosyo-kültürel bir sonuç olacaktır. Bundan başka, Türkler sonradan İslâmlığı kabul etmişlerdir. Bu nedenle, törelerimizde, İslâmlık öncesi uygulama ve öğelerin bulunması doğaldır(349). Dolayısıyla folklor ürün ve olayları, halkın, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşantısını düzenlemek amacıyla ortaya koyduğu ve kendisinin bunlara uymasında zorunluk gördüğü halk yasa ya da kaideleridir. Yağmur duası da bu oluşumun dışında kalmamıştır. Asırlardan beri halk bu yasaya uyduğu gibi, bugün de uymaktadır. Yani ülkemizde ve özellikle araştırma yöremizde uygulanan yağmur dualarının toplumsal nitelikte olduğu görülmektedir.

Yağmur yağdırma törenlerinin en büyük doğurucu nedeni, ekonomik sorunlardır. Çünkü su, bütün canlıların ihtiyaç duydukları yaşama aracıdır. Bu nedenle, kurak olan ya da yağışı geciken yerlerde, yağmuru yağdırma yolları aranmış ve yağmur yağdırma yolları bulunmuştur. Tabii, bu uygulamalar, geliş güzel ortaya atılmış bulgular olmayıp, bazı kaide ve yasaların oluşturduğu sonuçlardır. Bu yollardan en önemlisi, din sosyolojisi açısından namaz ve dua'nın uygulamada yer almasıdır. Nitekim K. Kerim'de: "Ey Kavmim, Rabbinizden (evvela) af dileyin sonra da tevbe edin ki, sizin üzerinize semaadan bol bol yağmur göndersin..."(350) buyurularak yağmur duasına işaret edilmektedir. Yine Yahya b. Yahya'nın rivayet ettiği: "Peygamber (S.A.V.) namazgaha çıkarak yağmur duası yaptı ve kibleye karşı döndü. Cübbesini ters çevirdi; iki rekat namaz kıldı."(351) hadisi de bu uygulamaya işaret ediyor. Söz konusu uygulama tarih olarak hicretin beşinci yılında Medine'de gerçekleştirilmiştir.

Fakat yöre halkı arasında, meşru olan namaz, dua ve cübbenin ters çevrilmesi ile birlikte yaşatılan çeşitli sayılarda taş'a okuma hadisesi vardır ki, bunun Şamanist kalıntılar olduğunu bazı araştırmacılar ortaya koymuştur. O. Turan'ın verdiği bilgilere

(349) O. Acıpayamlı, "Türk Folklor Ürünü Yağmur Duasıyla İlgili Yapı ve Fonksiyon Sorunları", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildireliri", Cilt: IV, Ank. 1976, s.5-6.

(350) Hud, 11/52, Bakara, 2/60.

(351) Müslim Terc. ve Şerhi, C.5, s.37.

göre; Türkler arasında yağmur ve kar yağdırmaya dair inanış ve faaliyetler hakkında hikayeler çok eski olup; dini ve sihirli mahiyeti vardır ve Şamanlar tarafından icra edilir(352). Yani Kam adı verilen kimseler, “Yada Taşı” adı verilen bir taş vasıtasıyla istedikleri zaman yağmur yağdırırlar, bulutları hareket ettirirler ve gökten kar sağarlarmış. Bu inanış Orta Asya ve Sibirya’dan Anadolu’ya geçmiş olan eski cahiliyet devrindeki “yada taşı” ile yağmur yağdırmak için yapılan sihirli ayinden kalma afsun ve tılsımlar(353) olarak değerlendirilirken; yöre insanı tarafından bu eski kültür unsurunun biraz değişikliğe uğramış şekliyle sürdürüldüğü görülür.

Yağmur yağdırma törenlerini, yalnız ekonomik ihtiyaçlara bağlamak doğru değildir. En az bunun kadar kültürel, sosyal, psikolojik ve dini faktörlerin de etkisi söz konusudur. Çünkü bu törenlerde görülen birlikte iş görme, topluca yemek ve dua etmek gibi oluşumlar, bu folklor ürününün sosyal fonksiyonunu göstermektedir(354). Yağmur törenleri nedeniyle öyle bir topluluk oluşmuş veya örgüt kurulmuştur ki, her fert, bu örgüt içinde belirli bir görevle yükümlüdür ve bu görevler aksatılmadan yerine getirilmektedir. Böylece, zahirde ekonomik bir ihtiyacın giderileceği psikolojisiyle kişi bir süre de olsa rahatlar; aynı zamanda toplumsal bir coşkuyu da yaşamış olmaktadır.

Bir kere daha ifade etmeliyiz ki halk kitleleri, fazla bir dini bilgiye sahip olmamakla birlikte, daha çok günlük hayatta ihtiyaç duyduğu (Pragmatist) dini formülleri sürdürüyor. Aynı zamanda Anadolu’da bulduğu kültür bakiyeleriyle eski medeniyetlerin inanışlarını da dini formüllerle içiçe bir vaziyette sürdürdüğü görülmektedir. Sosyolojik bir olgu olarak, eski kültür hiçbir zaman tamamen ortadan silinip gitmemektedir(355). Fakat bu gelişmede, kolay inanan, çabuk karar veren, araştırıp eleştirmeden yaşamını düzenleyen halkın sözkonusu bu özellikleri ile birlikte uygulanan dini eğitim ve öğretim politikalarının da etkili olacağı sosyolojik bir realitedir.

Son olarak, yukarıda tesbit etmiş olduğumuz inanış ve buna bağlı pratiklerin oluşması ve yaygınlaşmasında cahillik, alışkanlık, görenek, propoganda, çıkar hesapları ve kişisel zaafılar vb. faktörlerin yanısıra(356) en önemli nedeni halkın dindar tabiatından

(352) Turan, a.g.e., C.I-II, s.127.

(353) A. İnan, Hurafeler ve Menşeleri, s.67; Y. Kalafat, a.g.e., s.36, 97-98.

(354) O. Acıpayamlı, a.g.m., I.U.T.F.K.B., Cilt: IV, Ank. 1976, s.5.

(355) T. Akpınar, a.g.e., s. 142.

(356) İ. L. Çakan, a.g.e., s. 12.

kaynaklanmaktadır. Çünkü insan davranışını, gidişini, sosyal değişimleri tayin eden inançlardır. İnançların rolü, aklın rolünden daha önemlidir. Hayatta ve tarihte gerçek faktör, inançlardır. Doğruluğu ve yanlışlığı bir tarafa, insanlık şimdiye kadar inançları olmaksızın, yaşayamamıştır. Ancak, din ne kadar kuvvetli ise, ortak hayat o kadar kuvvetli olur. Yöre halkının bağlandığı ve yaşattığı inançlar bakımından özellikle korkuyu, usancı, ümitsizliği kaldırmasıyla, ferdi menfaatleri düzene sokmasıyla, pratik fonksiyonunu icra eden din'in, aynı zamanda birlik şuuru doğurarak, bütüne bağlılık hissini kuvvetlendirdiği de görülür(357). Çünkü din, fert ve cemiyetin günlük hayatına kadar girerek, hiçbir fikir, felsefe ve ideolojinin oynamadığı rolü oynar, fert ve cemiyeti her yönden kuşatır. Birçok istek, ihtiyaç ve sıkıntıların giderilmesinde, doğumda, ad koymada, evlenmede, hastalık ve tedavisinde, ölümden ölümden sonra yapılan işlemlerde, hayatın önemli anlarında ve günlük hayatta sürdürülen birçok olayda yöre halkının, dine müracaat ettiği şu veya bu şekilde dine bağlandığını görmek mümkündür.

Fakat burada Şunu da kaydetmek gerekir ki, geçim şartlarının düzeltilmesi, sağlık hizmetlerinin yeterince yerine getirilmesi gibi sosyo-ekonomik tedbirlerle hurafe ve batıl inanışların ortadan kaldırılabilmesi görüş ve iddiası, modern ve ileri toplumalarda da sözkonusu inanışlara rastlanması gerçeği karşısında büyük ölçüde geçerliliğini kaybetmiştir. Bu durum, hurafe ve batıl inanışların ekonomik olmaktan çok, kültürel bir mesele olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

---

(357) Yümni Sezen, a.g.e., İst. 1990, s. 223-224.

SONUÇ

Hemen hemen bütün toplumlar ve hayatın bütün safhalarında şu ya da bu şekilde bir halk inancına rastlamak mümkündür. Çünkü inanmak, insanın var olduğu günden bugüne kadar en büyük güç kaynağı olmuştur. En iptidaisinden en medenisine kadar hiç bir kabile, kavim ve millet dinsiz olmamıştır. Din, bir milleti meydana getiren unsurların en kuvvetlisi olmuştur; ve bireyler, özellikle çaresizlik içinde kaldıkları zamanlarda da inanç ve geleneklerden yarar bulma olanağı aramışlardır. Bu sebeple, bir inanç ögesinin doğmasında ve varlığını devam ettirmesinde bazı unsurların etkili olduğu görülmektedir ki bunlar: İncanın psikolojik temelleri, toplumun kültürel mirası, coğrafi ve fiziki çevre ile toplumlar arası etkileşimdir. Bu dört unsuru, toplumların sosyal hayatıyla ilgili inançlarda tamamen görmek mümkündür. Ancak dini hayatıyla ilgili inançlarla hastalık ve sağlıkla ilgili inançlarda, kültürel miras, etkileşim ve sahip olunan dinin tebliğ ediliş biçimi veya tebliğ edilmiş inanç esasları daha fazla etkilidir.

Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi, zengin bir folklor merkezi olan köyde halk inançlarının en yoğun olduğu yer türbe ve tekkedir. Buralarda medfun bulunan ve halk katında bilgin, kahraman ve veli özellikleriyle temayüz eden yatırlar, yüzyıllardır toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarını gidermek için kendilerine müracaat ettiği kaynaklar haline gelmiştir. Bu vesileyle halk, türbe ve tekkelere giderek mum yakmak, çaput bağlamak, toprağından almak, adaklar adamak ve dualar etmek suretiyle niyetindekini, türbede veya tekkede yatan şahısla bütünleştirmekte başındaki sıkıntıya bir deva istemektedir.

Türbeler veya tekkelere asıl anlam kazandıran veli olarak bilinen ve kendilerine saygı duyulan kişilerdir. Geniş halk kitleleri tarih boyunca, bu mutasavvıf velilerin müsamahakar, doğrudan şahsi ve hissi yaklaşımlarında daha fazla ferahlık ve tatmin bulmuşlardır. Yani tarikatlar, dini öğretilerin kompleksliği ve teferruatı karşısında özellikle büyük İslâmî kültür ve bilim merkezlerinden uzaklarda yaşayan halkın gündelik endişe ve ihtiyaçlarına daha kolay ve pratik cevaplar getirmiştir. Fakat bu, O'nun, İslâm'ın kitlelere yayılması, geniş bir halk kesiminin eğilimlerine cevap vermesi gibi fevkalade kültürel görevler üstlenmesiyle birlikte ayrıca doğrudan dinden kaynaklanmayan bazı olgu ve olayların onun çatısı altında meşruiyet kazanmasına ve varlıklarını sürdürebilmesine de neden olmuştur. Böylece, aslında toplumun eski

yaşayışının kökeninden gelen birçok alışkanlıklar, kolaylıkla dinin gereği imiş gibi bir nitelik kazanmıştır.

Türbe ile ilgili pratikler ata, ateş, kurban ve orman kültü gibi ilkel inanç kalıplarının izlerini taşıyor, bunların değişik şekillerde sürdürüldüğünü gösteriyorsa da; türbe ziyaretlerinin bugün de varlığını sürdürmesindeki en önemli neden ve işlevler şunlardır: Bunlardan birincisi, halkın, özellikle ümitsiz olan hastalıklarında ve sorunlarında çare bulmaya yönelik "ruh tedavisini" yerine getirmeleridir. Halk özellikle tıbbın çare olmadığı hastalık ve sağlıkla ilgili durumlarda türbelerin çare olacağına inanmaktadır. Türbe inancının önemli bir diğer işlevi de insanların geleceklerini bilememelerinden kaynaklanmaktadır. Geleceklerini bilemediklerinden dolayı bir endişeye, korkuya kapılan insanlar için geleceklerini değiştirmek ya da yönlendirmek de söz konusu değildir. İşte insanlar kendi güç sınırlarının dışında olan, gelecekle ilgili kaygı duydukları durumları telafi etmek veya gelecekteki bazı isteklerinin gerçekleşmesi için ermiş olduğuna ve bir takım mucizeler yaratabileceklerine inandıkları türbelerde yatan şahıslara başvurmakta ve onlardan bu isteklerinin gerçekleşmesini dilemektedirler.

Halk kitleleri, bazı maddi ve manevi rahatsızlıkları için türbelerin dışında başka yerlerden ve işlemlerden de deva aramışlardır. Mesela, bazı dualar ve sihirli işlemlerle birlikte tedavi etme gücünün verasetle geldiğine inanılan ocaklar, şamanist izler taşıdığına bakılmaksızın halkın yoğun ilgi gösterdiği yerler olmuştur. Hastalıkların çoğunluğunun nedenleri bir takım geleneksel inanç sistemleriyle ilişkilidir. Hastalıklara karşı muska, kağıt yapma, nazarlık kullanma, Ocaklara gitme, okutma ve toprak yedirme gibi inanç kalıplarının temelinde psikolojik ve ekonomik nedenlerle birlikte kültürel norm ve değerler daha etkilidir. Bu da gösteriyor ki Anadolu'da yaşatılan bazı halk inançlarının, özellikle manevi halk inançlarının çok eski bir tarihi vardır. Bu inançlar bazen, totemik kalıntıları temsil ederken bazen daha önceki halkların inançlarının bir şekil değiştirmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun en açık delili, dini motiflerle birlikte sihir ve onunla ilgili tılsımlar, muskalar, nazarlıklar vb. inançların, tarihin derinliklerinde kalmış olmasına rağmen, cehaletin de getirdiği psikolojik bir ihtiyaç haline gelerek, bazı topluluklarda bugün de uygulama alanı bulmuş olmasıdır.

Din ve dinsel törenler fertlerde durmadan inançları birbirlerine aşılavıcı ve toplum dayanışmasını kuvvetlendirici araçlardır. Halk katında görülen 40 ve 52. geceler, nişan, nikah ve düğün törenleri, ad koyma ve yağmur duası gibi yoğun bir şekilde dua yüklü olan bu merasimler toplumun dayanışması ve inançların yaygınlaşması gibi önemli fonksiyonları yerine getirmektedir. Bu merasimlerde olduğu gibi hemen hemen diğer bütün pratiklerde de görülen manevi bir doyum sağlayan çok çeşitli dualar da, ayrıca insanın ruhi muvazenesini tehlikeye düşmekten koruyan ve çaresizleri teselli eden, ümit veren en büyük bir kudret kaynağı olarak işlev görmektedir.

Dün olduğu gibi bugün de bütün toplumların hayatında dinin önemli bir yeri vardır. Bu noktada din, bütünleştirici bir güç ve dayanışma kaynağı, dünyevi düzenin anlam yoksunluğunu gideren bir model, toplumda karşılaşılagelen olayların yorumunun yapılabilmesini kolaylaştıran davranışlar için yol yordam sağlayan ve insanoğlunun kosmos içindeki yerini tayin gibi fonksiyonları yerine getirmektedir. Dolayısıyla manevi halk inançlarının doğması ve yayılmasında etkili olan kültürel miras, etkileşim, sahip olunan dinin tebliğ edilmiş inanç esasları, cehalet ve fakirlik gibi unsurlar görülüyorsa da, Anadolu insanında evrenle bağlantılı en yüksek meşruiyet kaynağını oluşturması, onun kendi içinde anlamlı bir bütün olduğu fonksiyonundan kaynaklanmaktadır. Çünkü sözkonusu inançlar, dini bilgisini okumaktan çok dinleme ve görme yoluyla elde eden, okumamış veya az okumuş kimselerin hayatına bir anlam kazandırmaktadır. Bu sebeple, ister totemik ve sihirsel olsun isterse en ilkel inanç kalıplarının izlerini taşıyor olsun, halk yakın çevresinde bulduğu, gördüğü ve sorunlarına pratik cevaplar verdiğine inandığı inançlara bağlanmakta, onlarla bütünleşmekte, içiçe yaşamakta ve böylelikle anlam yoksunluğunu gidermektedir. Bir nevi toplumsal kabullenme diyebileceğimiz ve halkın öylesine içiçe yaşadığı bu inançlar, artık zamanla ve tatmin edici fonksiyonuna göre toplum hayatını düzenleyen sosyal kurallar haline gelmektedir.

Ancak bugün bir anlam veremediğimiz, hatta manasız kabul ettiğimiz birçok pratiğin, okumamış kitlelerle birlikte okumuş insanlar arasında da görülüyor olması sosyolojik bir olgudur. Fakat ekseriyeti İslâm'ın tevhid ilkesiyle çelişen bu inançların sosyolojik bakımdan her iki grup arasında da yaygınlık kazanması, daha çok sahip olunan dinin eğitim ve öğretiminin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu durumu, yöre halkının % 80'inin bağlılık gösterdiği sözkonusu inançları, özellikle bazı öğretmenlerle genç nesillerin batıl olarak değerlendirmesi teyit etmektedir. Fakat hemen

kaydedilmelidir ki İslâm Dini'ni bütün benliği ile kabul etmiş olan Türk Milleti, bu inançlara şuurlu olarak bağlı değildir. Diğer bir ifadeyle bunların İslâm dini ile çeliştiğini bilmemektedir. Bunların devamı bir taklit sonucu olmuştur ki atalarından gördüklerini yüzyıllardır devam ettirip gelmişlerdir.

Halbuki gelenekleri tashih edip yeniden inşa edecek olan, geçmiş gelenekler değil, onların temel paradigması dunumunda olan vahiy ve onun tecrübesidir. Zaten tarih de, gelenek de aşılacak durumundadırlar. Aksi halde kültürün ve hatta toplumun tarihsel yürüyüşündeki süreklilik kesilmiş olur. Çünkü Kur'an her yeni gelen peygamberin kendisinden önceki peygamberlerin mesajını doğruladığını, yabancı unsurlardan ve bozulmalardan tashih ettiğini ve tamamladığını söyler. Günümüzün müslüman birey ve toplumu da Kur'an'ı vahyi temel alarak, kendi geleneğini doğrulamak, yabancı unsur ve çürümelerden temizlemek ve böylelikle ona kendisi de katkılarda bulunup sonraki kuşaklara aktarmak zorundadır.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'an'ı Kerim

ACIPAYAMLI, Orhan: "Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Adet ve İnanmalar", Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.XX, Sayı: 1-2, Ocak-Haziran, 1962.

_____: "Türk Folklor Ürünü Yağmur Duasıyla İlgili Yapı ve Fonksiyon Sorunları", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Cilt: IV, Ankara 1976.

AKÇİÇEK, Eren; "Anadolu Halk Hekimliğinde "Köpek" ile ilgili olarak Tatbik Edilmiş Ampirik Uygulama ve Tedavi Usulleri". IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, C. IV, Ankara, 1992.

AKPINAR, Turgut; Türk Tarihinde İslâmîyet, I. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

ARAS, M. Özgü; "Ad Koyma", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.Ü. Basımevi, Sayı: 1, Konya, 1985.

ARMAĞAN, Mustafa; Gelenek, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1992.

AYDIN, Mehmet; "Konya'daki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili", S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 1, S.Ü. Basımevi, Konya, 1985.

_____: "Mut Bölgesinde Yaşayan Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, C. IV, Ankara, 1992.

AYDIN, Mustafa; Alt Tabakalarda İslâmı Anlayış Farkları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1987.

AYDIN, Mehmet; "Tanrı Hakkında Konuşmak: Felsefi Bir Tahlil", Dokuz eylül Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, C.1, İzmir 1983.

AYDOĞDU, Dündar; Bekonaklım; Kanyılmaz Matbaası, İzmir 1994.

- ATEŞ, Ali Osman; "Asr-ı Saadet'te Dinler ve Gelenekler", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm, Beyan Yayınları, 2. Cilt, İstanbul, 1994.
- AYTAR, Selçuk; "Halk İnanmalarında Süpürge", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı: 314, İstanbul, 1975.
- BELGE, Murat; "Sosyalizm ve Din", Dış Politika, Sayı: 4, Ocak 1989.
- BERGER, Peter L; Dinin Sosyal Gerçekliği, Çev. Ali Coşkun, İnsan Yayınları, İstanbul, 1993.
- BERKAY, Fügen; "Türk Toplumunu Açısından İslâmîyet", Sosyoloji Dergisi, Sayı: 19-20, İstanbul, Ün. Ed. Fak. Yayınları, 1964-1966.
- BİLGİN, Beyza; Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları, Ank. 1988.
- _____; İslâm ve Çocuk, 2. Baskı, D.İ. Bşk. Yayınları, Ank. 1991.
- BOZKURT, Nebi; "Asr-ı Saadet'te Evler ve Ev Hayatı", Bütün Yönleriyle Asr-ı saadette İslâm, Beyan Yayınları, 5. Cilt, İstanbul, 1994.
- BULAÇ, Ali; Bir Aydın Sapması-Sağ ve Sol Akımlar, 3. Baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 1993.
- _____; Din ve Modernizm, 1. Baskı, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1990.
- ÇAKAN, İsmail L; Hurafeler ve Batıl İnanışlar, 3. Baskı, Büşra Yayınları, İstanbul, 1992.
- ÇELİK, Ali; "Asr-ı Saadet'te Halk İnançları", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm, Beyan Yayınları, 5. Cilt, İstanbul, 1994.
- DANIEL, Raymond; "Dinler ve Sosyal Değişmeler", Çev. İzzet Er, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, Bursa, 1987.
- DAVUDOĞLU, Ahmed; Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, 2. Baskı, Sönmez Neşriyat, C. 1-11, İstanbul, 1977.

Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.); Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 1983.

DÖNMEZER, Sulhi, Sosyoloji, 8. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

ELIADE, Mircea; Kutsal ve Dindışı, Çev. M. Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1991.

ERDİL, Kemalettin; Yaşayan Hurafeler, I. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991.

EREN, Naci; "Yatırımlar", Türk Folkloru, Sayı: 64, İstanbul, 1984.

EYUBOĞLU, İ. Zeki; Anadolu Halk İlaçları, I. Baskı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977.

FAZLUR, Rahman; İslâm, Çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, 2. Baskı, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1992.

FIGLALI, E. Ruhi; Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri, Selçuk Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1986.

FREYER, Hans; Din Sosyolojisi, Çev. Turgut Kalpsüz, Ankara Ün. İlahiyat Fak. Yayınları, Ankara, 1964.

GÜL, Muammer; "Tasavvuf Hareketi ve Türkler Arasında Yayılması", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı: 76, Nisan, 1993.

GÜNAY, Ünver; Din Sosyolojisi Ders Notları, Kayseri, 1986.

_____; "Din ve Sosyal Bütünleşme", Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı: 6, Kayseri 1989.

GÜNGÖR, Harun; "Gagauzlar'da Kurban Kültü", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı: 18, Haziran, 1988.

GÜVENÇ, Bozkurt; İnsan ve Kültür, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.

HANÇERLİOĞLU, Orhan; İnanç Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.

HATİBOĞLU, Haydar; Sünen-i İbn-i Mace Tercemesi ve Şehri, Kahraman Yayınları, C. 1-10, İstanbul, 1983.

HITTL, Philip K; Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi, Çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, C. I-II, İstanbul, 1989.

İNAN, Abdulkadir; Hurafeler ve Menşeleri, D.İ. Bşk. Yayınları, Ankara 1962,

_____; Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972.

KAFESOĞLU, İbrahim; Türk Bozkır Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1987.

KALAFAT, Y. Kaya; Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, 1. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1990.

KARAMAN, Hayrettin; İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri, 2. Baskı, Kalem Yayıncılık, C. I-II, İstanbul, 1980.

_____; Günlük Hayatımızda Helaller Haramlar, 4. Baskı, Nesil Yayınları, İstanbul, 1987.

KARAMAN, Fikret; "Bid'at ve Bid'at Ehli Üzerine Bir İnceleme", Diyanet Dergisi, Cilt: 26, sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart, 1990.

KATİPOĞLU, Bedri; "Psikososyal Yönleriyle Batıl İnançlar", Din Öğretimi, Sayı: 26, Ocak-Şubat, 1991.

KISSLING, H. Joachim; "Halk Dinine İlişkin Geleneklerin Koruyucusu olarak İslâm Tarikatları", Çev. Turgut Akpınar, Tarih ve Toplum, Sayı: 113, Mayıs, 1993.

KONGAR, Emre; Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.

KONYALI, İ. Hakkı; Konya Tarihi, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964.

- KÖKTAŞ, M. Emin; Türkiye’de Dini Hayat, I. Baskı, İşaret Yay., İst. 1993.
- KÖPRÜLÜ, Fuad; Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 4. Baskı, D.İ. Bşk. Yayınları, Ankara, 1981.
- KÜÇÜK, Abdurrahman; “Erzincan ve Çevresindeki Halk İnanışlarına Toplu Bakış”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongr. Bildirileri, C.IV, Ank. 1987.
- KRECH, David-CRUTCHFIELD, Richard S.; Sosyal Psikoloji, Çev. Erol Güngör, 2. Baskı, İ.ü. Ed.Fak. Basımevi, İst. 1990.
- MARDİN, Şerif; Din ve İdeoloji, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- MENSCHING, Gustav; Dini Sosyoloji, Çev. Mehmet Aydın, Tekin Kitabevi, Konya, 1994.
- _____; “Din Sosyolojisinin Tabiatı ve Rolü”, Çev. Mehmet Aydın, Sel. Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Edebiyat Dergisi, Ayrı Basım, Sayı: 4, Yıl: 1987.
- MİRAS, Kamil; Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, 6. Baskı, D.İ. Bşk. Yayınları, C. 1-12, Ankara, 1981,
- NASR, S. Hüseyin; İslâm ve Modern İnsanın Çıkmazı, Çev. Ali Ünal, İnsan Yayınları, İst. 1984.
- OCAK, A. Yaşar; "XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Resmi Dini İdeolojisi ve Buna Muhalefet Problemi", İslâmî Araştırmalar, Cilt: 4, Sayı: 3, Temmuz, 1990.
- _____; Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü, 2. Basım, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ank. 1990.
- ORAL, M. Zeki; "Turgut Oğulları, Eserleri-Vakfiyeleri", Vakıflar Dergisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Sayı: III, Ankara, 1956.
- ÖGEL, Bahaeddin; Türk Kültür Tarihine Giriş, Kültür Bakanlığı Yayınları, C. I-VI, Ankara, 1991.

- ÖNKAL, Hakkı; Osmanlı Hanedan Türbeleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- ÖRNEK, S. Veyis, Türk Halk Bilimi, Ankara, 1977.
- ÖZCAN, Ahmed; "Anadolu'nun Tarih Öncesi Yaşayanları ve Günümüze İntikal Eden İnançları", Din Öğretimi, Sayı: 29, Temmuz-Ağustos, 1991.
- ÖZEN, Kutlu; "Sivas ve Divriği Yöresinde Su Kültüne Bağlı Adak Yerleri", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, C. IV. Ankara, 1992.
- PARLADIR, Selahaddin; "Toplum Yapısında Bütünlük Sağlaması Bakımından Kültürel ve Dini Değerlerin Önemi", Din Öğretimi, Sayı: 12-13, Ankara, 1987.
- PAZARLI, Osman; Din Psikolojisi, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972.
- SABIK, Seyyid; Fıkhu's-Sünne, Çev. Tayyar Tekin, 2. Basım, Pınar Yayınları, C. 1-4, İstanbul, 1992.
- SENCER, Muzaffer; Toplumbilimlerinde Yöntem, 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1989.
- SEZEN, Yümni; Sosyoloji Açısından Din, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1988.
- _____; Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, İst. 1990.
- ŞAR, Sevgi; "Afyon Yöresi Halk Hekimliğinde Görülen Uygulamalar", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, C. IV., Ankara, 1992.
- ŞENTÜRK, Habil; Psikoloji Açısından Hz. Peygamberin İbadet Hayatı, Bahar Yayınları, İstanbul, 1984.
- ŞERİF, Muzaffer; Sosyal Kuralların Psikolojisi, 1. Baskı, Alan Yayıncılık, İst. 1985.
- TANYU, Hikmet; Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, Ankara, 1962.

_____; "Dini Folklor Veya Dini-Manevi Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma", Ankara Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, C. XXI, Ankara, 1976.

_____; "Türkler Arasında Dinlerin Tarihçesi", Türk Folklor Araştırmaları", C. 16-17, Sayı: 310-311, Mayıs-Haziran, 1975.

TOSUNBAŞ, Müyesser; "Çukurova'da Nazardan Korunma Pratikleri", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı: 328, İstanbul, 1976.

TURAN, Osman; Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, 3. Baskı, Nakışlar Yayınevi, C.I-II, İst. 1979.

TURHAN, Mümtaz; Kültür Değişimleri, 2. Basım, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, İst. 1994.

TUNÇER, Orhan C.; "Konya-İlgın-Beykonak Köyü "Dediği Mahmut Sultan" Mescidi", Milli Kültür, Sayı Yok, Eylül, 1977.

TÜRKDOĞAN, Orhan; Değişme-Kültür ve Sosyal Çözülme, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988.

_____; Milli Kültür Modernleşme ve İslâm, Üçdal Neşriyat, İst. 1983.

_____; "Halk Kültürü-Kitle Kültürü Farklılaşması", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongr. Bildirileri, C.I, Ank. 1992.

_____; "Tıbbi Folklor Açısından Sağlık-Hastalık Sistemi", III. Milletlerarası Türk Folkloru Kongresi Bildirileri, C. IV, Ankara, 1987.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er; "İslâmlaşma, Laiklik ve Demokrasi", Türkiye Günlüğü, Sayı: 13, Kış, 1990.

_____; "İdeolojik İslâm", Türkiye Günlüğü, Sayı: 16, Güz, 1991.

ULUÇAY, M. Çağatay; İlk Müslümanlar Türk Devletleri, 3. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1977.

ÜLGENER, Sabri F.; Zihniyet ve Din-İslâm, Tasavvuf ve Çözölme Devri İslâm Ahlakı, Der Yayınları, İstanbul, 1981.

ÜLKEN, H. Ziya; Sosyoloji Sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

_____; "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri", Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Cilt: XVII, Ank. 1969.

VATANDAŞ, Celaleddin; Vahiyden Kültüre, I. Basım, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991.

VERGIN, Nur; "Din ve Muhalif Olmak: Bir Halk dini Olarak Alevilik", Türkiye Günlüğü, Sayı: 17, Kış 1991.

_____; "Toplumsal Değişme ve Dinsellikte Artış", Toplum ve Bilim, 20/30, Bahar-Yaz 1985.

WESTERMARCK, Edward; İslâm Medeniyetinde Putperestlik Devrinden Kalan Yaşayagelen İtikatlar, Çev. Şahab N. Coşkunlar, Marifet Basımevi, İstanbul, 1938.